

טוב, רע ומעבר להם
הקרמה בלימוד הבודהיסטי

תרגום מאנגלית: שרית שץ ואבי פאר

Good, Evil and Beyond

Kamma in the Buddha's Teaching

P. A. Payutto

המהדורה המקוונת

http://www.buddhanet.net/pdf_file/good_evil_beyond.pdf

Translated from Thai to English by Bruce Evans

עיצוב עטיפה: יונתן ספיבק

עיצוב לשוני והגהה: אילן לוטנברג, דיתי אני-טצלף

ניהול הבאה לדפוס: משה בראל

הדפסה: דפוס פרינטיב

© כל הזכויות שמורות לשרית שץ, לאבי פאר

ול"בודהיזם בישראל", 2014

<http://www.buddhism-israel.org>

אין לעשות כל שימוש בספר שיש בו מטרות רווח.

תוכן

4	על פראיוד א. פאיוטו
8	הקדמת המתרגמים לעברית
9	הקדמה מאת פ. א. פאיוטו
10	הקדמת המתרגם לאנגלית
16	קרמה לא שחורה לא לבנה - הקדמה מאת פרופסור יעקב רז
41	הבנת חוק הקרמה
63	על הטוב והרע
95	פירות הקרמה
127	קרמה ברמה החברתית
147	קרמה המכחיזה קרמה
161	הבנות שגויות של חוק הקרמה
189	סיכום

על פראיוד א. פאיוטו

פראיוד א. פאיוטו

פראיוד פאיוטו Prayudh Payutto המוכר גם בשמו הנזירי הנוכחי פרה ברהמאגונאבהורן, הנו נזיר בודהיסטי תאילנדי המוכר היטב ברחבי העולם הבודהיסטי והעולם המערבי. מאז תחילת שנות ה-70, נחשב פאיוטו כאחד מהמלומדים הבולטים והמבריקים ביותר בהיסטוריה הבודהיסטית התאית. שמו יצא ברבים כאינטלקטואל המאופיין בהשכלה

רחבה ועמוקה וככותב פורה, מקורי וחדשני. פראיוד א. פאיוטו הרצאותיו וכתביו עוסקים במגוון רחב של נושאים הקשורים במסורת העולם הבודהיסטי, ובנושאים שלא נדונו בהרחבה או שלא נדונו כלל עד כה, בהוראה הבודהיסטית, כמו: מעמד האישה בבודהיזם, הקשר של הבודהיזם לסביבה, יחס הבודהיזם למדע וטכנולוגיה, התבוננות מחודשת ורעננה בכתבים בסיסיים בקאנון הפאלי ועוד.

פאיוטו נולד ב-12 בינואר, 1938, (בשנת הנמר על פי האמונה התאית), בכפר תאי קטן אשר במחוז סי פראצ'אן (Si Prachan). הוא נולד כילד החמישי לסאמרן וצ'ונקי אָרְיָאנְגְקוֹן. מאז שנות ילדותו, סבל פאיוטו מבריאות לקויה ביותר (בין היתר, מום באחד ממסתמי הלב, מחלת ריאות כרונית, היצרות באחד מעורקי המוח, מחלת כליות ובעיות רבות נוספות). בעיות הבריאות מהן סבל הגבילו אותו מאוד כילד והצריכו טיפולים רבים

ובכללם ניתוחים. אותות בריאותו הלקויה מאז ילדותו הצעירה, מלווים אותו עד עצם היום הזה.

את ראשית חינוכו הפורמאלי קבל פאיוטו בבית ספר בסופֶאֶנְבוֹרְי, ואת חטיבת הביניים סיים בבית ספר בבנגקוק, בגיל 12. בשל מגבלותיו הגופניות נמנע ממנו ללמוד באופן סדיר ולהתנהל כשאר הילדים. רצונו העז ונחישותו להמשיך ללמוד למרות בריאותו הלקויה, הובילו אותו להחלטה לפנות ללימוד דתי ובעידוד בני משפחתו הצטרף למנזר בגיל 12. בגיל 13 הוא הוסמך כנזיר מתחיל. חלק מבני משפחתו דבקו באמונה המסורתית שהזכות שתעמוד לו בשל הפנייה לנזירות, תסייע לו בהקלת בעיות הבריאות הכרוניות מהן סבל.

כבר בתחילת דרכו כנזיר, התבלט פאיוטו כעילוי ונאמר עליו שהכתבים נחרתו בזיכרונו על ידי סריקה מהירה אחת בלבד, של הכתוב בעיניו. מספרים שבתקופה בה למד פאיוטו במנזר שבמחוז ילדותו, הצטרפו למנזר שני נערים נוספים בני גילו של פאיוטו, אשר נולדו אף הם, כמותו, בשנת הנמר בחודשי ירח עוקבים. בכפר נהגו לתהות ולעסוק בשאלה מי מבין השלושה יגיע להישגים הגבוהים ביותר בלימודיו. בסופו של דבר, שני חבריו האחרים פשטו את הגלימה ופאיוטו היה זה שהמשיך הלאה.

במסגרת לימודיו במנזר, החל ללמוד פאיוטו את שפת הפאלי וקיבל הכשרה מעמיקה בויפסנא.

בעידודו הרב של אביו ובתמיכת בני משפחתו, עבר פאיוטו למנזר וואט פהרא פירן בבנגקוק, שם המשיך בלימודיו להשגת הרמה הגבוהה ביותר בפאלי (הרמה התשיעית). באותה תקופה היה פאיוטו בבחינת תופעה

יוצאת דופן, שכן הוא היה אחד מהנזירים הבודדים שהגיע לרמה כה גבוהה בעודו נזיר מתחיל.

בסיום לימודיו, בשנת 1962, קבל הסמכה מלאה לנזירות בטקס הסמכה מלכותי. הוא אימץ את השם הנזירי שהוענק לו, פאיטו, שמשמעותו היא "זה המשקיע בלימוד הדהרמה מאמצים בלתי מתפשרים".

באותה שנה הוענק לו גם התואר הראשון בלימודים בודהיסטיים מאוניברסיטת מאהאצ'ולה-לונגקורן-ראג'אוידייליה.

לאחר שהמשיך והתקדם בלימודיו, התמנה לדיקן אוניברסיטה זו ושימש בתפקיד זה במשך 10 שנים. היה לו תפקיד מרכזי התאמת חינוך הסגהה לעידן המודרני ובהחלת הלימוד הבודהיסטי לסוגיות חברתיות חברה המודרנית של היום.

בשנת 1973 מונה לסגנו של אב המנזר וואט פרה פיראן, אך החזיק במשרה זו במשך 3 שנים והחליט לפרוש כדי להקדיש את עצמו לעבודה אקדמית.

הוא פרסם מספר ספרים ומאמרים, וניהל כינוסים אקדמיים על בסיס קבוע כשהוא מוקף מלומדים ואינטלקטואלים בודהיסטים מן השורה הראשונה.

הוא כתב את ה"בודהה-דהמה", ספר הנחשב ליצירת מופת בקרב מלומדים בודהיסטים.

פאיטו קיבל תארי כבוד מ-10 אוניברסיטאות ויותר, הן בתאילנד והן מחוצה לה.

בשנת 1994 הוענק לו פרס לחינוך לשלום, מטעם ארגון יונסקו. הוא תרם את כל כספי הפרס למשרד החינוך בתאילנד לצורך הקמת הקרן לחינוך לשלום.

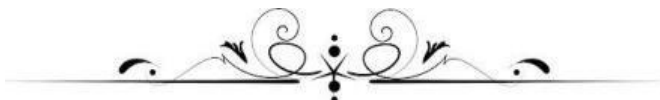
פאיוטו מאמין נלהב של פרשנות הקאנון הפאלי ככתבו וכלשונו על פי רוח התְהַרְוֹאָדָה. לא פעם יצא להגנת גישתו מול מלומדים שהציגו פרשנויות מרחיקות לכת ומוטעות, על פי תפיסתו.

בשנת 2005 קבל תואר "המלומד הבודהיסטי המשפיע ביותר" מטעם האוניברסיטה הבודהיסטית הכלל עולמית.

כיום משמש פאיוטו במשרת אב המנזר וואט נְיָאָנְאָוֹסָאָקָאָוָאן הנמצא במחוז נְקָהוֹן פְּאָטָהוֹם שבתאילנד.

פאיוטו כיום נחשב ובשל כך נערץ כמלומד בודהיסטי יוצא דופן ומאמין מסור מאוד של הקאנון הפאלי המפואר. הוא זוכה לכבוד רב בקרב רבים מהזרמים הבודהיסטים בשל חוכמתו, בשל מקוריותו וחשיבתו היצירתית והמעמיקה ובשל ידענותו המפליגה. לכך נוסף המרכיב האנושי, כאשר פאיוטו שהגיע למעמדו היום, החל את חייו כילד שברירי וחולני מאוד, והצלית, כנגד כל הסיכויים, להיות לאחד מהמלומדים הבודהיסטים הגדולים ביותר של העידן המודרני.

שרית שץ

הקדמת המתרגמים לעברית

ספר זה הינו השלישי מאת המכובד פ.א פאיטו שיוצא בשפה העברית ואנו בקבוצת "בודהיזם בישראל" שותפים לתרגומו מאנגלית (קדמו לו "סמא סטי- תשומת לב נכונה" ו"ההתהוות המותנית").

גם הפעם, אנו חשים כי זוהי זכות להביא לקורא בשפה העברית הצגה מפורטת, מדויקת ועמוקה של אחד מהנושאים החשובים אבל הפחות מובנים בדרך הבודהיסטית, שנכתב על ידי אחד מהמלומדים הבכירים ביותר של תקופתנו.

תודתנו העמוקה לפרופ' יעקב רז על ההקדמה שכתב לספר זה, אנו חשים כי היא מבטאת וחולקת עם הקוראים באופן ייחודי ומעורר השראה את תמצית הבנת הדרך שצבר במשך שנים ארוכות של לימוד ותרגול.

תודה מיוחדת לחברים לדרך שבלעדיהם תרגום זה לא היה קורם עור וגידים, ליונתן ספיבק שעיצב את עטיפת הספר, למשה בראל שעימד והכין אותו לדפוס, לאילן לוטנברג ולדיתי אני-טצלף על ההגהה.

שרית שץ ואבי פאר

תודות

כפי שציין המתרגם בהקדמתו, עבודה זו איננה תרגום מילולי ישיר של הגרסה המקורית בשפה התאית, אלא הותאמה לקהל קוראים מערבי. קטעים מסוימים הושמטו, חלקים אחרים קוצרו וחלקים אחרים נערכו מחדש. כמו כן הוספו מספר הערות שוליים על מנת להסביר מושגים שונים הזרים לקהל הקוראים המערבי. למרות זאת, המשמעות המהותית של הדברים נותרה על כנה ולמעשה בתהליך העבודה היא הפכה להיות יותר מתאימה עבור קוראים ללא כל רקע בודהיסטי. תרגום זה, אפוא, איננו רק הפרי של כישרונו הראוי להערצה של המתרגם, אלא גם של השקעת מאמץ מרוכז המבוסס על השאיפה לתועלת אמיתית.

אני מבקש להביע את הערכתי העמוקה למר אוונס על כוונותיו הטובות ועל מחויבותו הרבה בעת תרגום ספר זה לאנגלית והכנת כתב היד להדפסה. כמו כן ברצוני להביע את הערכתי למאהה אינסורן צ'נטאפאניו אשר סייע בהבאת הספר להדפסה וכן לקרן בודהה-דהמה על נטילת האחריות הכספית.

מי ייתן שכל הכוונות הנפלאות של אלה שעשו וטרחו בתהליך יצירת הספר, ישרתו את הכלל כדי לעודד הבנה נכונה והתנהגות נכונה אשר יביאו עמם לעולם שלום ואושר.

פ.א. פאיוטו

12.10.1992

הקדמת המתרגם לאנגלית

העבודה המוצגת בזאת מבוססת על פרק אחד מתוך הבודהה-דהמה מאת פ.א. פאיוטו המכובד. הבודהה-דהמה הוא אולי ספרו הרשמי והשאפתני ביותר של המחבר עד כה, ספר עב כרס המכיל למעלה מאלף עמודים ועוסק בלימוד הכולל של הבודהה. למרות שהעבודה עיונית-למדנית בגישה, היא הופכת את הנושאים של הלימוד הבודהיסטי אשר פעמים רבות מובנים באופן מוטעה או נתפסים כמצויים מעל להבנתו של האדם ההדיוט, לנגישים יותר מבחינה מעשית.

המחבר המכובד הנו אחד החכמים הבודהיסטים המובילים בתאילנד כיום. הקף החומרים הנרחב אותם כתב, עוסקים במגוון עצום של נושאים, החל מהסברים פשוטים של נושאים בודהיסטים בסיסיים ועד ללימודי דהמה (דהמה - בפאלי, דהרמה - בסנסקריט. המתרגמים) מעמיקים בעלי אופי פרשני (כמו הבודהה-דהמה) וניתוח חברתי מנקודת המבט הבודהיסטית (כמו הכלכלה הבודהיסטית¹).

פאיוטו המכובד מוכשר באופן יוצא דופן, שכן הוא בקי בשתי התרבויות: זו המזרחית וזו המערבית, אותן חווה במהלך הקריירה שלו, הן האקדמית והן בתחום ההוראה הבודהיסטית. אלה משולבים בדעת חקרנית וסקרנית, יכולת חקר מעמיקה והבנה אינטואיטיבית בעלת עומק נדיר. מכלול זה מציב את המחבר המכובד בעמדה יוצאת דופן להצגת ההוראה של הבודהה.

---

¹ <http://www.buddhanet.net/cmdsg/econ.htm> - Buddhist Economics

עבור המערב המודרני, הוראת הקרמה (קמה - בפאלי, קרמה - בסנסקריט. המתרגמים) מציעה נתיב של תרגול המבוסס לא על פחד או סמכות עליונה, גם לא על דוגמה, אלא על הבנה ברורה של חוק הטבע של סיבה ותוצאה, כפי שהוא מתקשר להתנהגות האנושית. זאת הוראה שאיננה מבוססת כל כך על אמונה, כמו על הבנה וראייתה בפעולה.

הבודהיזם הוא דת (זו דעתו של כותב הקדמה זו. המתרגמים) המציבה את החוכמה כקודמת לאמונה. הוא לא רק מקדם בברכה תבונה וחקירה כנה אלא מעודד אותן. חלק מאותה חקירה מצריך רקע מספק של הבנה לגבי הדרך בה פועל חוק הסיבה והתוצאה, ברמה האישית. דבר זה מצוי בתחום האתיקה או המוסר ובתחום הספציפי של הקרמה.

אילו מדדים קיימים לצורך הגדרה של התנהגות אנושית נכונה או לא נכונה? כתפיסות תיאורטיות, מילים אלה פתוחות לטווח רחב של פרשנויות, אך בהתייחס ללימוד הקרמה אנו עוסקים בהגדרות ישימות וברורות. הגדרות אלה צריכות לא רק להצביע על כיוון ברור של התנהגות מוסרית, אלא גם לספק סיבות הגיוניות ותמריצים מדוע יש לשמר התנהגות כזאת. לימוד הקרמה עונה על הדרישות הללו.

החברה המערבית של היום חסרה בהירות או כיוון עקבי וברור בהתייחס לסוגיות מוסריות. עם הדעיכה של האמונה בישות עליונה שהלכה והתפשטה בעקבות התפתחות המדע, המסגרות היחידות שנותרו כמסגרות מכוונות חיים הם המערכת הפוליטית והאידיאלים החברתיים. כאשר נדחה שלטונה של סמכות כלשהי, המשמעות של כך, פעמים רבות, היא דחייתו של כל סטנדרט התנהגותי קוהרנטי. כיום נראה שבחשיבה

המודרנית אין מקום למוסר, פרט אולי ברמה של רעיונות ואידאות כמו זכויות האדם.

בעידן של חריות הפרט והזכות לביטוי עצמי, נראה שערכים מוסריים צומצמו והם עניין לדעות אישיות, צווים חברתיים או העדפות תרבותיות. תפיסות כמו "נכון" או "לא נכון", "טוב" או "רע", אינן ניצבות יותר על קרקע מוצקה ואנחנו מוצאים את עצמנו מהססים ומתחבטים יותר ויותר, בבואנו להגדיר אותן. האם איכויות אלה הן פשוט עניין של דעות אישיות, או שיש להן מציאות כלשהי המתבססת על חוק טבע? כיצד הן מתקשרות לעולם המדעי של יחסי גומלין בלתי אישיים שבין סיבה ותוצאה? בעיניהם של רבים, תפיסת הטוב והרע צומצמה לרמה של צדקנות צרת אופק או אפורטוניזם פוליטי. זאת הסיבה מדוע אנשים רבים נתקפים בשעמום או אדישות לשמע המילה "מוסריות"; נושא זה בהחלט מעורר שעמום רב בקרב רבים מבני האדם. בעידן שבו החיים מציעים רצף אינסופי של "ריגושים זולים", מי בכלל מעוניין באיפוק? גם כך, ללא כיוון ברור כלשהו בחיים, אנו מתמודדים עם בעיות ברמות שונות ורבות. ללא כיוון ברור, ללא קווים מנחים עליהם יש לבסס את החיים, הם הופכים להיות לאוסף עלוב של משגים וטעויות בעת שאנו מגשימים את דרכנו בגמלוניות מחויה אחת לשנייה והדבר נכון אף יותר כאשר משמעות החיים מצטמצמת למרוץ כפייתי אחר צבירת "חוויות" לשמן. התוצאה היא חברה המבוססת על רדיפת תענוגות ונהנתנות המלוכה על ידי השתוקקות וכמיהה ומכך הופכים החיים להיות רצופי בעיות: ברמה האישית – דיכאון, בדידות, ניכור והפרעות נפשיות; ברמה הקהילתית-חברתית – ההתנהגויות לא רציונליות והרסניות, פשע ואי שקט חברתי ומתיחות. ברמה העמוקה יותר, המורשת של החיים בעידן

העכשווי היא חיים שאינם מצויים בהלימה עם הטבע, דבר היוצר חרדה וייאוש רוחניים ובעקבות כך מובילים לחיפוש המודרני אחר הארה, במקורות מן המזרח.

בדיוק לאור המצב המתואר לעיל, חוק הקרמה רלוונטי כל כך. למרות שהמילה "קרמה"² נשמעת לא אחת בחיי היומיום של תקופתנו, התפיסה עצמה רק לעתים נדירות מבצבצת מתוך ענני המסתורין האופפים אותה מאז הוצגה לראשונה בפני המערב. הדבר מוזר, מכיוון שלמעשה חוק הקרמה הנו לימוד דינמי ובהיר להפליא, כזה הרלוונטי במיוחד לחיים בעידן המודרני. בחוק הקרמה אנו יכולים למצוא הגדרות בעלות משמעות ורלוונטיות לגבי מושגים כמו "טוב" ו"רע", הבנות שאינן מבהירות רק את דרך התרגול המוסרי, אלא גם מבססות רווחה אישית פנימית ותחושה של הגשמה וסיפוק. לימוד זה מספק הבנות לא רק ביחס לצרכיו האישיים של הפרט, אלא גם ביחס לבעיות חברתיות וכיוונים הולמים ברמה של החברה. אין זה מפתיע, אפוא, שחוק הקרמה הנו אחת מאבני היסוד של הבודהיזם.

אמונתי היא שהספר הנוכחי מהווה מקור יקר ערך הן עבור הלומד הרגיל והן עבור אלה המתרגלים את הבודהיזם באופן מסור ומחויב יותר. חוק הקרמה, המהווה אחד מהנושאים המרכזיים בבודהיזם, מצריך לא רק מידה מסוימת של למידה אלא גם מידה משמעותית של התבוננות פנימית. לפיכך, אין לקרוא ספר זה רק כאוסף של רעיונות שיש לאגור אותם בזיכרון, אלא כ"מזון למחשבה", להגות ולהרהר בו ולהתבונן

---

² "קאמה" – היגוי המילה בפאלי בה נעשה שימוש בספר זה (בתרגום לאנגלית), איננו כה נפוץ במערב כמו "קרמה" – היגוי המילה בסנסקריט, למרות שמשמעותן של שתי המילים זהה לחלוטין.

לעומק כיצד הוא מתחבר למציאות. יתכן שבהתחלה, חלק מהתפיסות המוצגות בו תיראנה מוזרות, אך עם הזמן, ככל שתרבו להגות ברעיונות, הם יתגלו בפניכם ויראו הרבה פחות מוזרים ולמעשה אף פשוטים והגיוניים. הם למעשה כה פשוטים, עד כי בדרך כלשהי הם חומקים מהתודעה המסובכת שלנו.

במקור היה בכוונתי לתרגם את הספר תרגום מילולי, אך לאחר שסיימתי את הטייטה הראשונה, עמדו בפני מספר בעיות. ראשית, חלק מהסוגיות המוצגות בספר, מכוונות רק לתרבות התאית ויש להן משמעות רק בהקשר זה. קטע אחד, לדוגמא, עסק בהבדלים שבין קוס'לה (מיומן) וְאִקוּס'לה (בלתי מיומן), מחד ופונה (מידה טובה) וְפֶאָא (מידה רעה או חטא), מאידך. מילים אלה מצויות בשימוש נרחב מאוד בתאילנד, אך הן מתורגמות רק לעתים נדירות לשפה האנגלית ולא ממש רלוונטיות לתרבות שאיננה בודהיסטית. מסיבה זאת ביקשתי מהמחבר המכובד להשמיט את הפרק הזה. קטעים אחרים, כמו הקטע העוסק בכוונה, הועברו מפרק אחד לשני. בכל המקרים הללו התיעצתי עם המחבר המכובד והדבר נעשה ברשותו המלאה.

אחד השינויים המשמעותיים בספר הנו הוספתו של פרק 4 העוסק בקרמה ברמה החברתית. תוכנו של פרק זה שועתק מהקלטות שמע בלתי רשמיות שכללו סדרה של שאלות ותשובות בנושא, ביני לבין המחבר. הנושא למעשה כה רחב, עד כי הוא ראוי לספר משל עצמו. כמו כן, הקרמה החברתית רלוונטית במיוחד למערב המודרני.

באופן כללי, אופיין של שתי השפות, תאית ואנגלית, מאוד שונה. מה שנחשב כתאית טובה, פעמים רבות כאשר הופכים אותו לאנגלית, הוא

נחשב לאנגלית רעה. בהתאם לכך, היה עלי לעשות עריכה מסוימת של התכנים בעת תהליך התרגום, בעיקר השמטתם של קטעים החוזרים על עצמם. ישנן מספר מילים בפאלי לגביהן חשתי שעדיף להשאירן בגוף הטקסט, בלתי מתורגמות מתוך תקווה שחלק מן המילים הללו, עם הזמן, תפלסנה את דרכן לשפה האנגלית, בצורה כזו או אחרת. למילים אלה אין תרגום ישיר בשפה האנגלית וככאלה הן משקפות מצב מצער בתרבות המערבית.

לסיכום, הספר איננו תרגום מילולי של המקור, כפי שיגלה הקורא המצוי בשתי השפות. על החסרונות, הן מבחינת השפה והן ביחס לאיכות התרגום ומידת העריכה שנעשתה בספר זה, אני מבקש את סליחתו של הקורא ויכול רק לקוות שהקורא המסור יהיה מסוגל להתעלות על מגבלות אלה בחיפוש שלו אחר האמת.

לבסוף, ברצוני לציין שכתב היד נקרא על ידי אנשים רבים כל כך וצר המקום מלהזכיר את כולם. הסתמכתי רבות על המשוב וההצעות אותם קבלתי מהם כסוג של מדריך בבואי לתרגם את הספר, מתוך תקווה להציג את הספר בשפה "אוניברסאלית" ככל האפשר. ללא עזרתם יקרת הערך, אין ספק בלבי שהספר היה יוצא הרבה פחות מלוטש מכפי שהוא מוצג בפניכם.

מי ייתן שכל המעלות שתצמחנה מהוצאתו של ספר זה, תשרתנה על מנת להאיר את נושא הקרמה ולכן תובלנה לעולם שפוי יותר עבור כולנו.

אם לא צוין אחרת, כל הערות השוליים הן שלי.

ברוס אוונס

בנגקוק, 1993

קרמה לא שחורה לא לבנה

קיץ 2014 וקיצים אחרים

הקדמה מאת: פרופסור יעקב רז

גם בימים אלה הקרמה הורגת.

חותמים קדומים של שנאה ופחד מתעוררים כל יום, ודומה שאין מוצא. עמי הארץ הזאת, חבוקים בשותפות דמים עתיקה, לא יכולים עוד לשאול בבהירות: מאיפה זה בא? האם אפשר אחרת?

תחילת הדברים הכתובים כאן היתה בימים כתיקונם, לכאורה. ואז שוב פרצה מלחמה. שוב הופיעה המילה 'שוב', ויצאה להרוג. אוטם הלב חזר, כאילו מבראשית. שובו של ה'שוב'.

בלשון הבודהה, 'שוב' זה הוא קרמה³ חותמים שטבועים עמוק בגוף, במלים, ובתודעה. פריים של מעשים קודמים, שהתרחשו בעצמם מכוחם המצמית של מחשבות ומעשים קדומים יותר. טביעות עמוקות במחזור הדם, בשרירים, בלשון שהורגת. ובמחשבות השווא, שמתעתעות לחשוב

פאלי – קאמה. המילה *קרמה* נבחרה במאמר הזה בשל היותה ידועה יותר.

כאילו אנחנו פועלים בתום לב עם מה שלפנינו. צר עולמנו כעולם נמלה קטנה. ואין בנו הבהירות והכוח לראות נכוחה, להשתחרר, ולהיות שלום.

קרמה

מהי קרמה? האם אפשר להחליץ ממנה, גם אם אנחנו לא בודהות? את מי צריך לחלץ ואיך? האם הדיון בקרמה מועיל להבנה בהירה יותר של מה שקורה בעולמנו האישי ובחבל הארץ הדואב הזה? האם הוא יכול לתרום לתיקון? איך בדיוק עובר החותם הקרמתי ממעשי הקודמים אל קיומי עכשיו, ובעתיד? ואם אין עצמי שהוא קבוע ונפרד, מי ה'נשא' של הקרמה?

האם הקרמה פועלת רק בתחומי של הפרט? או שהיא מתרחשת במרחב שמעבר לעולמו של היחיד?

הדיון הבודהיסטי בקרמה גדוש בדעות שונות וסותרות. זו סיבה טובה להתבוננות מחודשת בנושא. לא בשביל הכרעות פילוסופיות, אלא כדי לבחון אם אפשר להפיק ממנה תובנות מועילות לאורח חיים ראוי.

בראשית התנהלו הדברים כטבעם. המים נמשכו מן הים אל השמש והיו לענן וירדו כגשם, והלכו מן האדמה אל הנהרות ואל הים. והים לא היה חסר ולא גדוש. לא היה סוף ולא התחלה. אלא שיום אחד קם האדם ואמר, 'אני'. ואני היה לבד וקם בו פחד. ואז אני החל לחפוף, רצה בזה ולא בהוא. והרג את אחיו ועוד המוני אחרים בשל פיסת אדמה, והלביש את האדמה בשלמת בטון ומלט, והיטה נהרות כדי לעשות חשמל, שמניע מכונות, שעושות תרופות לאותן מחלות, שאני חלה בהן, בשל ההטייה

של אותם נהרות. הנהרות גאו והציפו והרסו והיה סבל. נשמות רעבות ושדים של פחד פקדו את אני ושיבשו עליו את דעתו.

ואז, יום אחד, אני הבין:

טביעת הרגל שלי בעולם היא טביעת הרגל של העולם בי. אני מזהם כלומר מזדהם.

ואז שכח.

כשמהלכים בשביל עפר, מותירים טביעת רגל קטנה באדמה. העפר מצידו מותיר סימן בסנדל, ותחושה בכף הרגל. אחר-כך, בגשם, הרישומים יחלפו, ולא יותירו חותם.

אבל קרה, שכף רגלי נפגעה מאבן שעל הדרך. ייתכן שיעלה בי פחד מן הדרך הזאת, שכן היא פוגענית, אני חושש, ונעשה עוין לה. נוצר חותם של איבה בתודעתי, ואני לא מודע לו. פחד ועוינות מפעילים אותי. לא הדרך עצמה.

סימנים קטנים של קרמה.

והסימנים גדלים: כשאני מתקרב אל הדרך ההיא, אני רואה רק אבנים מסוכנות, שכן אפילו עיני מופעלות על ידי החותם. ייתכן שאנסה להשמיד את הדרך, וגם את סולליה, שעשו אותה כך בזדון, לוחשת תודעתי הנפחדת. הם יתגוננו ויפגעו בי, כנראה. ופרצה מלחמה. התגוננתי. הם התגוננו. בלא דעת שהם ואני עבדים של חותמי תודעה. גרוע מזה, הם ואני לא רואים איך החותמים שלנו תאומים. זהים.

מה שהחל כפגיעה טבעית מתפתח למעגל של סבל. הולך אל העולם וסובב אלי וגדל והולך בתנועה של עוורון, איבה והשתוקקות: אני חושב שהדרך מבקשת לפגוע; אני עוין לה ולסולליה; אני רוצה ללכת תמיד בדרכים נעימות בלבד.

אני לא מבין למה אני לא מסתדר אתה.

חותם קרמתי, כמו טביעת רגל אקולוגית, הוא פריה של פעולה ללא מודעות בהירה, ושיבוש עמוק שבין כוונותיו של האדם לבין סביבתו. החותם הזה הוא פרי הפער שבין השתוקקות עזה⁴ לבין יכולת ההתחדשות של היחיד ומשאבי האדמה. כשהאדם לא מכוון לצלילי העולם, הוא מותיר טביעת רגל - לרגעים, או לדורות, שילשים וריבעים. מיליוני שקיות פלסטיק חונקות את יצורי הים, ומאזן האימה של הטבע מציג גירעון קיומי קשה, שפירותיו הם רעב וסבל גדול ליצורי הים, לאוקינוס ולאדם שהשליך שקית. אחת. כל פעם אחת.

כף הרגל תותיר רושם קטן ומתכלה בעפר. אבל כביש בטון שנסלל ייחתם עמוק באדמה, בי ובפעולותי, עכשיו ואחר כך; כביש הוא לא רק אפשרות של מעבר מכוניות ממקום למקום. הוא משנה סביבה.

טביעת רגל קרמתית באה בשל משיכת יתר של התודעה הבורה מבנק העולם.

הפרי הוא גירעון רוחני עמוק שטבוע בתודעה, וסימניו בגוף הזה ובאדמה הזאת. קרמה.

פאלי: טנחה - מילולית, צמאון גדול.

טביעת הרגל הקרמתית באה מן התודעה המפרידה, שיכולה לראות את המציאות רק דרך מבטו הצר של היחיד, שאומר: אני קיים, כשלעצמי, נפרד, ואחר מכל מה שמקיים אותי. כך יחידים, קהילות, דתות, תנועות פוליטיות, קבוצות לאומיות.

כך מין האדם כולו: אני, נפרד מכל זה. מפצל קיומים, מרחיק מקומות, מפריד זמנים. אם כך, מה אכפת לי להכות בך. מה אכפת לי לזהם את מקומך. מה אכפת לי עכשיו מה יחוללו מעשי בשנה הבאה או בדור הבא? מה אכפת לכנסת ישראל מפירות החוקים שהיא מחוקקת ומתוצאותיהם בדורות הבאים?⁵

אני כאן ואתה שם – כשל התודעה המעציב מכולם.

קרמה היא מעשה שיש בו כוונה⁶, ותוצאותיו של המעשה הזה. כמו בניין, שהוא בעברית מעשה הבנייה ותוצאותיו גם יחד, במשך אחד של התרחשות. קרמה היא מעשה שיש בו כוונה, והוא מבשיל לפירות.⁷ הפירות מותירים חותם בגוף, בדיבור, אבל בעיקר בתודעה; האופן שבו אנחנו חושבים מעצב דיבור ומניע פעולות, שנחקקות בתודעה כחותמים, שמניעים שוב פעולה וחוזר חלילה. פירות המעשים באים מייד, או אחרי דורות רבים - שכבות של משקעי תבניות שמסתיידות בעורקי התודעה, ומתגבשות לכדי אשלייה של אני. אותו אני פועל מתוך אותן תבניות בלא מודעות להן ובלא חירות מהן. כאילו הן ברירות מחדל של הקיום.

---

5 בשנת 2010 בוטל תפקיד נציב הדורות הבאים בכנסת

6 פאלי: צ'טנה

7 פאלי: ויפקה – הבשלה; פהלה - פירות

גם הלשון, שגרירת התודעה, מניעה פעולה. אדם פועל ונפעל בשבועותיו, בקללותיו. בשמות שהוא נותן בדברים. 'עמלק' או 'ענף' הם כאילו שמותיהם של דברים, אבל הם חותמי תודעה עמוקים, שהופכים למעשים בהרף לשון. מלים פועלות. מלים מחיות. מלים הורגות.

אפשר לומר שגבולות הלשון הם גבולות הקרמה.

כעסי, פחדיי, דמיונותי. מחשבותי. מילותי-פעולותי. וגלגולן אל השמחה והצער של הוויתי.

קרמה היא לא מנגנון של שכר ועונש: אם בחרתי ללכת בשדה קוצים ונשרטתי, זו תוצאת החלטתי להיכנס לשדה. לא עונש. כשעולה בי כעס, הסבל שמתרחש הוא לא עונש; כעסי הוא עצמו סבל. סיבה ותוצאתה באחת. אין שופט-בודדה שגוזר את דיני, והאל לא עסוק במאזני שכר ועונש. מה שמתרחש הוא נביעה טבעית של אירוע אחד אל אירועים אחרים. זה מה שמכנים **חוק הסיבה והתוצאה**, שהוא כינוי אחר לקרמה.

קרמה עוברת גם כשאינ נשא נפרד, קבוע ומתגלגל. קרמה היא כמו גל. גלים עוברים ממקום למקום, אבל לא המים הנושאים אותם. המים עולים מעלה מטה במקומם בלב ים, אבל הגל בא לכאן והרס את ארמון החול שלי, את עירי וארצי. כך עוברים גם פירות מעשי. כמו גל. נעים מפה לשם ומעבר לעכשיו ולעתיד, שבו תהיה לי המשכיות אבל לא אני אהיה הממשיך.⁸ הפרפר מת, אבל משק כנפיו התגלגל להוריקן.

---

8 יש זרמים בבודהיזם שאכן מאמינים שנשמתו של היחיד עוברת עם מות הגוף לגוף אחר.

סופוקלס מדבר עכשיו ממש. שנאת עמלק נשמעת כמו תמיד. אהבה הולכת רחוק. ניחוח תמונת מולדת נשמר. זכרונות שואה חקוקים בגוף. כוכב נוגע מיליארד שנים אחרי שדעך. הרקוויאם מרעיד, גם כשיוצרו ההולל כבר לא כאן.

כך גם הנטיות הקרמתיות.

לא כל מצב עכשיו הוא פרי מעשי בעבר. העולם גדוש בחולי, עוני, ואסונות טבע, שהם פרי הסביבה, אקראיות גנטית ושאר נסיבות. לומר 'זו הקרמה שלה' - או שלו - על מי שהיתה קרבן של אונס או רצח, על מי שנדבק במגיפה או חי בדלות, הוא עיוות של רעיון הקרמה, וכיסוי קלוש ללב חסום. נולדתי אל מארג אינסופי של נסיבות, ולא דווקא אל פרי מעשי. קרמה לא תמיד שייכת לכאן.

כוונה מחוללת קרמה, אמר הבודהה. 'רצייה, אני אומר, היא קאמה [קרמה]. משרצינו, אנחנו יוצרים קאמה בגוף, בדיבור, או במחשבה.'⁹ 'הוא צובר, זו משמעותו. אפיונו הוא הרצייה. תפקודו הוא לצבור.'¹⁰

כוונה שמחוללת קרמה היא דחף מצטבר של רצייה לא בהירה, שתלויה ואחוזה בתוצאות, ומחוללת תוצאות, שנעשות לסיבות וחוזר חלילה. מאיבה לדחייה, ולעוד איבה. מחמדנות לאחיזה, ולעוד השתוקקות. מה שאני אוחז בו אוחז בי, עד כאב עצמות, מעמיק ומצטבר בדפנות עורקי

AN iii. 415 9

ויסודהימגה 463 10

ומתעצב ובונה בעקשות את עצמי שהולך ונחתם באבן, כאילו מאז ולעולם, אוהב כוסברה ושונא שופן ובטוח שזו חירות. חתום וגזור וחשוך מרפא.

אני כרוני.

קרמה היא מצב של צבירה. ולכן, מצב של אי-צבירה הוא שחרור מן הקרמה.

חירות מקרמה, אומרת התורה, היא חירות מן הרצייה.¹¹ איך זה יכול להיות? הרי הרצייה עצמה היא חירות, כך נדמה. אם אני רוצה לקום אני קם, אמרתי הבוקר. באמת? ומאיפה באה הרצייה? מי רצה את הרצייה ולמה? אם אני חופשי באמת, האם אני יכול לרצות שלא לרצות? כמה נסיבות חוללו את הרצייה לקום הבוקר?

רבות כל כך, שקשה לעקוב, כמובן.

וקשה מאוד להודות, שרצייה היא לא מעשה של חירות כמו שמספרים לפעמים ספרי הפילוסופיה.

האם אפשר ללכת בדרך ולא להותיר עקבות, כמו שנאמר?

העשבים צומחים והגשמים יורדים כך מעצמם. אין שלט 'גשם' על הטיפות. הגשם עושה את שלו, מועיל בלא כוונה להועיל. חורף ערוצים, נעשה לנהר, לקרח, או לכוס תה. מזמן כבר לא גשם. אין צורך להשתחרר מן הגשם או מפריחת החרציות. הם עושים את שלהם וילכו לדרכם בבוא העת. גם אני.

כשאני צועד בדרך ולא מכוון לטוב או לרע, רישום צעדי יימחה בקרוב.

תורת הבודהה אומרת שחירות גמורה באה רק כשהשתחררנו גם מן הקרמה הטובה, כלומר מכוונות טובות. איך זה?

ראשית, נטיל ספק בריא ביכולתנו לזהות כוונה טובה, וגם ביכולתנו לפעול מתוך כוונה טובה. האם מעשינו הטובים למען חברינו, ילדינו, סביבתנו, הם כוונה טהורה ובלתי תלויה? האם ניצול האדמה לצרכים של תחבורה או הפקת נפט לאנרגיה, הוא כוונה בהירה? האם פעולות החינוך החרוצות שלנו מול ילדינו ותלמידינו, בניית התחנה המרכזית החדשה, כתיבת המניפסטים הצודקים, הקמת הכורים הגרעיניים, חיסולם של חרקים מזיקים, פרסום-מבוסס-הפחדה של תרופות ותוספי מזון ותכשירים מונעי הזדקנות, הארכת חיים מלאכותית שמותירה אדם בעליבותו, ועוד שאר מעשים של כוונות טובות - האם הם תמיד כוונה בהירה וחופשית? האם הם נקיים מנזק?

האקואין¹² מספר שראה פעם פרפר שהתקשה לצאת מן הפקעת. כנף אחת נתקעה בקורים. האקואין אחז בכנף התקועה והוציא אותה. אבל האחיזה שיתקה את הכנף. הפרפר לא יכול היה לעוף, ומת. כך, אומר האקואין בכנות, אנחנו מלמדים לעתים את תלמידינו. בכוונות טובות מאוד.

נשמות רעבות לאנרגיה. לפני שנים אחדות הופיע להיט חדש בתחום האנרגיות החלופיות: דלק שמופק מתירס. האפשרות להפוך תירס לדלק

מורה זן יפני. המאה ה-18

זול ונקי היתה מפתה. היו שם כוונות טובות. וגם הזדמנות מצוינת להתעשר, כמובן; הביז-דלק הוא הנפט החדש.

תוך זמן קצר חולל ייצור הביז-דלק הזה אסונות על פני כדור הארץ: שטחי אדמה עצומים הומרו לגידול תירס לדלק על חשבון גידולי מזון. יערות נכרתו באופן מסיבי. נוצר מחסור גלובלי בשדות מרעה, באורז, סויה, מזון לבהמות, מוצרי חלב, ותירס למאכל, ומחיריהם עלו בעשרות אחוזים. נוצר גידול נורא במספר הרעבים בעולם; למעלה ממאה מיליון בני אדם. תסיסות חברתיות התחוללו. היה סבל. היתה אלימות.

והיה צחוקה הגדול של האירוניה: כל זה הביא לעלייה דרמטית בפליטת גזי חממה, מה שהביז-דלק היה אמור להפחית.

מה שנשמע כתסריט אימה בדיוני קרה בשנת 2008.

ודאי שאנרגיות נקיות עדיפות על מזהמות. אבל היזם הנמרץ לא עוצר לשאול איך כל זה התחיל. לא בודק מה טיבה של חגיגת הזלילה ומה מניע אותה. הוא לא רוצה לשאול כלום על מכונות הפיתוי הענקיות, ששועטות אל העין האוזן הלב והתודעה, כדי שאתמכר לדברים, שלא ידעתי על קיומם הבוקר. היזם לא מעוניין לחקור את החומרים-משני-תודעה מן הסוג החדש. לא עוצר לשאול בשביל מה כל זה. כי הרי מה כבר יכול להיות הקשר בין זיהום האוויר לבין עוד שיחת סקייפ?

כשאנחנו מסייעים למתמכרים, אנחנו עוזרים להם להיגמל; אנחנו לא מפתחים להם סמים נקיים. אבל התודעה הבורה פועלת כאילו הנשמות-הרעבות-לאנרגיה הן נתון טבעי, ולכן צריך להזין ללא הרף את תאבונו התופח. ואם אפשר באוכל אורגני.

התודעה הבורה מנציחה את מקורות המצוקה ולא פותרת אותן. כי היא לא יודעת לשאול, אם פעולותיה מכוונות לתדרים הגדולים של האדמה, או למידותיה הצרות של ההתמכרות. לא תוהה אם השפע הקטן לאדם מביא הרס למרחב החיים הגדול, ומכאן לאדם עצמו.¹³

האני הכרוני ממכר כל כך.

מכוונה להתכוונות גומלין

פעולתה של הקרמה לא קשורה בתוכן הכוונה, אלא בעצם קיומה – כך מצביעה תורת הבודהה.

כוונה, אומרת התורה, היא תנועתה של התודעה המפרידה, שמפצלת את הקיום לשברים קטנים, שמתחילים לייצר כוונות זה כלפי זה.

'יד' ו'גוף' קיימים בלשון האדם, לא בלשון הטבע. היד לא רואה עצמה נפרדת מן הגוף. היא עצמה הגוף. ליד אין אף פעם כוונה לכבוש את הגוף ולהניף עליו דגל.

מכיוון שמעולם לא נפרדו, אין ליד ולגוף כוונות זו כלפי זה. זה הוא זה עצמו. זאת כל התורה.

כשזה איננו, זה איננו. כשזה קיים, זה קיים. הם בו-זמניים. בו-קיומיים. כמו הכל.

ר' דהמפדה 290 להתייחסות לשפע הקטן והשפע הגדול.

רק האדם אומר שנה וחודש, כאילו הם באמת. רק הוא אומר זה התחיל וזה נגמר. רק הוא אומר שמים פתוחים כאילו שאפשר לסגור. לא רואה שצהריים הלכו אל ערב בלי כוונות.

במילון של טבע הדברים המילה כוונה לא קיימת.

יד שרוצה לכבוש גוף היא סתירה עמוקה.

אדם שמתכוון לכבוש אדם הוא סתירה עמוקה ומעציבה מאוד.

כוונה מחוללת-קרמה דומה לתנועת חץ: ממני המכוון, החוצה אל המטרה. כוונה הולכת מאני אל לא אני. אל הנפרד ממני, גם כשהוא בתוכי.

אבל כשאני הולך בשביל או משייט בים, הבריאה מתרחשת בריבוא כיוונים. שיפוע השביל, רוחות השמים והזרמים בים, הלחם שאכלתי, משק כנפי שפירית מעבר לאגם – כולם שותפים במעשה. משם פועלים שרירים ולב. ואז, מכוון-מכוון-פועל-נפעל, אני צועד בהתכוונות מיומנת שלא כופה עצמה. חופשית מתלות בתוצאות. חופשית אפילו מכוונה שלא לצבור קרמה, שכן גם כוונה כזו צוברת קרמה.

כוונה ללא כוונה, כיוון ללא כיוון, הענות ללא נענה, היו אומרים חכמי הזן. איפה פה הקרמה.

חיים לפי שמונת הנתיבים מביאים לסיום הקרמה, אומר אחד הכתבים.¹⁴ איך יכולים מעשה נכון או מאמץ נכון לשחרר מקרמה? אולי התשובה

---

14 AN 4: 237. דרך שמונת הנתיבים בבודהיזם היא דרך האמצע, וגם תוכנה של האמת הנאצלה של השחרור מן הסבל. בדרך כלל מנוסחים הנתיבים כראייה נכונה,

נמצאת במילה הפאלית 'סמה', שמלווה את שמונת הנתיבים [ומתורגמת בטעות כ'נכון'].

סמה היא אשכול של משמעויות: להיות בתואם; להיות עם; להיות בחיבור; להיות בהרמוניה; להיות במידה הראויה; לעשות בשלמות.¹⁵ כלומר מעשה שהוא *סמה* הוא כזה שמחובר בתואם עם סביבתו ומכוון איתה בשלמות, חופשי מקיומו המצומצם של האישי. כמו גשמים שבאים בעתם ובכמות הראויה.¹⁶ גשם אינו נכון או לא נכון. הוא התרחשות שבתואם עם הים והרוח. אירוע מכוון.

נוכל להציע, אם כך, לתרגם את שמונת הנתיבים *מתבוננות שלמה*, התכוונות מתוך חיבור, דיבור בתואם, מעשה הרמוני, אורח חיים של הענות לסביבה, מאמץ מכוון, תשומת לב לכל בלא העדפה, וריכוז שהוא גם נקודה וגם כל רוחב הקיום.

כלומר, מעשה הוא פנוי מקרמה ולא צובר קרמה, כשהוא פעולה של מכוונות, כוונון של מיתרי הרוח. הפסנתר המכוון היטב ריק מכוונות או מחותמים מוסיקליים. בשל היותו מכוון היטב הוא יכול להתגשם כבטהובן או יוני רכטר, ואז לחזור לריקותו. האור מתגשם בעין הרואה כתפוח או כשיער שחור, וחוזר לריקותו – קיום שפתוח לכל. מכוונות היא קשב, לא השתוקקות. כמו הפרחים, שפנויים מיהירותה של כוונה,

---

התכוונות נכונה, דיבור נכון, מעשה נכון, אורח חיים נכון, מאמץ נכון, תשומת לב נכונה, וריכוז נכון.

15 ניגודה הוא מ'צ'ה, שפירושה, בין השאר, נפרדות.

16 המילון Pali Text Society בערך samma, מביא את הדוגמה הזאת: *סמה דהה* – גשם בעתו.

ויודעים בדיוק מתי לפרוח ומתי לנבול. אפשר לקרוא לזה התכוונות גומלין.

כוונה מחוללת קרמה נוצרת באני מצומצם מאוד - גדוש, חנוק וחתום ברציות, ציפיות והאחזות בתוצאות.

לעומתה, התכוונות הגומלין היא תודעה רחבה וריקה. פנויה ונענית ומתגשמת בכל. כשהיא מתמלאת היא מוסרת הלאה וחוזרת לריקות נדיבה. כמו תיבת הדואר. כמו חדרי הלב.

התכוונות גומלין מועילה כי היא לא מתרחשת רק בממדי האדם וכוונותיו, אלא במידות העולם. היא נוכחות צנועה, שיודעת, ששום דבר לא שלי באמת. שאני לא רשאי לקחת מן האדמה מה שהיא לא יכולה לתת לי. שכל מה שיש לי בא ממנה וחוזר אליה. שאני צריך לשים את ליבי, שמא אני צועד בה ברגל גסה, כי היא שברירית ורגישה מאוד מעל ליבתה הרותחת.

האדמה מתקיימת בחוקי היקום, לא חוקי השוק.

אי אפשר לקבל את האהבה, המזון, מדרך הרגל, זרימת המים ושירת הציפורים, בלא להזין אותם.

זו לא עסקת חליפין. זה חוזה הקיום.

הוא מתגשם בנוכחות קשובה, מקבלת-נותנת בנשימה אחת.

מודעות. לא כוונות טובות. זו תודעה שחופשית מקרמה.

התודעה שחופשית מקרמה מתוארת כ'קרמה שהיא לא שחורה ולא לבנה'. אחת הדרשות בקנון הפאלי מונה ארבעה סוגי קרמה: הקרמה הלבנה [בהירה] שהיא מעשים ראויים המביאים לפירות ראויים; השחורה [אפלה] שהיא מעשים לא ראויים המביאים לפירות לא ראויים; זו שהיא לבנה ושחורה, שהיא תערובת של זה וזה; וקרמה רביעית שהיא לא לבנה ולא שחורה.¹⁷ מהי הקרמה שהיא לא אפלה ולא בהירה עם תוצאות שאינן אפלה ואינה בהירות, והן מובילות לסיום הקרמה? התבוננות נכונה, התכוונות נכונה, דיבור נכון, וכו'.¹⁸

נדמה שברור מהי הקרמה הטובה, מהי הרעה, ומהי זו שהיא טובה ורעה גם יחד - שהיא אולי השכיחה ביותר. אבל מהי הקרמה שאינה לבנה ואינה שחורה, ואיך היא פועלת לסיום הקרמה? ואיך היא יכולה להיות קרמה וסיום הקרמה גם יחד? מהו מצב התודעה הזה?

נדמיון מעיין פלאים, שנמצא על ראש הר גבוה, וכל השותה ממנו זוכה בנעורי נצח. אבל רק מי ששותה ממי המעיין, יכול לטפס אל ראש ההר. איך זה?

ננסה לראות את המרחב שבין רגלי ההר לראשו כמנעד עדין בין תדרים. תדר אחד הוא סיבה ותוצאה: מה שקורה שם נובע ממה שאני עושה כאן; אני הולך מפה לשם, מעכשיו לאחור-כך.

---

17 בספר זה עמ' 20, 83, 90. למרות הדמיון הצורני, יש בניסוח הזה עומק שהוא מעבר לצורת הטיעון ההודית המסורתית: אישור; שלילה; שניהם; אף לא אחד משניהם.

התדר האחר מהלך בשדה, שבו הכאן לא נגמר והשם לא מתחיל, והרגע הזה לא מסתיים אלא בשפה.

תדר אחד הוא דיון לוחט על הקרמה: אם אין סיבה ותוצאה – ממה נוצרתי? אם יש סיבה ותוצאה – איך בדיוק נוצרתי? מתי מסתיימת סיבה ומתחילה תוצאה?

בתדר האחר הדיון נמוג. אין באמת סיבה ותוצאה אלא בתודעה הבורה.

תדר אחד הולך סובב בתוך הקרמה וסיפוריה, ואין חדש.

התדר האחר מודע לבדיונה, ולא עבד לה עוד. אין סיבה, תוצאה, או קו שנמתח.

ולרגעים, התדרים הם לא שניים.

במעמקי התודעה הבורה מתרחש זרע של בהירות. הוא מתהווה שם עוד לפני היותנו פרק בתולדות חיים. התעוררותו מעודנת מאוד. המודעות להתעוררותו גם היא מעודנת. משהו זעיר שבין העולמות. אפשר לחוש בו גם מבעד למסך התעותועים. הוא בא והולך, רצוא ושוב. אבל קיים ממש ואפשר להשקות אותו. בזהירות. הוא נובט אם לא מפריעים לו. אי אפשר למשוך אותו בכוח. הוא חרישי. לא מכריז כלום. אפשר להקשיב לו רק בתודעה דקה כמוהו.

התודעה הזאת היא ההכרה המקורית לפני היות יחיד וצורה.¹⁹ היא שוכנת בשורש התודעה הפרטית, בשקיטה גמורה. מעת לעת היא קמה ונעשית

---

19 סנסקריט: אליה ויג'ניאנה

צורה, וחוזרת לשקיטה²⁰ גמישה ורכה מאוד.²¹ מכנים אותה טבע הבודהה,²² התודעה המקורית, הפנים המקוריים, ככות,²³ ריקות,²⁴ ועוד כינויים.²⁵ היא הרוח שמצויה בכל מקום ולא נאחזת בשום מקום.²⁶ נטולת כוונה, רצייה או דחייה. לא שחורה. לא לבנה. דקות שוקטת.

הד חצוצרה מעבר לרשוב. שאיפה. כתמי אדום בחצר. כלב מדדה על שלוש רגליים. נשיפה. הנושף לא נטפל לקווי הצללים. שום דבר לא צריך להיות יותר או פחות, כאן או במקום אחר. אפשר לקום ולאכול אפרסק. האפרסק בא מן האדמה ויחזור אליה. הוא פרי ממש; לא סיבה, לא תוצאה. טעמו שעיר ומרפד את החך. זה טעם אפרסק, לא שחרור. מי כובל? אני לועס פרי של עץ, לא של קרמה. הנה נגיסה. נעלם בעל הכוונות. משק שקוף של כנפי עטלף. ילד יושב על צלו. פעימה נרגשת. נשימה.

נשימה. הזמן נעשה מרחב, כמו היקום. הוא לא מתגלגל עוד עמוס כוונות ממקום למקום, מעבר לעתיד. הוא הווה בכל. כמו בלילה בהיר שאפשר

---

20 פאלי: בהוונגה

21 פאלי: מודוטה

22 סנסקריט: טטהגטה גרבהה

23 סנסקריט: טטהטה

24 סנסקריט: שוניטה

25 כל אחד מהביטויים הלא הוא עולם מלא, ואין הכוונה כאן שכולם מכוונים בדיוק לאותה תודעה. המסורת לא עקבית, ובתקופות שונות הציעה ציורים שונים של התודעה הערה.

26 טקואן, מורה זו ואמנויות לחימה. יפן, המאה ה 17

לראות את ראשית הבריאה. לא עוד תנועה מכוונה לפריה, מסיבה לתוצאה. הכל מרחב אחד. שוקט ובוטח.

והנה אין זמן כלל. ואין דבר בעולם שאפשר להדיר מן ההווה. הכל בו. פנוי ונושם.

פני המקוריים לפני שאבי ואמי נולדו. ההחלצות מכוח הכבידה של קורות חיי.

פטור מעקבות העבר, כמו פרחי האביב²⁷, גם במרגלות ההר, אפשר לטבול במעיין שבראשו.

חובק את הקרמה ופטור ממנה.

- מה אפשר לעשות כדי להיפטר מהחום והקור?

- מדוע לא תלך למקום בו אין חום ואין קור?

- איפה אין חום ואין קור?

- כשחם, תן לחום להרוג אותך. כשקר, תן לקור להרוג אותך.

הבודהיזם המאוחר תיאר את הקיום כריקוד קוסמי שבו מתקיימת השתקפות והתכללות של הכל בכל. היקום משתקף בטיפת מים, בלב יחיד. תנועת הענף היא תנועת הרוח והגלקסיות. נחיתת האנפה ושברון ליבך מונחים בצלחתי ליד פרוסת הדלעת, חבורים באופנים שנסתרים מעיני הכהות.²⁸ אבל אין בהם ספק.

---

27 מורה זן יפני. המאה ה-20

28 ר' סוטר הלב, סוטר זר הפרחים, סוטר היהלום, התעוררות האמונה במהאינה, שירי האמונה בתודעה, כתבי דוגן, סיפורי זן, ועוד

שתי משמעויות עולות מכאן:

האחת היא התנערות מוחלטת מאחריות מוסרית. אם קיומי מתכנס מכל המעשים והולך לכל הקיומים, הרי סיבות ותוצאות הן מעבר לשליטתי. בעולם כזה לא צריכה להיות לי אחריות מוסרית אישית. אם מעשי פזורים לכל עבר, למה לא לבחור בהוללות, חמדנות, פשע?

השנייה היא אחריות מוסרית לכל הנברא: אם כל התופעות הן איברים זו לזו, אחריותי היא עליך, על הקהילה, על כדור הארץ. הלאה מעבר לקרמה שלי. זו שבועה לגעת הרחק בכל יצירי עולם, ולעזור להם,²⁹ גם אם קצרה ידי. קיומי פתוח לכל הברואים, ואיתם; אנחנו לא נפרדים.

קרמה כזאת היא לא מסלול אישי, אלא תנועה במרחב. הבחירה בידי, בין מלחמות עולמים עם עמלקים, לבין שותפות של אדם ואדמה. בין חיים בעולם צר של כוונות, לבין תנועה של התכוונות גומלין חובקת כל, חופשית מעריצות הקיום הבדיד, הבודד.

זו שבועת הבודהיסטווה, כוחה, פרייה. והמחיר שהיא גובה.

מסופר על מנג'ושרי שבא לבקר את וימלקירטי החולה. באותה עת היה ביתו של וימלקירטי ריק, ושומר הסף נעלם. כששאל מנג'ושרי לשלומן,³⁰ ענה וימלקירטי, מחלתי באה מבורות ומהצמא לקיום, ותימשך כל עוד

---

29 שבועת הבודהיסטווה באחת מגרסותיה: אני נשבע להציל את כל הברואים שאין להם מספר; לסלק את כל התעתועים שין להם מספר; ללמוד את כל התורות שאין להן מספר; ולהגשים את דרך הבודהה שאין לה שיעור.

30 וימלקירטי נירדשה סוטר ה. בעצם וימלקירטי עשה עצמו חולה, אולי כדי ללמד את מנג'ושרי שיעור.

תימשך מחלתם של כל היצורים. מחלתי באה מחמלה גדולה. כל זמן שיש חולים בעולם, אני חולה. המחלה היא פרי החמלה הגדולה של הבודהיסטווה.

שומר הסף איננו, וביתו של הבודהיסטווה ריק. הוא לא צובר כלום. פתוח לכל. אין אורחים ומארחים. בעצם הוא חסר-בית, וכל מקום הוא ביתו³¹. הוא מושיט יד לברואים ולא אוחז בהם או במעשיו שלו. לא צובר מצוות. לא אוסף קדושה. פטור ופטר מקרמה. מכיוון שהוא לא אוחז, ידו פתוחה לכל עבר. עכשיו תמיד.

חמלה זו היא רוחבן של אהבות ושל מחלות, שאין להן גבול. היא חוטי החיבור שנמשכים בין הברואים, והיא גם מעשה אריגתם מחדש. הבנתי ובורתי סמוכים אצלך, עין בעין. ואחריותנו מחוברת.

גם במחיר של מחלה, בצער, ולב חשוף ושותת עצב.³² גם במחיר של אהבה.

עמלק עייף לעת ערב. הוא מנסה לפתור תשבץ. הוא קם, ונוגע במצחה החם של הילדה. הוא חוזר לתשבץ. הוא חוזר לילדה. מצייץ לה בברווז גומי צהוב. היא פוקחת עין. הוא מתגעגע אליה. עמלק נרדם על הספה.

*

---

31 דמות של בודהיסטווה שקרויה בודאי בסין, הוטיי ביפן. בודאי הוא חסר-בית גדל-כרס ומחייך תמיד, משוטט בין כפרים כששק על גבו, וחולק הכל עם בני המקום.

32 ר' Chogyam 'Astasahasrika, in Conze, *The Perfection of Wisdom*: 84. *Trungpa*, *Shambhala, The Sacred Path of the Warrior*, 32, וגם צ'ויג'אם טרונגפה,

אנחנו חופרים גומה. מניחים שתיל. מכסים את השרשים בקפידה. הוא משקה בעדינות. לא שואל בכמה נמכור את הפירות. כשיעלו שקדים אולי אמכור ואקנה לך חולצה. אבל עכשיו אנחנו עושים אדמה, בית לחרקים, קן לציפור, מים לענן, חמצן למשוטט, יופי לצייר, צל לעיף, מצע למתעלסים, מזון לנקר, סנה לבערה, בשביל אהיה אשר אהיה. פטור מקרמה. לא יוצר קרמה. אין סיבה. אין תוצאה.

ליד קערית האוכל, בבוקר, האדם משנן את שבועתו, שמא ישכח,

הזהר בעלה נושר פן תפיל כוכב.³³ הזן את הנהר כאילו היה אחיך.³⁴

זכור את אשר כאב עמלק. ושפוך אהבתך על כל הברואים, בבקשה. כמה שאפשר.

---

33 אנדרס סגורה, שאמאן מכסיקני.

34 ממכתבו של צ'יף סיאטל אל נשיא ארה"ב, 1854

סיפור לסיום: שועל הפרא של באיג'אנג³⁵

כשהמורה באיג'אנג היה נושא דרשות, נכח בעדת הנזירים איש זקן, שתמיד הקשיב לדבריו. כשהנזירים היו פורשים, גם הזקן פרש.

פעם אחת לא פרש הזקן. שאל אותו המורה, 'מי אתה?'

אמר הזקן, "אני לא אדם כלל. אני שועל פרא. לפני זמן רב הייתי נזיר ראשי בהר הזה. פעם שאל אותי תלמיד, 'אדם שמתאמן בנחישות, האם גם הוא נופל תחת עול הסיבה והתוצאה - הקרמה - או שלא?'

"לא', עניתי, 'הוא לא נופל תחת עול הסיבה והתוצאה, ומיד נפלתי לחמש מאות לידות בגוף של שועל פרא. עכשיו מבקש אני ממך, המורה, שתאמר מילה שתשחרר אותי מחיי כשועל הפרא. אמור לי, אדם שמתאמן בדרך בנחישות, האם גם הוא נופל תחת עול הסיבה והתוצאה, או שלא?'

אמר באיג'אנג, 'הוא לא מתעלם מהסיבה והתוצאה.'

לשמע התשובה, הבין הזקן והתעורר.

הוא קד קידה ואמר, 'אני חופשי עכשיו מהחיים בגוף של שועל הפרא. מעכשיו אשאר לחיות כאן על ההר הזה. אפשר לבקש ממך למות כנזיר? המורה הסכים, הזקן הלך. אחרי הארוחה הוביל המורה את הנזירים אל הצוק שמעבר להר, העמיס על מקלו את גוייתו שועל הפרא, ונשא אותו לשריפה וקבורה.

בערב, כשהתכנסו הנזירים באולם המרכזי, סיפר להם המורה את מה

מקרה 2 מתוך זומן-גואן, המחסום ללא שער. אוסף קואנים סיני. המאה ה-13

שקרה.

שאל התלמיד הוֹאֵנְגְבוּ, 'הנזיר הזקן מן העבר הרחוק טעה בתשובתו ונפל לחמש מאות לידות כשועל פרא. מה היה קורה אלמלא היה טועה?'

אמר המורה, 'בוא, התקרב אליי ואענה לך.'

מיד התקרב הוֹאֵנְגְבוּ למורה וסטר לו.

המורה צחק ואמר, 'התכוונתי לדבר על הפרא אדום הזקן. והנה כאן מולי הפרא עצמו.'³⁶

העיר המורה וּוּמָן על הסיפור: בלא ליפול בסיבה ובתוצאה, איך מתגלגלים לשועל פרא? בלא להתעלם מהסיבה והתוצאה, איך משתחררים מחיי שועל הפרא?

לא נופל, לא מתעלם

שני עניינים, משחק אחד

לא מתעלם, לא נופל

אלף טעויות, אינספור שגיאות

---

36 הכוונה לאיש חכם. בעל הזקן האדום הוא בודהיזם, מי שעל פי המסורת היה מייסד זרם הזן. הוא היה הודי, וזקנו היה אדום.

מחשבות לסיום

– התלמיד שרצה לדעת אם אימון נחוש מביא לשחרור מן הקרמה, היה אחוז בקרמה: הוא רצה שסיבה – כלומר אימון, תביא לתוצאה – כלומר שחרור.

– הנזיר שאישר לו שאכן זה כך, היה אחוז בקרמה גם הוא. הוא אישר שסיבה - כלומר אימון, תביא לתוצאה – כלומר שחרור. כתלמיד כן הנזיר, אחוז-קרמה.

– גלגוליו של הנזיר כשועל לא היו עונש, אלא מצבו ממש – הוא היה אחוז בסיבה ותוצאה.

– המורה באיג'אנג לא התעלם מן הקרמה. הוא הזמין את הנזיר הזקן להיות שם, כמות שהוא, סיבה ותוצאה. לכן, השחרור מגוף השועל לא היה פרס. אלא המצב: הוא לא חמק מן הקרמה, לכן היה חופשי ממנה.

– התלמיד הואנגבו ביקש עזרה להבנה של הקרמה באמצעות שאלה על מה שקרה בעבר הרחוק. המורה עמד לסטור לו, כדי להחזיר אותו לאולם, בו מתרחש הקיום עכשיו ממש. הואנגבו הבין ורמז למורה בסטירה, תפסתי אותך, שועל!

– אז מה? להשתחרר מן הקרמה; לא להתעלם מן הקרמה – היינו הך.

– לא להתעלם מן הקרמה הוא להשתחרר מן הקרמה הוא לא להתעלם מן הקרמה.

– זה סוף הקרמה. אולי.

בקידה עמוקה לחכם פ.א. פאיוטו

על החכמה, הרהיטות, הנגישות, הצניעות

יעקב רז

כל היצורים הם הבעלים של הקרמה שלהם,
היורשים של הקרמה שלהם,
נולדים אל תוך הקרמה שלהם,
קשורים לקרמה שלהם,
נתמכים על ידי הקרמה שלהם.

1

הבנת חוק הקרמה

קרמה כחוק טבע

הבודהיזם מלמד שכל הדברים, הן הגשמיים והן הלא גשמיים, כפופים לסיבתיות ותלויים ושלובים זה בזה. מהלך טבעי זה של הדברים מכונה בשפה השגורה "חוק טבע" והמונח בפאלי הוא: *נְאָמָה* שמשמעותו המילולית היא "וודאות" או "באופן קבוע", בהתייחסו לעובדה שגורמים מסוימים מובילים באופן בלתי נמנע לתוצאות מסוימות תואמות.

חוקי הטבע, למרות היותם מבוססים כאחד על עיקרון התלות הסיבתית, יכולים להתארגן בצורות שונות של יחסי גומלין.

החכמים הבודהיסטים מתארים חמש קטגוריות של חוקי טבע או *נְאָמָה* והם:

1. **אוטוֹנְאָמָה**: חוקי טבע החלים על עצמים גשמיים ושינויים בסביבה הטבעית, כמו מזג אוויר; הדרך בה פורחים הפרחים במהלך היום ונסגרים בלילה; הדרך בה אדמה, מים וחומרים מזינים מסייעים לעץ לצמוח; והדרך בה דברים מתפרקים ונמקים. נקודת מבט זו מדגישה את השינויים הנגרמים על ידי חום או טמפרטורה.
2. **בִּינְאָנְאָמָה**: חוק הטבע המתייחס לתורשה והוא מתואר בצורה הטובה ביותר בפתגם: "כמו הזרע, כך הפרי".
3. **צִיטָאנְאָמָה**: חוק הטבע המתייחס להתנהלותה של התודעה. תהליך התפיסה של מושאי החושים והתגובה להם.
4. **קרמהֶנְאָמָה**: חוק הטבע המתייחס להתנהגות האנושית, תהליך יצירת פעולות ומעשים ותוצאותיהם. באופן תמציתי ניתן לסכם זאת

במילים אלה: "מעשים טובים מובילים לתוצאות טובות, מעשים רעים מובילים לתוצאות רעות".

5. דְּהֶמְהַנְיָאמָה: חוק הטבע השולט ביחסי הגומלין והתלות ההדדית של כל הדברים: הדרך בה כל הדברים עולים, מתקיימים ונפסקים. כל הגורמים והתנאים כפופים ונתונים לשינוי, הם נמצאים במצב של "קלקולים" (או נגעים) והם אינם עצמי (בעלי זהות משל עצמם): זאת הנורמה של הדברים.

ארבע הניאמות הראשונות, נכללות בתוך או מבוססות על הניאמה החמישית – דְּהֶמְהַנְיָאמָה, חוק הדהמה (פ) (סנסקריט: דהרמה) או חוקי הטבע.

אפשר לשאול את השאלה מדוע הדהמהניאמה, עליה ניתן לומר שהיא הכוליות, הטוטליות, נכללת גם בחלוקות משנה. והתשובה על כך היא שארבע הקטגוריות האחרות אינן מכסות את כל היקף הדהמהניאמה.

על מנת להמחיש זאת להלן הדוגמא הבאה: ניתן לחלק את אוכלוסיית תאילנד על פי קטגוריות שונות כמו: בית המלוכה, הממשלה, עובדי ציבור, סוחרים וכלל האוכלוסייה; או שניתן לחלק על פי: משטרה, צבא, משרתי ציבור, סטודנטים ושאר האוכלוסייה; או שניתן לערוך חלוקות על פי מספר קטגוריות נוספות. למעשה, המילים "כלל האוכלוסייה" כוללות בתוכן קבוצות נוספות שלא נכללו בקטגוריות המפורטות. עובדי ציבור, בעלי בתים, משטרה, אנשי צבא, סוחרים וסטודנטים, כולם אף הם משתייכים באופן שווה, לכלל האוכלוסייה, אך הם צוינו באופן ספציפי, מכיוון שלכל אחת מהקבוצות הללו יש מאפיינים ייחודיים. אותם אנשים שאין להם מאפיינים ספציפיים רלוונטיים לחלוקה, נכללים תחת אותה

כותרת "כלל האוכלוסייה". יתר על כן, למרות שהחלוקה לקבוצות עשויה להשתנות על פי מטרת החלוקה המסוימת, הן תמיד תכלולנה את המילים "כלל האוכלוסייה" או "שאר בני האדם", או מונח גנרי דומה. יש להבין את הכללתה של הַדְּהֶמָּה־נְיָאֵמָה בכל חמש הניאמות, באופן זה.

השאלה האם חמשת חוקי טבע אלה הם חובקי-כל או לא, כלל איננה חשובה. הפרשנים קבעו ופירטו חמש קבוצות רלוונטיות לצרכים שלהם וכל חלוקה קבוצתית אחרת יכולה להיכלל בקבוצה החמישית, הַדְּהֶמָּה־נְיָאֵמָה, באותה דרך המתוארת בדוגמה שהובאה למעלה. הנקודה החשובה אותה ראוי לזכור היא עצם החלוקה לחמש ניאמות אלה על ידי הפרשנים.

בהקשר לכך חשוב לציין שלוש נקודות:

ראשית, לימוד זה מאיר את נקודת המבט הבודהיסטית הרואה את מהלך הדברים ככפוף לגורמים ותנאים. אין זה משנה עד כמה מנותח חוק זה בפרוטרוט, מה שאנו עדים לו היא הפעולה הטבעית של הדברים או התלות ההדדית. ידיעת אמת זו מאפשרת לנו ללמוד, לחיות ולתרגל מתוך הבנה ברורה וצלולה את הדברים כפי שהם. היא מסירה באופן מוחלט את הבעייתיות הכרוכה בניסיון לענות על שאלות בעייתיות כמו קיומו של אלוהים בורא-כל שיש לו את הכוח להסיט את הדברים ממסלולם הרגיל (אלא אם כן הופך אל זה להיות אחד מהגורמים המשפיעים בתוך הזרימה של הדברים). כאשר עומדים מול אתגר של שאלות מטעות כמו "ללא ישות שתברא את החוקים הללו, כיצד נוצרו דברים אלה מלכתחילה?". כל שעלינו לעשות הוא להגות בכך שאם יניחו לדברים כפי שהם, עליהם

לפעול בדרך זו או אחרת וזאת היא הדרך בה הם פועלים. בלתי אפשרי שהם יפעלו בכל דרך אחרת.

בני האדם מתבוננים ולומדים את מצב הדברים ולאחר מכן קוראים לזה "חוק". אך בין אם זה נקרא חוק או לא, אין הדבר משנה בפועל את הדרך בה פועלים הדברים.

שנית, כאשר אנחנו מנתחים אירועים, אל לנו לצמצם אותם לחוקים בודדים בלבד. שכן בפועל, אותו אירוע יחיד בטבע עשוי לעלות בשל כל אחד מהחוקים הללו או מתוך שילוב ביניהם. לדוגמא, פריחת הלוטוס בשעות היום וסגירת תפרחתו בשעות הלילה, אינן מתרחשות בשל השפעתם של אוטוֹנֵגְמָה, החוקים הפיזיקליים, בלבד, אלא הם כפופים גם לִבְיִגְנֵגְמָה, לחוקי התורשה. כאשר אדם מזיל דמעות, זה עשוי לקרות בשל השפעה של צִיטֵגְמָה, מצב מנטלי כמו שמחה או עצב, או בשל אוטוֹנֵגְמָה, חוק פיזיקלי, כגון חדירת עשן לעיניו.

שלישית והחשוב מכל, כאן מראים לנו הפרשנים שחוק הקרמה הנו רק חוק אחד מתוך מספר חוקי טבע. העובדה שהוא מוצג כחוק אחד מבין חמישה חוקים שונים, מהווה תזכורת לכך שלא כל האירועים הנם בשל פעולתו של חוק הקרמה. אנחנו יכולים לומר שחוק הקרמה הוא הכוח המכוון את החברה האנושית או קובע את הערכים של החברה האנושית. למרות שהוא סוג אחד בלבד של חוק טבע, הוא החוק החשוב ביותר מבחינתנו, בני האדם, מכיוון שהוא מצוי באחריותנו הבלעדית. אנחנו יוצרי הקרמה ובמקביל היא מעצבת את גורלנו ואת תנאיי חיינו.

מרבית האנשים נוטים לתפוס את העולם כנשלט בחלקו על ידי הטבע וחלקו נשלט בידי המין האנושי. בדגם הזה, קרמה הניאמה מצויה באחריות בני האדם בעוד הניאמות האחרות מצויות באופן מוחלט בשליטת הטבע.

במסגרת הפעולה של הקרמה הניאמה, גורם הכוונה או הרצון הנו גורם מכריע. לפיכך, חוק הקרמה הוא החוק השולט בפעולת הרצון או בעולם המחשבות והפעולות הרצוניות של בני האדם. בין אם נעסוק בניאמות אחרות או לא, עלינו לעסוק בחוק הקרמה והעיסוק שלנו בניאמות אחרות יושפע מכך, באופן בלתי נמנע. לפיכך, חוק הקרמה הנו בעל חשיבות עליונה בוויסות היכולת שלנו ליצור ולשלוט בדברים הסובבים אותנו.

אם נאמר את הדברים נכונה, ניתן לומר שהיכולת האנושית להשתלב ולהיות לגורם משפיע בתהליך הטבעי של סיבה ותוצאה, אשר במקביל מעורר את הרושם שאנו מסוגלים לשלוט בטבע ולנתב אותו, קורה בשל חוק הקרמה. בתחומי המדע והטכנולוגיה, לדוגמא, אנחנו מצויים ביחסי גומלין עם ניאמות אחרות, או חוקי טבע, על ידי כך שאנו חוקרים ולומדים את האמת שבהם ופועלים על פיהם בהתאם לטבע שלהם, מה שיוצר את הרושם שאנחנו מסוגלים לשלוט בעולם הטבע ולנתב אותו על פי צרכינו.

בנוסף לכך, הרצון שלנו או הכוונות שלנו, מעצבים את הקשרים בחיינו האישיים והחברתיים, כמו גם את הקשרים שלנו עם דברים אחרים בסביבה הסובבת אותנו. באמצעות הרצון אנחנו מעצבים את האישיות שלנו ואת אורח החיים שלנו, את מעמדנו החברתי ואת גורלנו. זאת מכיוון שחוק הקרמה שולט לחלוטין בעולם הרצונות והיצירתיות שלנו,

אשר את חשיבתו מדגיש באופן בולט ביותר הלימוד של הבודהה,
במשפט: קרמה וְאֵטְאֵטִי לוקו – העולם מכון על ידי הקרמה.³⁷

Sn.654 (M.13/707/648; Sn.25/382/457)³⁷

חוק הקרמה והעדפות חברתיות

מלבד חמשת חוקי הטבע שהוזכרו לעיל, ישנו חוק נוסף שהוא באופן מיוחד מעשה ידי אדם ואיננו חוק טבע באופן ישיר. מדובר בקודים החוקיים הנקבעים על ידי החברה ומוסכמים עליה, קרי: גזרות חברתיות, מנהגים ומוסכמות חברתיות. ניתן למקם אותם בסוף הרשימה המוצגת לעיל כסוג של חוק, אך אין לחוק זה שם בשפת הפאלי. הבה נקרא להם: העדפה חברתית. קודים אלה של חוקים חברתיים הנם תוצר של המחשבה האנושית וככאלה הם קשורים לחוק הקרמה. יחד עם זאת, הם אינם חוק הקרמה עצמו. הם תוספים שלו, ואין להם את אותו הקשר עם האמת הטבעית כפי שיש לחוק הקרמה, כפי שנראה מיד. יחד עם זאת, מכיוון שהם קשורים לחוק הקרמה אנו נוטים לבלבל אותם עם חוק הקרמה וכתוצאה מכך עולות לעתים קרובות, אי הבנות.

באופן כללי ניתן לומר שחוק הקרמה הנו חוק הטבע העוסק בפעולות בני האדם, ואילו עדיפויות חברתיות או חוקים חברתיים הם לגמרי מעשה ידי אדם והם קשורים לטבע רק כאשר הם תוצר טבעי של תהליך החשיבה האנושית. באופן עקרוני, באשר לחוק הקרמה, בני האדם "קוטפים" את פירות הפעולות והמעשים שלהם על פי טבעו של התהליך, בעוד שבמקרה של חוק החברה, בני האדם נוטלים אחריות על המעשים באמצעות תהליך שנוצר על ידם.

משמעות הקרמה

מבחינה אטימולוגית, פירוש המילה "קרמה" הוא "עבודה" או "פעולה". אך בהקשר ללימוד של הבודהה, הפירוש מפורט יותר ומשמעותו "פעולה המבוססת על כוונה" או "מעשים שנעשו מתוך רצון". פעולות ללא כוונה, אינן נחשבות כקרמה, על פי הלימוד של הבודהה.

יחד עם זאת, הגדרה זו הנה כללית מאוד. אם ברצוננו להבהיר את כל היקף הפירוש של המילה "קרמה", עלינו לנתח אותה באופן מעמיק יותר ולחלקה על פי נקודות מבט שונות או רמות שונות, באופן הבא:

א. קרמה ככוונה

באופן עקרוני, קרמה היא כוונה (צ'ט'אנָה) ומילה זו כוללת בתוכה רצון, בחירה והחלטה, קרי: הדחף המנטאלי המוביל לפעולה. כוונה היא זו אשר מניעה ומכוונת את כל הפעולות האנושיות, הן הבונות והן ההרסניות ולפיכך היא מהותה של הקרמה, כפי שהדבר נאמר בדבריו של הבודהה:

סְטְנָהָאם בְּיָקְהוֹה קְאָמָאם וְאָדָאמִי – נזירים! כוונה, אני אומר, היא הקרמה. בכך שיש לנו רצון, אנחנו יוצרים את הקרמה באמצעות הגוף, הדיבור והתודעה.³⁸

בנקודה זו ראוי שנשקיע מעט בהרחבת הבנתנו את המילה "כוונה". "כוונה" בהקשר של הבודהיזם היא בעלת משמעות מעודנת ועמוקה יותר לעומת מובנה המקובל בשפה המדוברת. בשפה האנגלית (וכך גם בעברית. המתרגמים), אנחנו משתמשים במילה זאת על מנת ליצור הקשר בין מחשבה רצונית ותוצאתה החיצונית המתבטאת בפעולה או במעשה.

---

³⁸ A.III.415 (A.22/334/464)

לדוגמא, אנו עשויים לומר משהו כמו "לא התכוונתי לעשות זאת", "לא התכוונתי לומר זאת" או "היא עשתה זאת בכוונה".

אך על פי הלימוד הבודהיסטי כל המעשים, הדיבור וכל המחשבות, לא משנה כמה מהירים, קצרי מועד וחולפים הם, או כל התגובות של התודעה לגירויים חושיים הנקלטים באמצעות העיניים, האוזניים, האף, הלשון, הגוף והדעת, ללא יוצא מן הכלל, בכל אלה יש מרכיבים של כוונה. לכן, כוונה היא בחירה רצונית של התודעה במושאי המודעות; היא הגורם המוביל את התודעה לפנות אל, הוא להידחות על ידי מושאי תודעה שונים או להמשיך בכיוון מסוים; היא המנחה או הגורם השולט בדרך בה תגיב התודעה לגירוי; היא הכוח המתכנן והמארגן את תנועות התודעה ובסופו של דבר היא זו שתקבע את מצב החוויה של התודעה (הנפש).

התרחשות אחת של כוונה היא התרחשות אחת של קרמה. כאשר ישנה קרמה, ישנה תוצאה מידית. אפילו בדל של מחשבה בלבד, גם אם היא איננה בעלת חשיבות מיוחדת, איננו חלל ריק מתוצאות. זה עשוי להיות אפילו "גרגר קטן" של קרמה אשר יתווסף לזרם של הנסיבות המעצבות את הפעילות המנטלית. עם תרגול חוזר ונשנה, באמצעות התרבות חוזרת של המחשבות בתודעה, או באמצעות ביטוי כפעילות חיצונית, התוצאה הופכת להיות חזקה יותר בצורה של נטיות אופי, מאפיינים גופניים או הדהוד חוזר ממקורות חיצוניים.

כוונה הרסנית איננה צריכה להתרחש ברמה בולטת וניכרת. היא עלולה להוביל להרס של דבר זעיר בלבד, כמו במצב בו אנחנו קורעים פיסת נייר מתוך כעס ותסכול, למשל. אפילו שלפיסת הניר הזו אין כל חשיבות,

לכשעצמה, עדיין לעצם הפעולה יש השפעה כלשהי על איכות התודעה. ההשפעה שונה מאוד ממצב בו אנו קורעים פיסת ניר בהלך רוח ניטרלי של התודעה כמו מצב בו אנו משליכים חתיכת ניר. אם מיישמים כוונה כועסת כזאת שוב ושוב, ההשפעה המצטברת תלך ותתבהר יותר ויותר והיא עלולה להתפתח הלאה לרמות משמעותיות יותר.

דמו לעצמכם גרגרי אבק המרחפים בחלל החדר מבלי שנבחין בהם כלל; אין ולו גרגר אבק אחד שהוא ריק מכל תוצאה. כך בדיוק המצב עם התודעה. אך משקלה של תוצאה זו, בנוסף להיותה תלויה בכמותו של ה"אבק" המנטלי, קשורה גם קשור הדוק לאיכותה של התודעה. לדוגמה, גרגרי אבק הנוחתים על פני הכביש. כדי שהכביש יראה מאובק ומלוכלך, יש צורך בכמות גדולה מאוד של גרגרי אבק. גרגרי אבק הנוחתים על רצפת החדר, למרות שיש צורך בכמות קטנה יותר, עלולים לשוות לרצפת החדר מראה מאובק ומלוכלך יותר מאשר זה של הכביש. כמות קטנה של אבק המצטברת על השולחן עלולה ליצור מראה מלוכלך דיו, אשר יגרום לנו לאי נוחות. כמות זעירה אף יותר של אבק על פני המראה, תמנע ממנה למלא את תפקידה. כמות זעירה עוד יותר של אבק על עדשות המשקפיים מורגשת מיד ופוגעת בראיה. באותו אופן, רצון או כוונה, לא משנה עד כמה הם זעירים, אינם ריקים מפירות. כפי שאמר הבודהה: "כל הקרמות, בין אם הן טובות או רעות, נושאות עמן פרי. אין קרמה, ולא משנה עד כמה זעירה היא, שהיא ריקה מפרי".³⁹

J.IV.390 (J.27/2054/413)³⁹

בכל מקרה, אנו מתעלמים בדרך כלל מן התוצאות המנטליות של חוק הקרמה, לכן הדגמה נוספת עשויה להיות יעילה:

קיימים סוגים רבים של מים: מי תעלה, מי ברז או מים מזוקקים להמסת תרופות להזרקה. מי ביוב מהווים בית גידול לסוגים רבים של אורגניזמים החיים במים, אך אינם מתאימים לרחצה, לשתייה או לשימוש רפואי. מי תעלה עשויים לשמש לרחצה או לכביסה, אך לא לשתייה. מי ברז ראויים לשתייה אך לא ראויים להמסת תרופות להזרקה. אם אין צורך מיוחד, הרי שמי ברז מספיקים למרבית המטרות, אך מאוד לא רצוי להמיס בהם תרופות להזרקה.

באותו אופן, לתודעה יש רמות שונות של זיכוך ובהירות והדבר תלוי בקרמה שנצברה. כל עוד נעשה שימוש בתודעה ברמות הגסות יותר, אין עם כך כל בעיה, אך אם יש צורך להשתמש בתודעה ברמה מעודנת יותר, קרמה בלתי מיומנת קודמת, אפילו ברמה קטנה, עלולה להוות מכשול.

ב. קרמה כגורם מְתָנָה

אם נרחיב את נקודת המבט שלנו נגלה שהקרמה הנה מרכיב הנטוע בתהליך החיים השלם והיא מהווה גורם מניע המעצב את כיוון החיים. זאת קרמה במובן של הַסְנֵקְהָרָה (מבנים מנטליים) כפי שהיא מופיעה במעגל ההתהוות המותנית (פְּטִיץ'הֶסְמוֹפְּאָדָה), שם מתוארים המבנים המנטליים כ"גורמים המעצבים את התודעה". דבר זה מתייחס לאיכויות או למרכיבים של התודעה, כאשר בראשם עומדת הכוונה. הם אלה המעצבים את הלך התודעה למצב טוב, רע או ניטרלי והוא בתורו מעצב את תהליך החשיבה ואת השפעותיו דרך הגוף והדיבור. בהקשר זה ניתן להגדיר את הקרמה בפשטות כמבנים מנטליים. גם בהתייחס להגדרה זו,

אנחנו עדיין מתייחסים לכוונה כאל המהות והבסיס וזאת הסיבה מדוע
אנו פוגשים לעתים את תרגומה של המילה "סנקהרה" כ"כוונה".

ג. קרמה כאחריות אישית

הבה נתבונן כעת מעט הלאה, ברמה של הקשר של הפרט אל העולם.
קרמה במובן זה מתייחסת לביטוי של המחשבות באמצעות דיבור
ופעולה. זאת היא התנהגות מנקודת המבט המוסרית, בין אם ברמה
המצומצמת המידית או ברמה הרחבה יותר, הכוללת את העבר ואת
העתיד. קרמה במובן זה תואמת את המשמעות הכללית הנרחבת, כפי
שתוארה לעיל. זאת משמעות הקרמה עמה אנחנו נפגשים בדרך כלל
בכתבים, כשהיא מתרחשת כתמריץ המעודד פעולות טובות ואחריות,
כפי שהדבר בא לידי ביטוי בדבריו של הבודהה:

"נזירים! אלה שני הדברים הגורמים לחרטה. מה הם שני הדברים
הללו? יש אנשים בעולם הזה שלא יצרו קרמה טובה, לא היו
מיומנים, לא גילו מעלות טובות כערובה מפני הפחד. הם יצרו
רק קרמה רעה, קרמה גסה ומזיקה בלבד... בשלה הם חווים
חרטה כשהם חושבים לעצמם "לא יצרתי קרמה טובה. יצרתי
קרמה רעה בלבד..."⁴⁰

חשוב לציין שנושא הקרמה לא רק שהוא נלמד כיום כמעט באופן בלעדי
מנקודת מבט זו, אלא מתייחסים אליו באופן משמעותי גם מנקודת מבט
של חיי העבר.

---

⁴⁰ It.25 (It.25/208-9/248-9)

ד. קרמה כפעילות חברתית או קריירה

מנקודת מבט רחבה אף יותר, כלומר: מנקודת המבט של הפעילות החברתית, יש לנו קרמה במובן של עבודה, מלאכה או מקצוע. דבר זה מתייחס לאורח חיים ומטלות חברתיות הנובעים מתוך הכוונות אשר בתורם משפיעים על החברה בכללותה. כפי שנאמר הדבר בסוטה וְאֶסְאָטָה:

"הקשיב וְאֶסְאָטָה, עליך להבין זאת כך: מי שתלוי בחקלאות למחייתו הוא חקלאי ולא ברהמן; מי שמתפרנס למחייתו באמצעות אמנות הוא אמן... מי שמתפרנס למחייתו באמצעות סחר, הוא סוחר... מי שמתפרנס למחייתו באמצעות שירות לאחרים הוא משרת... מי שמתפרנס למחייתו באמצעות גניבה הוא גנב... מי שמתפרנס למחייתו באמצעות הסכין והחרב הוא חייל... מי שמתפרנס למחייתו על ידי ניהול טקסים דתיים, הוא כהן דת, לא ברהמן... מי ששולט במדינה הוא המלך, לא ברהמן.. ואני אומר שמי שהוא חופשי מזיהומים המכתימים את תודעתו, מי שחופשי מהיאחזות, הוא ברהמן... האדם לא נעשה ברהמן פשוט מעצם לידתו, אלא בשל הקרמה האחד הוא ברהמן, בשל הקרמה האחר איננו ברהמן. בשל הקרמה האחד הוא איכר, אמן, סוחר, משרת, גנב, חייל, כוהן דת או אפילו מלך... הכל בגלל הקרמה. האדם בראותו את ההתהוות המותנית, מיומן בקרמה ובתוצאותיה, הוא רואה את הקרמה בדרך זו. העולם מנוהל על ידי הקרמה. האנושות מנוהלת על ידי הקרמה..."⁴¹

---

⁴¹ Sn.612-654 (M.13/707/643-9; Sn.25/382/451-8)

לאחר שהתבוננו בארבעה היבטים אלה של משמעות המילה "קרמה", עדיין יש להדגיש שכל הגדרה של המילה "קרמה" צריכה להיות מבוססת תמיד על כוונה. הכוונה היא המרכיב המכוון את מערכות היחסים שלנו עם הדברים. בכל פעם שאנחנו פועלים תחת ההשפעה של נטיות בלתי מיומנות בצורה של תאוה, שנאה או תעתוע, או תחת השפעתן של נטיות מיומנות, כל אלה מצויים תחת שליטתה של הכוונה.

כל מעשה שאין בו כוונה, איננו נכלל בחוק הקרמה. כלומר: לא חלה עליו השפעה של חוק הקרמה, אלא של ניאמה זו או אחרת, כמו אוטוֹנִיָאָמָה (חוקי הפיזיקה). לפעולות כאלה יש את אותה משמעות כמו של ערמת עפר קורסת או התדרדרותו של סלע במדרון הר, או ענף מת הנופל מעץ.

סוגים של קרמה

במובן של איכויותיה או שורשיה, ניתן לחלק את הקרמה לשני סוגים עיקריים והם:

1. אַקוֹסְלָה קרמה: קרמה שהיא בלתי מיומנת, פעולות לא טובות או מרושעות; במיוחד פעולות שנולדו מתוך האַקוֹסְלָה מוֹלָה, שורשי חוסר המיומנות, כמו תאוות בצע, שנאה או אשליה.
2. קוֹסְלָה קרמה: פעולות שהן טובות או מיומנות; במיוחד פעולות הנולדות מתוך שלוש הקוסלה מולה (מולה- שורש), או מתוך (שלושת) שורשי המיומנות, שהם העדר תאוות בצע, העדר שנאה או העדר אשליה.

לחלופין, ניתן להגדיר את הקרמה על פי הנתבים או הערוצים דרכם היא מתרחשת. יש שלושה כאלה:

1. קרמה גופנית: פעולות רצוניות מכוונות באמצעות הגוף.
2. קרמה מילולית: פעולות רצוניות מכוונות באמצעות הדיבור.
3. קרמה מנטלית: פעולות רצוניות מכוונות באמצעות התודעה.

אם נשלב את שני סוגי החלוקה המוצגים לעיל, מתקבלים בסך הכל 6 סוגים של קרמה:

קרמה גופנית, מילולית ותודעתית בלתי מיומנת, וקרמה גופנית, מילולית ותודעתית מיומנת.

דרך נוספת להגדיר ולסווג קרמה הינה בהתייחס לתוצאותיה. בסיווג זה קיימות ארבע קטגוריות:

1. **קרמה שחורה, תוצאות שחורות:** הגדרה זאת מתייחסת לפעולות גופניות, פעולות באמצעות דיבור ופעולות מנטליות שיש בהן נזק ופגיעה. דוגמאות פשוטות לכך הן: הרג, גניבה, ניאוף, אמירת דבר שקר ושתיית חומרים משכרים. [אלה הם תרגולים המיושמים באמצעות 5 כללי המוסר, כללי המוסרי הבסיסיים בבודהיזם].
2. **קרמה לבנה, תוצאות לבנות:** הגדרה זו מתייחסת לפעולות גופניות, פעולות באמצעות דיבור ופעולות מנטליות שאין בהן נזק ופגיעה, אלה תואמות את תרגול עשרת הפעולות המיומנות. [עשרת היסודות של פעולות מיומנות: להימנע מהרג, גניבה, התנהגות מינית בלתי הולמת, שקר, לשון הרע, דיבור פוגעני, קלות דעת, חמדנות, זדון והשקפות שגויות].
3. **קרמה שהיא גם שחורה וגם לבנה ותוצאותיה גם לבנות וגם שחורות:** פעולות גופניות, פעולות באמצעות דיבור, פעולות מנטליות שהן בחלקן מזיקות ובחלקן בלתי מזיקות.
4. **קרמה שהיא איננה שחורה ואיננה לבנה, ותוצאותיה אינן שחורות ואינן לבנות:** בסוג זה של קרמה הכוונה הנה להתעלות מעל שלושת סוגי הקרמה שהוזכרו לעיל, או ביתר פירוט, הרי שמדובר בפיתוח שבעת גורמי ההארה או הדרך הנעלה כפולת השמונה.

מתוך שלושת ערוצי הקרמה הללו – של הגוף, של הדיבור ושל התודעה – הקרמה המנטלית היא זאת הנחשבת כחשובה ביותר ומרחיקת הלכת ביותר בהשפעותיה, כפי שנאמרים לנו הדברים בפאלי:

"הקשב, טפאסי. מתוך שלושת הסוגים של הקרמה המוערכים ביותר על ידי, אני אומר שלקרמה המנטלית יש את התוצאות הכבדות ביותר באשר לביצוע מעשים רעים ולקיומם של מעשים רעים, ולא לקרמה של הגוף או לקרמה של הדיבור".⁴²

קרמה מנטלית נחשבת למשמעותית ביותר מכיוון שהיא המקור לכל הקאמות האחרות. מחשבות מקדימות פעולות באמצעות הגוף והדיבור. מעשים באמצעות הגוף והדיבור מופקים מתוך הקרמה המנטלית.

אחת מן ההשפעות החשובות ביותר של הקרמה המנטלית הוא הדיִטְהָי – אמונות, השקפות והעדפות אישיות. להשקפות יש השפעה משמעותית ומרכזית על התנהגותו של הפרט, על חוויות חיים ועל אידיאלים חברתיים. פעולות, דיבור ומניפולציות של מצבים שונים, מבוססים על השקפות, דעות והעדפות.

כאשר האדם אוהז בדעה מוטעית, החשיבה, הדיבור והפעולות הנובעים ממנה, יפנו לכיוון הלא נכון. אם קיימת חשיבה נכונה, אזי המחשבות, הדיבור והפעולות הנובעים ממנה, יפנו לכיוון הטוב וההולם. דבר זה נכון לא רק ברמה האישית, אלא גם ברמה החברתית. לדוגמא, חברה האוחזת באמונה שעושר חומרי הוא הדבר בעל הערך הרב ביותר ומטרה רצויה וראויה בחיים, תשאף ככל יכולתה להשיג רכוש חומרי, היא תבחן קידום, יוקרה, כבוד ומעמד על ידי צבירה רבה יותר של הדברים הללו.

M.I.373 (M.13/64/56)⁴²

אורח החיים של אנשים כאלה והתפתחותה של חברה כזאת יתעצבו בצורה אחת בלבד. בניגוד לכך, חברה המעריכה את שלוות הנפש ומוצאת בכך סיפוק ומטרה ראויה להשיגה, תהיה בעל אורח חיים שונה בתכלית והתפתחותה תהיה שונה באופן משמעותי.

ישנם מקרים רבים בהם מתאר הבודהה מה הן השקפה נכונה, השקפה שגויה ואת חשיבותן, כמו במקרה הבא:

"נזירים, מה היא השקפה נכונה? אני אומר שישנם שני סוגים של השקפה נכונה: השקפה נכונה (היא זו) עם השטפים (אסאווה) שהיא קרמה טובה ומניבה תוצאות טובות לתודעה ולגוף; וההשקפה הנכונה (היא זו) ללא השטפים, והיא הנעלה והיא מרכיב בדרך הנעלה.

"מה היא השקפה נכונה הכוללת את השטפים, שהיא טובה ויש בה תוצאות מועילות לגוף ולתודעה? זאת האמונה שמתן צדקה נושא פירות, תרגול נתינה נושא פירות, מכובדות נושאת פירות, קרמה טובה ורעה נושאות את הפירות המתאימים; יש את העולם הזה, יש את העולם הבא; יש אימא, יש אבא; יש יצורים העולים אופן ספונטני; יש קבצנים ואנשים דתיים המתרגלים היטב והמשבחים באופן ברור את האמיתות לגבי העולם הזה והעולם הבא. לזה אני קורא השקפה נכונה המכילה בתוכה את השטפים, והיא טובה ויש בה תוצאות טובות לגוף ולתודעה..."⁴³

* * *

M.III.72 (M.14/258/181)⁴³

”נזירים! אינני רואה שום מצב אחר שהוא גורם כל כך משמעותי לעלייתם של תנאים בלתי מיומנים ולהתפתחותם של מצבים בלתי מיומנים ופירותיהם שכבר החלו לעלות, כמו השקפה בלתי נכונה...”⁴⁴

* * *

”נזירים! אינני רואה שום מצב אחר שהוא גורם כל כך משמעותי לעלייתם של תנאים מיומנים ולהתפתחותם של מצבים מיומנים ופירותיהם שכבר החלו לעלות, כמו השקפה נכונה...”⁽¹⁰⁾

* * *

”נזירים! כאשר ישנה השקפה בלתי נכונה, הקרמה הגופנית הנוצרת כתוצאה מהשקפה זו, הקרמה של הדיבור הנוצרת כתוצאה מהשקפה זו והקרמה של התודעה הנוצרת כתוצאה מהשקפה זו, כמו גם הכוונות, השאיפות, הרצונות וזרם המחשבות המנטלי, כל אלה מביאים לתוצאות בלתי רצויות, לא נעימות, פוגעניות,, אינן מניבות כל תועלת, אלא מובילות לסבל בלבד. וכל זאת בשל מה? בשל השקפה הרסנית זאת. כמו זרע האזדרכת או זרע של הדלעת המרה הנזרעים באדמה הלחה. האדמה והמים הנספגים ומזינים את הזרע, הופכים באופן מוחלט לבעלי טעם מר, טעם חריף, טעם רע. וכל זאת מדוע? מכיוון שהזרע לא טוב.

”נזירים! כאשר ישנה השקפה נכונה, הקרמה הגופנית הנוצרת מהשקפה זו, הקרמה של הדיבור הנוצרת מהשקפה זו והקרמה של התודעה הנוצרת כתוצאה מהשקפה זו, כמו גם הכוונות, השאיפות, הרצונות וזרם

A.I.30 (A.20/182/40)⁴⁴

המחשבות המנטלי, כל אלה מביאים לתוצאות רצויות, נעימות, לא פוגעניות, שיש בהן תועלת והן מובילות לאושר. זה כמו של קנה הסוכר, זרע של חיטה, או זרע של פרי הנזרעים באדמה הלחה. האדמה והמים הנספגים ומזינים את הזרע הופכים באופן מוחלט לבעלי טעם מתוק, טעם רענן ומהנה, טעם ערב לַחֵץ. וכל זאת מדוע? מכיוון שהזרע הוא טוב..."⁴⁵

* * *

"נזירים, יש מי שלידתו לעולם זה איננה למען תועלתם של הרבים, איננה למען אושרם של הרבים, אלא להרס וחורבן, לפגיעה באחרים, לגרימת סבל לאלים ולבני אדם. מי הוא אדם זה? זהו האדם עם השקפות לא נכונות. אדם עם השקפות לא נכונות המוביל אחרים הרחק מן האמת אל הרמייה וההונאה....

"נזירים! יש מי שלידתו לעולם זה הנה למען תועלתם של הרבים, למען אושרם של הרבים, למען צמיחה, הבאת תועלת ומען גרימת אושר לאלים ובני אדם. מי הוא דם זה? זהו האדם עם השקפות נכונות המוביל את הרבים הרחק מן הרמייה וההונאה לכיוון של האמת..."

"נזירים! אינני רואה שום מצב אחר שהוא כל כך מזיק, כמו השקפה לא נכונה. מהדברים המזיקים, נזירים, השקפה לא נכונה היא המזיקה ביותר."⁴⁶

A.I.32 (A.20/189-190/42-43)⁴⁵

A.I.33 (A.20/191-3/44)⁴⁶

* * *

"לכל המצבים יש תודעה כמקדימה, תודעה כאדון, הם מושגים באמצעות התודעה. כל מה שהאדם אומר או עושה עם תודעה פגומה, מביא בעקבותיו סבל, בדיוק כמו שגלגל העגלה סובב בעקבות פרסת השור... כל מה שהאדם עושה או אומר עם תודעה צלולה, מביא בעקבותיו אושר, בדיוק כמו שהצל הולך בעקבות בעליו."⁴⁷

---

11. Dh.1-3 (Dh.25/11/15)⁴⁷

2

על הטוב והרע

הבעיה עם הטוב והרע

מכיוון שהקרמה עוסקת באופן ישיר בטוב וברע, על כל דיון העוסק בקרמה, לכלול גם את סוגיית הטוב והרע. יחד עם זאת, המדדים להגדרה של טוב ורע, אינם נטולי בעייתיות. מהו "טוב" ומדוע הוא מוגדר ככזה? מהו הדבר אותו אנו מכנים "רע" ומדוע הוא כזה? קשיים אלה הנם למעשה עניין של שפה. בלימוד של הבודהה שנכתב בשפת הפאלי, המשמעות הרבה יותר ברורה, כפי שנראה להלן.

בשפה האנגלית וגם בשפה העברית, למילים "טוב" ו"רע" ישנה משמעות הרבה יותר רחבה, במיוחד למילה "טוב" המצויה בשימוש רב יותר מאשר המילה "רע".

אדם מוסרי ובעל מידות הוא אדם טוב; אוכל טעים הוא "אוכל טוב"; בול עץ אשר עשוי להיות שימושי עבורנו, נכנה אותו "בול עץ טוב"; יותר מכך, משהו שהוא טוב עבור אדם אחד, עלול להיות לא טוב עבור רבים אחרים. אם נתבונן מנקודת מבט אחת על דבר מסוים, הוא עשוי להיות טוב, אך לא כך מנקודת מבט אחרת. התנהגות הנחשבת כהתנהגות טובה במקום אחד, באזור אחד או בחברה מסוימת, עשוי להתפס כרע במקומות אחרים או בחברה אחרת.

מהדוגמאות שלפנינו ניכרת השונות במשמעות המילים הללו. יתכן שיהיה נכון להתייחס למילה "טוב" מנקודות מבט שונות, כמו טוב במובן הנהנתני, טוב במובן האמנותי, טוב במובן הכלכלי וכן הלאה. הסיבה לשונות הזאת היא עניין של ייחוס ערכי. ניתן להשתמש במילים "טוב"

ו"רע" במסגרת מערכות ערכים שונות באנגלית וכך גם בעברית, מה שהופך את המשמעות שלהן לרחבה מאוד.

בחקר שלנו את הטוב והרע עלינו לזכור את הדברים הבאים: א. החקר שלנו יבחן את המושג מנקודת המבט של חוק הקרמה, ולכן נשתמש במונחים של קוסלה ואקוסלה, או מיומן ובלתי מיומן, מושגים בעלי משמעויות מאוד מדויקות.

ב. קוסלה ואקוסלה במונחים של האתיקה הבודהיסטית הנם איכויות של חוק הקרמה, ולפיכך החקר שלנו אותם מכוונן להקשר זה ולא כאל מערכת של ערכים חברתיים ובשימוש הרווח המקובל בדרך כלל, במילים "טוב" ו"רע".

ג. כפי שנדון בפרק א', פעולתו של חוק הקרמה קשורה לחוקים אחרים. במיוחד בכל הקשור לחיים הפנימיים של הפרט, הקרמהניאמה מצויה ביחסי גומלין עם החוקים הפסיכולוגיים, בעוד שאינטראקציה חיצונית קשורה להעדפות חברתיות.

המשמעות של קוסלה ואקוסלה

למרות שקוסלה ואקוסלה מתורגמות לעתים כ"טוב" ו"רע", פירוש זה עלול להיות מטעה. יתכן שדברים הנתפסים כקוסלה, אינם נחשבים תמיד כטובים, בעוד שלעתים דברים הנחשבים כאקוסלה, אינם נחשבים באופן כללי, כרעים. דיכאון, מלנכוליה, עצלנות והסחת דעת, לדוגמה, למרות שהם אקוסלה, אינם נחשבים בדרך כלל כ"רעים", כפי שאנחנו מכירים אותם בשפה האנגלית. באותה רוח, צורות מסוימות של קוסלה, כמו רוגע של הגוף והנפש, אינם נכללים באופן אוטומטי במילה "טוב" בשפה האנגלית, כפי שאנחנו מבינים אותה.

קוסלה ואקוסלה הנם מצבים העולים מן התודעה, כשהם מפיקים תוצאות בראש ובראשונה בתודעה, ובהמשך באים לידי ביטוי בפעולות חיצוניות ובמאפיינים גופניים. לפיכך, המונחים קוסלה ואקוסלה, מצהירים על מצב, על תכנים ועל התרחשויות של התודעה המהווה את מקור נביעתם הבסיסי.

את המונח "קוסלה" ניתן להגדיר באופן כללי כ"אינטילגנטי, מיומן, שבע רצון, מועיל, טוב" או "זה שמפחית סבל וייסורים". אקוסלה מוגדר כניגוד של כל אלה "בלתי אינטלגנטי", "לא מיומן" וכן הלאה.

להלן ארבעה הקשרים של קוסלה, כפי שהם נובעים מן הפרשנויות:

1. ארוגיה – חופשי ממחלה, תודעה בריאה; מצבים מנטליים הכוללים את התנאים או הגורמים התומכים בבריאות מנטלית ויוצרים תודעה בלתי מוטרתת ויציבה.

2. **אנאוואג'ה** – תודעה בלתי מוכתמת; גורמים המאפשרים לנפש ניקיון וצלילות, והיעדרות הכתמה או עכירות.

3. **קוסלהסמבוטה** – תודעה המבוססת על חכמה ותבונה; מצבים נפשיים (מנטליים) המבוססים על ידע והבנת האמת. אלה נתמכים על ידי הלימוד האומר שמה שמבשר מצבים של קוסלה, הוא יוניסו-מאנאסיקרה, או חשיבה צלולה.

4. **סוקהאויפאקה** – מתוגמלת על ידי רווחה כללית. קוסלה הנה מצב היוצרת סיפוק ושביעות רצון. כאשר התנאים היוצרים קוסלה עולים בתודעה, באופן טבעי מושרית תחושה של רווחה, ללא צורך בכל השפעה חיצונית. בדיוק כפי שהאדם חזק ובריא (ארוגה), רענן ונקי (אנאוואג'ה) ונמצא במקום בטוח ומוגן (קוסלהסמבוטה), כל אלה מובילים באופן טבעי לתחושה של רווחה.

את המונח "אקוסלה" יש להבין בדיוק בדרך ההפוכה למעלה: כשהתודעה בלתי בריאה, מזיקה, מבוססת על בורות וגורמת לסבל. בקצרה: מונח זה מתייחס לכל המצבים הגורמים לתודעה להיות ירודה הן מבחינת איכותה והן מבחינת יעילותה, שלא כמו קוסלה, המקדמת את איכותה ויעילותה של התודעה.

על מנת להציג ביתר בהירות את התפיסות הללו, יהיה יעיל יותר אם נתבונן על הגורמים התורמים לתודעה טובה, בריאה ומשוחררת מטרדות, כפי שאנחנו מוצאים אותם בפרשנויות השונות ולאחר מכן נבחן האם תנאים של קוסלה אכן יוצרים תודעה כזאת, ואם כן, כיצד. לאחר מכן נוכל לבחון האם תנאים של אקוסלה מונעים מצבים אלה מן התודעה וכיצד הם עושים זאת.

להלן מאפיינים של קוסלה כפי שניתן למצוא אותם בפרשנויות, המסווגים על פי הקבוצות הבאות:

1. **נחוש:** החלטי, יציב, איתן, ללא הסחת דעת.

2. **צלול ובהיר:** בלתי מוכתם, טהור, פיקח.

3. **ברור וחופשי:** בלתי מוגבל, חופשי, מרומם, חסר גבולות ובעל מעוף.

4. **כשיר לעבודה:** כשיר, קליל, רהוט, סבלני.

5. **רגוע ומסופק:** נינוח, שלו, שבע רצון.

לאחר שהתבוננו באיכויות של התודעה הבריאה, נוכל כעת להתייחס לאיכויות המוכרות כקוסלה ואקוסלה, תוך הערכת השפעתן על איכות התודעה.

דוגמאות אחדות לתנאי הקוסלה הן: **סטי**, קשיבות או היזכרות, היכולת לשמר תשומת לב ממוקדת לגבי כל אובייקט או מטלה בהם עסוקה התודעה; **מְטָה**, רצון טוב, העדר תאוות בצע, העדר השתוקקות והיצמדות (כולל מחשבות אלטרואיסטיות); **פניא**, חוכמה, הבנה צלולה של הדברים כפי שהם; רוגע, נינוחות ושלווה; **קוסלצ'אנדה**, דבקות במטרה או מחויבות לטוב; השאיפה לדעת ולפעול בתואמות עם האמת; **ומודיטא**, שמחה במזלם הטוב של האחרים.

כאשר קיים רצון טוב, התודעה, באופן טבעי, שמחה, עליזה וצלולה. תנאי זה המביא תועלת רבה לנפש, תומך באיכות וביעילות של התודעה. לפיכך, רצון טוב הוא קוסלה. סטי מאפשר לקשב להיות מכוון לכל מה שהתודעה עוסקת בו או ממוקדת בו, לזכור את מטרת הפעולה, למנוע

מתנאים של אקוסלה לעלות ולכן מאפשר לתודעה לפעול ביתר יעילות.
לפיכך סטי הנו קוסלה.

דוגמאות לתנאי אקוסלה הנם: השתוקקות חושית (להשגת תחושות נעימות. המתרגמים), כוונת זדון, עצלנות וקהות חושים; אי שקט וחרדה; ספק,⁴⁸ כעס, קנאה ותאוות בצע.

קנאה גורמת לתודעה להיות קנטרנית ופוגענית, דבר הפוגע כמובן באיכות ובבריאות של התודעה. לכן היא אקוסלה. כעס מקדיח את התודעה בצורה באופן המשפיעה במהירות אפילו על הבריאות הגופנית, ולכן אין ספק שהוא אקוסלה. תשוקות חושניות מבלבלות את התודעה והופכות אותה לכפייתית. לכן הן אקוסלה.

לאחר שביססנו את משמעות המונחים קוסלה ואקוסלה, נוכל כעת להבין מה המשמעות של קרמה טובה וקרמה רעה. לכן, כפי שציינו קודם לכן, הכוונה היא לב לבה של הקרמה.

לכן כוונה הכוללת תנאים של קוסלה, הנה מיומנת וכוונה הכוללת תנאים של אקוסלה היא בלתי מיומנת.

כאשר כוונות מיומנות ובלתי מיומנות אלה פועלות באמצעות הגוף, הדיבור או המחשבה, הן ידועות (בהתאמה) בתור קרמה מיומנת או קרמה בלתי מיומנת דרך הגוף, הדיבור או התודעה, או באופן חלופי, בתור קרמה גופנית, קרמה ורבליית וקרמה מנטלית, שעשויות להיות מיומנות או בלתי מיומנות, לפי המקרה הספציפי.

---

⁴⁸ 5 איכויות אלה נקראות "5 המכשולים" (ניווראנה). הם מכונים כך מכיוון שהם מהווים מכשול להתפתחות טובה של מדיטציה ותודעה צלולה.

קוסלה ואקוסלה כזרזים זה של זה

מעשה של אמונה או נדיבות, טוהר מוסרי או אפילו חוויה של תובנה במהלך מדיטציה, שהם תנאים של קוסלה, עלולים לעורר יהירות, גאווה ובורות. יהירות וגאווה הם תנאים של אקוסלה. מצב זה מוכר כ"קוסלה הפועלת כסוכן לאקוסלה". תרגול מדיטציה עשוי להוביל למצב ריכוז גבוה ביותר של התודעה (קוסלה), דבר שעלול בתורו להוביל להיאחזות (אקוסלה). התפתחותן של מחשבות של רצון טוב ונדיבות כלפי האחרים (קוסלה), עלולות, בנוכחותו של אובייקט נחשק, להשתתף בהתעוררותה של התאווה (אקוסלה). ישנן דוגמאות של קוסלה הפועלת כסוכן לאקוסלה. לעתים, תרגול מוסרי או תרגול מדיטציה (קוסלה) יכולים להיות מבוססים על השאיפה להיוולד מחדש בממד השמימי (אקוסלה). התנהגות טובה של ילד (קוסלה) יכולה להיות מבוססת על הרצון לרצות את המבוגרים ולהשוויץ בפניהם (אקוסלה); התלהבותו של תלמיד ללמוד (קוסלה) יכולה להיות מונעת על ידי שאפתנות (אקוסלה); כעס (אקוסלה), הטומן בחובו השפעות מזיקות, עשוי להוביל להתבוננות מתוך תבונה וסליחה (קוסלה); הפחד מן המוות (אקוסלה) עשוי לעודד התבוננות פנימית עמוקה (קוסלה). כל אלה הן דוגמאות של אקוסלה המהווה סוכן לקוסלה.

דוגמא נוספת: הוריו של נער מתבגר מזהירים את בנם מפני השפעתם הרעה של חבריו, אך הוא לא מתייחס לדבריהם ובהשפעת חבריו הוא מתפתה להשתמש בסמים ולהתמכר אליהם. ברגע שהוא מכיר במצבו, הוא כועס ומדוכא, ולאחר מכן הוא נזכר באזהרה של הוריו, הוא נרגש מחמתם כלפיו (אקוסלה כסוכן לקוסלה), אך תחושה זאת עלולה רק להחמיר את שנאתו העצמית (קוסלה כסוכן לאקוסלה).

תנודות אלה בין קוסלה לאקוסלה, או אקוסלה לקוסלה, מתרחשות במהירות כך שתודעה בלתי מאומנת, רק לעתים נדירות בלבד מסוגלת להבחין בהן.

מדדים לקרמה טובה ורעה

צוין קודם לכן שלחוק הקרמה יש קשרים מאוד הדוקים הן עם חוקים פסיכולוגיים והן עם העדפות חברתיות. הקווים הדומים מאוד הללו, עלולים להוביל להבנות מוטעות. חוק הקרמה קשור בקשר כה הדוק עם חוקים פסיכולוגיים, עד כי נראה שהם זהים ואותו הדבר, אך קיים קו מאוד ברור המבחין בין השניים והוא הכוונה. היא המהות והכוח המניע של חוק הקרמה והיא זאת המעניקה לקרמה את המקום הייחודי שלה בין כל הניאמה או החוקים האחרים.

צ'יטאניאמה, מאידך שולטת בכל הפעילויות המנטליות, כולל אלה הבלתי רצוניות.

לכוונה האנושית באמצעות חוק הקרמה, יש את התפקיד שלה המבחין אותה מן הניאמות האחרות, דבר המעורר אשליה שבני האדם אינם תלויים בעולם הטבע. על הכוונה להסתמך על המנגנונים של הצ'יטאניאמה כדי לפעול, ועל תהליך יצירת הקרמה לפעול בתוך המדדים של הצ'יטאניאמה.

אם נשתמש באנלוגיה של אדם הנוהג בסירת מנוע, "נהג הסירה" הנו הכוונה השולטת על חוק הקרמה, בעוד את מנוע הסירה ניתן להשוות לגורמים המנטליים שהם הפונקציות של הצ'יטאניאמה. נהג הסירה תלוי

באופן מוחלט במנוע הסירה. יחד עם זאת, כדי ש"מנוע הסירה" יוביל את "הסירה", כלומר, כדי שהתודעה תוביל את החיים ואת הגוף, בכל כיוון שהוא, היא תלויה באופן מוחלט בשיקול דעתו של ה"נהג", קרי: הכוונה. הנהג תלוי ועושה שימוש בסירה, אך הוא גם אחראי לתקינותם של הסירה והמנוע גם יחד. באותו אופן, חוק הקרמה תלוי ועושה שימוש בצ'יטאניאמה וגם נוטל אחריות לרווחת החיים ולאיכותם, הכוללים הן את הגוף והן את התודעה.

לא קיים בלבול רב לגבי יחסי הגומלין בין חוק הקרמה לבין הצ'יטאניאמה, בעיקר בשל העובדה שהאדם הממוצע איננו מוצא בהם עניין רב מידי. הנושא הגורם לבלבול הרב ביותר הנו יחסי הגומלין שבין חוק הקרמה לבין העדפות חברתיות, ובלבול זה יוצר ערפול ביחס לטבעם של הטוב והרוע.

אנחנו שומעים פעמים רבות אנשים אומרים שטוב ורוע הנם המצאות אנושיות או חברתיות. יתכן שנתייחס למעשה כלשהו בחברה אחת, בזמן או במקום מסוימים כדבר טוב, אך בזמן או במקום אחרים, נתייחס אליו כאל דבר רע.

מעשים מסוימים עשויים להיות מקובלים בחברה אחת, אך לא בחברה אחרת. לדוגמא, דתות מסוימות מלמדות שהריגת בעלי חיים בשביל מזון, איננה דבר רע, בעוד אחרות מלמדות שפגיעה בכל יצור חי היא לעולם איננה דבר טוב. חברות מסוימות מאמינות שעל הילד לרחוש כבוד לקשישים בחברה ושוויכוּח עמם מעיד על התנהגות קלוקלת ורעה, בעוד אחרות מאמינות שרחישת כבוד כלפי אדם איננה תלויה בגיל, ושכלל בני האדם יש את הזכות להביע את דעותיהם.

לומר שטוב ורע הנם עניין של העדפות אנושיות וציוויים חברתיים, הנה אמירה נכונה, במידה מסוימת. למרות זאת, הטוב והרע הקשורים להעדפות חברתיות אינם משפיעים או מהפכים את פעולתו של חוק הקרמה בשום דרך ואופן ואל לנו לבלבל את הדברים. עלינו להכיר ב"טוב" וב"רע" המהווים מוסכמות חברתיות, כהעדפות חברתיות. ה"טוב" וה"רע", או ליתר דיוק קוסלה ואקוסלה, כאיכויות של חוק הקרמה, באלה יש להכיר כתכונות מהותיות של חוק הקרמה. למרות ששני אלה קשורים זה בזה, הם מהווים למעשה שני דברים נפרדים ובעלי הבחנות ברורות ביותר.

מה שמבחין באופן מובהק בין חוק הטבע לבין העדפות חברתיות, היא הכוונה, או הרצון. הבה נתבונן כיצד אכן הדברים הם כך.

במונחים של חוק הקרמה, ניתן לחלק את המוסכמות החברתיות לשני סוגים:

1. אלה שאין להן יחסי גומלין ישירים עם קוסלה ואקוסלה.
2. אלה הקשורות באופן ישיר לקוסלה ולאקוסלה.

מוסכמות אלו שאין להן קשר ישיר לקוסלה ואקוסלה מהוות את הערכים או ההסכמים המקובלים, אשר נקבעים על ידי החברה לצורך תפקוד חברתי ספציפי, כגון אלה המאפשרים לאנשים לחיות ביחד ובהרמוניה. הם אכן עשויים להיות אמצעים ליצירת הרמוניה חברתית או שלא. הם עשויים להיות מועילים לחברה או מזיקים. כל אלה תלויים בשאלה האם המוסכמות הללו נוצרו מתוך הבנה וחוכמה מספקת והאם הסמכות שיצרה אותם עושה זאת כשהיא פועלת מתוך כוונה טהורה.

למוסכמות אלו צורות רבות, כמו מסורות, מנהגים וחוקים. "טוב" ו"רע" במובן זה, הנם אך ורק עניין של העדפות חברתיות. הן עשויות להשתנות בדרכים רבים, אך השינויים הללו אינם חלק ממנגנוני חוק הקרמה, ואל לנו לבלבל אותם עם פעולת חוק הקרמה. אם אדם איננו מציית לציווים אלה והוא נענש על ידי החברה, גם זה הנו פועל יוצא של העדפות חברתיות, ולא של חוק הקרמה.⁴⁹

כעת, הבה נבחן את התחום בו המוסכמות החברתיות האלו עשויות לחפוף עם חוק הקרמה, כמו במקרה בו חבר בחברה מסוימת מסרב לפעול על פי אחת המוסכמות הללו, או שהוא מפר אותה.⁵⁰ בעשותו כך, אדם זה יפעל על פי כוונה מסוימת. כוונה זו הנה הצעד הראשון, ולכן היא מענייניו של חוק הקרמה. בחברות רבות יהיה ניסיון לאתר את הכוונה הזאת כדי לאמת את איכות המעשה. דבר זה, שוב, הנו מעניינה של ההעדפה החברתית, דבר המצביע על כך שאותה חברה מסוימת יודעת כיצד לעשות שימוש בחוק הקרמה. יחד עם זאת, התייחסות זאת לכוונה, על ידי חברה מסוימת, היא כשלעצמה איננה פונקציה של חוק הקרמה. (כלומר, זאת איננה מסקנה מובנת מאליה – התנהגות בלתי חוקית לא תמיד גוררת בעקבותיה עונש. יחד עם זאת, בין אם מעשים גוררים בעקבותיהם עונש או לא, הם קרמה במובן זה שהם פעולות רצוניות ותבאנה בעקבותיהן תוצאות).

באשר לתפקיד המסוים של חוק הקרמה, ללא כל קשר האם החברה חוקרת את הכוונה או לא, או אפילו האם החברה מודעת להפרה של

---

⁴⁹ דוגמאות למוסכמות כאלה הנם קודים חברתיים של לבוש: לפני כניסה למקדש בודהיסטי בתאילנד, למשל, נהוג לחלוץ נעלים ולהסיר את הכובע, בעוד שבעת כניסה לכנסייה נוצרית, נהוג ללבוש את שניהם.

⁵⁰ כגון: לסרב לחלוץ נעליים במקדש בודהיסטי או להסיר את הכובע בכנסייה נוצרית.

הציווי החברתי, חוק הקרמה פועל מיד עם התרחשות המעשה או הפעולה ותהליך הנבת הפירות נכנס מיד לפעולה.

במילים פשוטות, הגורם המכריע בחוק הקרמה הוא השאלה האם הכוונה היא קוסלה או אקוסלה. (מצד שני) במרבית המקרים, ניתן לומר שאי הסכמה להעדפה חברתית אינה נחשבת לאי ציות מכון כאשר החברה מסכימה לזנוח או לעשות רפורמות באותה מוסכמה. רק אז לא תהיה הפרה של מוסכמות ציבוריות.

ניתן לתאר זאת באמצעות דוגמא פשוטה. נניח ששני אנשים מחליטים לחיות יחד. על מנת ליצור חיים משותפים שיתנהלו בנוחות ויזרמו על מי מנוחות ככל הניתן, הם מחליטים לקבוע מערכת חוקים: למרות שהם עובדים במקומות עבודה שונים ושבים הביתה בשעות שונות, הם מחליטים לאכול יחד את ארוחות הערב. מכיוון שזה יהיה לא מעשי להמתין זה לזה ללא הגבלה, הם מחליטים שאף אחד מהם לא יאכל לפני השעה שבע בערב. מבין שני האנשים הללו, אחד אוהב חתולים אך איננו אוהב כלבים, בעוד האחר אוהב כלבים, אך איננו אוהב חתולים. למען רווחתם ההדדית, הם מחליטים לא להכניס כלל חיות מחמד הביתה. לאחר שהגיעו להסכמה הדדית ביחס לחוקים הללו, אם אחד משני אנשים אלה פועל בניגוד לחוקים, מתקיימת הפרה רצונית שלהם, והקרמה עולה, טובה או רעה, בהתאם לכוונה שהניעה את ההפרה, אפילו אם אכילת ארוחה לפני השעה שבע בערב, או הכנסת חיות מחמד הביתה, אינם דבר טוב או רע, כשלעצמם. זוג אחר עשוי אפילו לקבוע חוקים המנוגדים באופן ישיר לאלה שהובאו לעיל. ובמקרה שהם מגיעים למסקנה שחוקים אלה אינם מועילים יותר לחייהם המשותפים, עליהם לשוחח על כך ביחד ולהגיע להסכם חדש. רק אז כל אי התאמה רצונית

לחוקים שנקבעו, מצדו של אותו אדם, תהיה חופשית מתוצאות קארמיות. זאת ההבחנה שבין "טוב" ו"רע" ו"נכון" או "לא נכון", ביחס לציוויים חברתיים משתנים, בניגוד למאפיינים בלתי משתנים של חוק הקרמה, קוסלה ואקוסלה.

המוסכמות הקשורות לקוסלה ואקוסלה בחוק הקרמה, הן מוסכמות שהן מימונות או בלתי מימונות. החברה יכולה לאמץ לעצמה את החוקים הללו מתוך הבנה של קוסלה ואקוסלה, אך תהליך חוק הקרמה ממשיך בדרכו הטבעית, ללא כל קשר. הוא איננו משתנה לאורן של המוסכמות החברתיות הללו.

לדוגמא, חברה עשויה להחליט שזה מקובל מבחינתה להשתמש בחומרים משכרים ובסמים ממכרים. היא עשויה לעודד רגשות קיצוניים והיא תעודד את אזרחיה להתחרות זה בזה באגרסיביות, על מנת ליצור צמיחה כלכלית. או שהיא יכולה להאמין באופן כללי שהריגת בני אדם מחברות אחרות או בקנה מידה קטן יותר, הריגת בעלי חיים, אינם מעשים בגינם יש להיענש.

אלה הן דוגמאות בהן טוב ורע על פי העדפות חברתיות וקוסלה ואקוסלה, אינם עולים בקנה אחד ומנוגדים זה לזה: נסיבות בלתי מימונות מועדפות מבחינה חברתית ו"טוב" מנקודת מבט חברתית, הנו "רע" מבחינה מוסרית. כשמסתכלים עליהן מנקודת מבט חברתית, מוסכמות אלה או גישות אלה, גורמות לתוצאות חיוביות ושליליות, כאחד.

לדוגמא, למרות שחיים תחת מתח ותחרותיות גורמים לשיעורים גבוהים של התאבדות, שפע של בעיות נפשיות וחברתיות, מחלות לב וכן הלאה,

חברה כזאת עשויה להתאפיין בהתפתחות חומרית מהירה. לכן, ניתן פעמים רבות לעקוב אחר בעיות חברתיות ולהגיע עד לחוק הקרמה, בהתאם לערכים המקובלים והמחוזקים, באותה חברה.

העדפות חברתיות וחוק הקרמה הם שני דברים נפרדים ומובחנים. פירות הקרמה ממשיכים לנבוע על החוקים שלהם, ללא כל תלות במוסכמות חברתיות שאינן עולות עמו בקנה אחד, כפי שהוזכר לעיל. יחד עם זאת, מכיוון שהמוסכמות והחוק קשורים זה לזה, תרגול נכון בכל הקשור בחוק הקרמה, קרי: פעולות שהן קוסלה, עלול עדיין להוביל להתעוררותן של בעיות במישור החברתי. לדוגמא, מי שמתנזר מחומרים משכרים ומסמים, החי בחברה בה דברים אלה מקובלים, ייחנה מפירות הקרמה המוכתבים על ידי חוק הקרמה – הוא איננו חווה פגיעה בבריאותו ובצלילותו המנטלית הנגרמים בשל שימוש בחומרים ממכרים – אך בהקשר של העדפות חברתיות, העומדות בסתירה לחוק הקרמה, יתכן שילעגו ויבוזו לו. אפילו במסגרת חוק הקרמה, עלולות לצוץ בעיות מההתנגדות המכוונת שלו להעדפות החברתיות, בצורה של מתחים מנטליים, התלויים פחות או יותר בחוכמתו וביכולת שלו לשחרר את תגובות החברה כלפי בחירתו.

חברה מתקדמת בעלת הנהגה חכמה משתמשת בניסיון שנצבר מהדורות הקודמים בעת שהיא קובעת את המוסכמות והחוקים של החברה. אלה הופכים להיות הטוב והרע של ההעדפות החברתיות, ובאופן אידאלי רצוי שהם יהיו תואמים לקוסלה ולאקוסלה של הקרמהניאמה. היכולת לבסס מוסכמות ואמונות התואמות את חוק הקרמה, תהווה אמת מידה איתנה שתקבע את ההיקף האמיתי להתקדמותה והתפתחותה של חברה או תרבות.

בהקשר זה, כאשר עולה הצורך להעריך מוסכמה כלשהי כטובה או רעה, נכון יהיה להתבונן עליה בשני מישורים. ראשית, במונחים של העדפות חברתיות, על ידי קביעה האם היא טומנת בחובה תוצאות מהן יכולה החברה לצאת נשכרת. שנית, במונחים של חוק הקרמה, על ידי קביעה האם היא קוסלה או לא, האם שכר בצדה והיא תורמת לרווחה המנטלית.

מוסכמות מסוימות, למרות שהשתמרו על ידי חברות במשך תקופות ארוכות על רצף הזמן, למעשה אין בהן כל רווח לחברה, גם לא מנקודת מבט של העדפות חברתיות, שלא לומר מנקודת מבט של חוק הקרמה. יש לזנוח מוסכמות כאלה ויתכן שנדרש אדם יוצא דופן ובעל לב טהור, אשר יצביע על נזקיהן.

במקרה של מוסכמות שנראה שיש בהן תועלת לחברה ולהתפתחות האנושית, אך הן אינן עולה בקנה אחד עם הקוסלה של חוק הקרמה, כגון שיפור ההתקדמות החומרית על חשבון איכות החיים, אולי יהיה נכון לבחון האם האנשים בחברה הזו סטו מדרך הישר ובאופן מוטעה התייחסו למה שהוא מזיק כאל משהו שיש בו רווח ותועלת.

מנהג שיש בצדו שכר אמיתי הוא זה המצוי בתואם הן עם העדפות חברתיות והן עם חוק הקרמה. במילים אחרות: הוא אמור להיות מועיל הן לאדם היחיד והן לחברה, ככלל, גם במישור החומרי וגם במישור הנפשי. בהקשר זה אנחנו יכולים ללמוד שיעור ממצבה של החברה בהווה. בני אדם, המאמינים שעושר חומרי ורכוש הם הדרך לאושר, משקיעים את מירב האנרגיות שלהם בהתפתחות חומרית. ההשלכות המזיקות של רבים מהניסיונות שלנו להתקדמות חומרית, מתגלות כיום. למרות שהחברה נראית כמשגשגת, יצרנו סכנות רבות, ובעיות חברתיות

וסביבתיות המאיימות עלינו ברמה הגלובלית. כפי שאל לה להתפתחות חומרית להיות הרסנית לגוף, קידמה חברתית אל לה להיות הרסנית לבהירות התודעה.

הבודהה העניק לנו מערכת של הרהורים על קוסלה ואקוסלה כדי להעריך את הטוב והרע ברמה המעשית, ולעודד אותנו להרהר בבוטב וברע המצויים בתוכנו (בתודעה), וכן לימוד מהתבוננות על האנשים החכמים הנאצלים (שני אלה מהווים את היסוד של מצפון ומוסר).⁵¹

שלישית, הבודהה המליץ להגות בפירות המעשים, הן ברמה האישית והן ברמה החברתית. מכיוון שאופיים של הקוסלה והאקוסלה איננו תמיד ברור, הבודהה ייעץ להיצמד ללימוד הדתי והאתי, ואם לימוד זה איננו בהיר דיו, להתבונן על תוצאות המעשים, ולו על הבסיס החברתי בלבד.

עבור מרבית האנשים, שלושה בסיסים אלה למחשבה (קרי: האישי, החברתי והפנמה של לימוד מהאנשים החכמים והראויים) ניתנים לשימוש להערכת התנהגות ברמות שונות, ולהבטיח שפעולותיהם תהיינה זהירות ככל הניתן.

לכן, המדדים להערכת טוב ורע הם: בהקשר לשאלה האם פעולה מסוימת היא קרמה או לא, יש להתייחס לכוונה כאל הגורם הקובע; ובהקשר לשאלה האם הקרמה היא טובה או רעה, יש לשקול את העניין בהתייחס לעקרונות שיפורטו להלן.

---

⁵¹ הירי: תחושת בושה (מעשיית פעולה לא מוסרית); אוטאפה: החשש מלטעות (הפחד מהמחיר / העונש של עשיית פעולה לא מוסרית). שני אלו (הירי ואוטאפה) מכונים גם "שומרי העולם".

גורמים ראשוניים

- ירידה לחקר שורשי הפעולה, האם הכוונה העומדת מאחוריה נובעת ממקור מיומן של העדר תאוות בצע, אי דחייה, או אי אשליה, או שמא היא נובעת ממקור בלתי מיומן של תאוות בצע, דחייה ואשליה.
- ירידה לחקר השפעותיהן של המעשים על הנפש או על הרווחה המנטלית: האם הם תורמים לבהירותה של התודעה, לשלוותה ולבריאותה; האם הם מקדמים או מעכבים את איכותה של התודעה; האם הם מעודדים עלייתם של תנאים מיומנים ומפחיתים תנאים בלתי מיומנים וההפך.

גורמים משניים

- יש לבחון האם פעולותיו של האדם ראויות לגינוי או שהן לא (מבחינת התודעה).
- יש לבחון את איכות הפעולות של האדם במונחים של לימוד חכם.
- יש לבחון את תוצאותיהן של פעולות אלה:
  - א. כלפי האדם עצמו.
  - ב. כלפי האחרים.

ניתן לסווג את המדדים הללו בדרך אחרת, אם נבהיר תחילה שתי נקודות. ראשית, בחינת פעולות או ביחס לשורשיהן, או כמיומנות או כבלתי מיומנות, לכשעצמן – זה הינו הך.

שנית, בהקשר של גינוי או אישור על ידי אדם חכם, אנחנו יכולים לומר שדעות חכמות מעין אלה משתמרות באמנות, במוסכמות ובחוקים של

הדת. למרות שמוסכמות אינן מוגדרות תמיד כחכמות ולכן כל פעולה הסותרת אותן איננה בהכרח בלתי מיומנת, עדיין ניתן לומר שמקרים כאלה הנם נדירים ויוצאים מן הכלל.

כעת אנו מוכנים לסכם את אמות המידה שלנו לטוב ולרע, או לקרמה טובה או רעה, שתיהן אך ורק על פי חוק הקרמה ובהקשר של העדפות חברתיות, הן ברמה המוסרית המהותית והן על פי תכתיבי החברה. 1. במונחים של תועלת או נזק ישירים: האם הפעולות כשלעצמן הן יעילות? האם הן תורמות לאיכות החיים? האם הן גורמות לתנאים של קוסלה או אקוסלה לגדול או שמא לדעוך?

2. במונחים של תוצאות שיש בהן תועלת או נזק: האם השפעות הפעולות מביאות לנזק או לתועלת לאדם עצמו?

3. במונחים של תועלת או נזק לחברה: האם הן מזיקות לאחרים או שמא מסייעות להם?

4. במונחים של התודעה, היכולת האנושית הטבעית להרהר בדברים: האם פעולות אלה יגונו על ידי האדם עצמו או לא?

5. במונחים של אמות מידה חברתיות: מה מעמדן של הפעולות הללו ביחס למוסכמות דתיות, ביחס למסורת, גישות חברתיות וחוקים המבוססים על הרהור בתבונה (בניגוד לאלה שהן רק דעות קדומות, אמונות תפלות או תפיסות מוטעות)?

לפני שנפנה לעסוק בשאלת תוצאותיה של הקרמה, בפרק הבא, יהיה ראוי שנתייחס לשאלות שהועלו לעיל, לאורו של הקאנון הפאלי.

”מה הם תנאים מיומנים (קוסלה)? אלה הם שלושת שורשי המיומנות – אי השתוקקות, אי סלידה ואי אשליה; תחושות, תפיסות, התרבות מחשבות ותודעה המכילים בתוכם את שורשי המיומנות; קרמה של הגוף, קרמה של הדיבור, וקרמה מנטלית ששורשים אלה מצויים בבסיסהן: אלה הם תנאים מיומנים.

”מה הם תנאים בלתי מיומנים (אקוסלה)? אלה הם שלושת שורשי האי מיומנות – השתוקקות, סלידה ואשליה – ועל הקלקולים העולים מהם; תחושות, תפיסות, התרבות מחשבות ותודעה המכילים בתוכם את שורשי האי-מיומנות; קרמה של הגוף, קרמה של הדיבור וקרמה מנטלית ששורשים אלה מצויים בבסיסהן: אתה הם התנאים הבלתי מיומנים.”⁵²

* * *

ישנם שני סוגים של סכנות: סכנה גלויה וסכנה סמויה.

”מה הן הסכנות הגלויות?” אלה הם דברים כגון אריות, טיגריסים, פנתרים, דובים, נמרים, זאבים... שודדים, מחלות עיניים, מחלות אוזניים, מחלות אף... קור, חום, רעב, צמא, עשיית צרכים, השתנה, מגע עם דגי זהב, יתושים, רוח, שמש, ובעלי חיים זוחלים: כל אלה נקראים 'סכנות גלויות'.

---

⁵² Dhs.181 (Dhs.34/663/259)

"מה הן הסכנות הסמויות"? אלה הן פעולות מזיקות של הגוף, פעולות מזיקות של הדיבור, פעולות מנטליות מזיקות; מכשול התשוקות החושיות, זדון, עצלות וקהות חושים, חוסר שקט, דאגה וספק (חמשת המכשולים. המתרגמים); השתוקקות, סלידה ואשליה; כעס, נקמנות, בוז, יוהרה, קנאה, רשעות, רמיה, רברבנות; הקלקולים, ההרגלים הרעים; הבלבול; התאוה; הסערה הפנימית; כל המחשבות שאינן מיומנות: כל אלה הן 'הסכנות הסמויות'.

"מדוע קוראים לכל אלה 'סכנות'? קוראים להם סכנות מכיון שהם משתלטים ומכריעים, מכיון שהם גורמים להתדרדרות, מכיון שהם מהווים מקלט.

"מדוע קוראים להם סכנות כי הם משתלטים ומכריעים? מכיון שסכנות אלה מדכאות, מצמצמות, מתגברות, מייסרות, מציקות, מטרידות, מועכות..."

"מדוע קוראים להם סכנות כי הם גורמים להתדרדרות? מכיון שסכנות אלה גורמות לצמצום התנאים המיומנים..."

"מדוע קוראים להם סכנות כי הם מהווים מקלט? מכיון שבאופן בסיסי, תנאים בלתי מיומנים נולדים מהדברים הללו ומוצאים בהם מקלט, בדיוק כפי שבעלי חיים החיים במחילה, מוצאים מקלט במחילה, בעלי חיים

חיים במים מוצאים מקלט במים או בעלי חיים החיים על עצים, מוצאים
מקלט על העצים..."⁵³

* * *

"כאשר השתוקקות, סלידה ואשליה עולים בתודעה, הם הורסים את
עושה הרע, כפי שפרחי הבמבוק מהווים סימן להרס צמח הבמבוק..."⁵⁴

* * *

ראה כאן, הוד מעלתך. שלושה דברים אלה עולים בעולם לא למען רווחה
או תועלת, אלא למען צרה, למען אי נוחות. מה הם שלושה אלה? הם
חמדנות, סלידה ואשליה..."⁵⁵

* * *

"נזירים, הנה הם שלושת שורשי האי-מיומנות. מה הם שלושה אלה? הם
שורש ההשתוקקות, שורש הסלידה שורש האשליה של האי-מיומנות..."

"השתוקקות כשלעצמה היא בלתי מיומנת; כל מה שהקרמה יוצרת בגלל
השתוקקות, באמצעות פעולה, דיבור או מחשבה, גם הוא בלתי מיומן. זה
המצוי תחת שליטתה של ההשתוקקות, שוקע בהשתוקקות, הוא זה
שתודעתו מעוותת על ידי השתוקקות, הוא גורם בעיות (או סבל)
לאחרים על ידי הכאתם, על ידי כליאתם, על ידי ריסוקם, על ידי זלזול

---

d112, 360, 467; Nd2199 (Nd129/22/14-18; 728/436-441; 911/573-8; ⁵³

Nd230/692/348-352)

S.I.70, 98; It.45 (S.15/329/101; 404/143; It.25/228/264) ⁵⁴

S.I.98 (S.15/403/142) ⁵⁵

בהם והמעטה בערכם, על ידי הדרתם באומרו "אני בעל הכוח, אני כל יכול". גם זה הוא בלתי מיומן. כל הסוגים הללו של תנאים בלתי מיומנים העולים מתוך השתוקקות, יש השתוקקות במהלך שלהם, יש השתוקקות במקור שלהם, יש השתוקקות כתנאי, והיא רודפת את העושה הרע.

"שנאה כשלעצמה היא בלתי מיומנת; כל מה שהקרמה יוצרת בגלל השנאה, באמצעות פעולה, דיבור או מחשבה, גם הוא בלתי מיומן. זה המצוי תחת שליטתה של השנאה, גורם בעיות (או סבל) לאחרים, גם זה הוא בלתי מיומן. כל הסוגים הללו של הדברים הנחותים, הנם תנאים בלתי מיומנים הרודפים את העושה הרע.

"אשליה כשלעצמה היא בלתי מיומנת; כל מה שהאשליה יוצרת בשל האשליה, באמצעות פעולה, דיבור או מחשבה, גם הוא בלתי מיומן. זה המצוי תחת שליטתה של האשליה, גורם בעיות (או סבל) לאחרים... גם זה הוא בלתי מיומן. כל הסוגים הללו של הדברים הנחותים, הנם תנאים בלתי מיומנים הרודפים את העושה הרע בדרך זו.

"זה אשר לפיכך נלכד, זה אשר תודעתו לפיכך נגועה, נולדים בו תנאים בלתי מיומנים של השתוקקות, שנאה ואשליה. הוא חווה סבל, מתח, אי שקט וחרדה בזמן הנוכחי. בעת המוות, בעת שיוצא הוא מגופו, עליו לצפות ללידה מיוסרת, ממש כמו עץ פיקוס החנוק על ידי שרכיו של המטפס, ההורסים אותו, מדרדרים אותו, מפרקים אותו...

”נזירים! שלושה הם שורשי המיומנות. מה הם השלושה? הם שורש האי-השתוקקות, שורש האי-סלידה ושורש האי-אשליה...”⁵⁶

* * *

”נזירים! שלושה הם השורשים הגורמים לקרמה. מה הם השלושה? הם השתוקקות... שנאה... אשליה...”

”בכל מקרה בו קרמה פועלת מתוך השתוקקות... שנאה... אשליה... היא נולדת מהשתוקקות... שנאה... אשליה... והשתוקקות... שנאה... אשליה... מצויות בשורשיה והגורמים לה, הקרמה איננה מיומנת, הקרמה הזאת מזיקה, קרמה זאת הסבל הוא תוצאתה, קרמה זו מובילה ליצירתה של עוד קרמה, לא להפסקתה של הקרמה.

”נזירים! שלושה הם השורשים הגורמים לקרמה. מה הם השלושה? הם אי-השתוקקות... אי-שנאה... אי-אשליה...”

”בכל מקרה בו קרמה פועלת מתוך אי-השתוקקות... אי-שנאה... אי-אשליה... היא נולדת מתוך אי-השתוקקות... אי-שנאה... אי-אשליה... ואי-השתוקקות... אי-שנאה... אי-אשליה, מצויים בשורשיה והגורמים לה, קרמה זאת היא מיומנת, קרמה זאת איננה מזיקה, קרמה זאת האושר הוא התוצאה שלה, קרמה זאת מביאה להפסקתה של הקרמה, לא ליצירתה של עוד קרמה...”⁵⁷

A.I.201 (A.20/509/258-263)⁵⁶

A.I.263 (A.20/551/338)⁵⁷

* * *

"הקשיבו, אנשי קאלאמה (בני שבט קאלאמה. המתרגמים), כאשר אתם מבינים בעצמכם שהדברים הללו אינם מיומנים, שהדברים הללו מזיקים, שהדברים הללו היו מגונים על ידי החכם, הדברים הללו, אם פועלים על פיהם, לא יביאו מאומה שיש בו תועלת או תרומה לרווחה הכללית, אלא יגרום לסבל בלבד ולכן עליכם לנטוש אותם".

אנשי קאלאמה, מה דעתכם על העניין? האם השתוקקות... שנאה... אשליה... באדם, מביאות תועלת או שאין הן מביאות תועלת? (התשובה: אינן מביאות תועלת, אדון מכובד).

"זה שמשתוקק... כועס... שוגה באשליות; זה שמוכרע על ידי השתוקקות... שנאה... אשליה, מי אשר תודעתו לפיכך מעוותת, פונה כתוצאה מכך לרצח, לגניבה, לניאוף, לשקר ומעודד אחרים לעשות כך. כל אלה אינם יעילים ואינם תורמים לרווחה הכללית במשך זמן רב בעתיד לבוא".

(תשובה: זה נכון, אדון מכובד)

"אנשי קאלאמה, מה הנכם אומרים, האם אלה מיומנים או שאינם מיומנים?"

(תשובה: הם אינם מיומנים, אדון מכובד).

"האם הם מזיקים או שאינם מזיקים?"

(תשובה: מזיקים, אדון מכובד).

”האם החכם ישבח אותם או שמא יגנה אותם?”

(תשובה: יגנה אותם, אדון נכבד).

”אם פועלים על פי הדברים הללו, האם הם יביאו נזק וסבל, או לא? מה אתם חושבים?”

(תשובה: אם פועלים על פי אלה הלכה למעשה, הדברים הללו מביאים נזק וסבל, זאת דעתנו לגבי העניין).

”במקרה זה, אנשי קאלאמה,, כאשר אני אומר ”בואו אנשי קאלאמה, אל תאמינו באמונה מסוימת רק מכיוון שדורות רבים נצמדו אליה... גם לא רק בגלל שהאדם הזה הוא המורה שלכם, או שהוא נערץ על ידכם, אלא רק כאשר אתם מבינים בעצמכם שהדברים הללו אינם מיומנים, רק אז עליכם לזנוח אותם. בשל כל אלה אני מדבר אליכם”.⁵⁸

* * *

הקטע הבא מביא את חילופי הדברים שבין מלך קוסלה, פאסאנדי, לבין המכובד אננדה. הוא כולל סדרה של שאלות ותשובות הקשורות לטבעם של הטוב והרוע, ובו ניתן לראות כיצד המכובד אננדה עושה שימוש במדדים שהוזכרו לעיל.

A.I.189 (A.20/505/243)⁵⁸

המלך: אדון מכובד, כאשר אנשים כסילים ובלתי מוארים, אינם שוקלים
בזהירות את דבריהם, מדברים בשבחה של הטלת האשמה על האחרים,
אני לא לוקח את דבריהם ברצינות. ובאשר לחכמים, החכם והנבון, שוקל
את דבריו היטב לפני שהוא משבח או מגנה. המכובד אננדה, אלה מסוגי
הפעולות הגופניות, הפעולות המילוליות והפעולות המנטליות, לאחר
התבוננות, יגונו על ידי הסגפנים והברהמנים החכמים?

אננדה: אלה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שהן לא
מיומנות, הוד מעלתך.

המלך: מה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שהן לא
מיומנות?

אננדה: אלה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שהן
מזיקות.

המלך: מה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שהן
מזיקות?

אננדה: אלה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שהן
מדכאות.

המלך: מה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שהן
מדכאות?

אננדה: אלה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה...
שגורמות לסבל.

המלך: מה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... שגורמות
לסבל?

אננדה: אלה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה...

המשמשות כדי לייסר את האדם עצמו, לייסר את האחרים, או לייסר את שניהם; הן אלה המביאות להתגברותם של התנאים הבלתי מיומנים ולהפחתה בתנאים המיומנים; הוד מעלתך, סוגים כאלה בדיוק של פעולות הגוף...הדיבור... והתודעה הם שיגונו על ידי הסגפנים והברהמנים החכמים.

לאחר הדברים הללו, המכובד אננדה ענה לשאלותיו של המלך לגבי התנאים המיומנים, באותו אופן כשהוא מסכם:

”אלה הן הפעולות של הגוף... של הדיבור... של התודעה... הגורמות לאושר, כלומר, אותן פעולות שאינן מייסרות את האדם עצמו, מייסרות את האחרים, או מייסרות את שניהם; הוד מעלתך, סוגים כאלה בדיוק של פעולות הגוף...הדיבור... והתודעה לא יגונו על ידי הסגפנים והברהמנים החכמים.”⁵⁹

* * *

”זה המצוי תחת כוחם של חמדנות והשתוקקות... שנאה וטינה... אשליה... כשתודעתו מעוותת... איננו יודע מה מביא לו תועלת... מה מביא תועלת לאחרים... מה מביא תועלת לשני הצדדים. כשהאדם זונח את ההשתוקקות... את הדחייה... את האשליה... הוא יודע מתוך צלילות מה מביא לו תועלת... מה מביא תועלת לאחרים... מה מביא תועלת לשני הצדדים.”⁶⁰

M.II.114 (M.13/553-4/500-3)⁵⁹

A.I.216 (A.20/511/278-9)⁶⁰

* * *

קרמה רעה היא כמו חלב שזה עתה נחלב – לוקח לו זמן להחמיץ. קרמה רעה מגיעה ושורפת את העושה הרע, כמו גחלים לוחשות הנקברות באפר”⁶¹

* * *

”זה שיצר בעבר קרמה רעה, אך השתנה ויצר קרמה טובה, מאיר את העולם כמו ירח המופיע מבעד לעננים”.⁶²

* * *

”ליצור קרמה טובה זה כמו שיש לך חבר טוב הנמצא לצדך”.⁶³

* * *

”אננדה! עבור הפעולות הרעות הללו באמצעות הגוף, הדיבור והתודעה, שאותן אני אינני מעודד, אלה הן התוצאות הצפויות: האדם ראוי לגינוי על ידי עצמו; החכם, לאחר שיקול דעת קפדני, ימצא אותו ראוי לגינוי; המוניטין הרע שלו יתפשט; אדם זה ימות מבלבל; ובזמן המוות, לאחר שיצא מגופו, יגיע למצב עגום, לממדים התחתונים, לגיהנום...”

”אננדה! עבור הפעולות הטובות הללו באמצעות הגוף, הדיבור והתודעה, שאותן אני מעודד, אלה הם התגמולים להם ניתן לצפות: האדם לא יראה

Dh.71 (Dh.25/15/24)⁶¹

Dh.172 (Dh.25/23/38)⁶²

S.I.37 (S.15/163/51)⁶³

עצמו ראוי לגינוי; החכם, לאחר שיקול דעת קפדני, ימצא אותו ראוי לשבח; המוניטין הטוב שלו יתפשט; אדם זה ימות בלתי מבולבל; ובזמן המוות לאחר יצא מגופו, יגיע האדם לעולם מיטיב, לעולם שמימי..."⁶⁴

* * *

"נזירים! זנחו את התנאים הבלתי מיומנים. אפשר לזנוח את התנאים הבלתי מיומנים. אם זה היה בלתי אפשרי לזנוח את התנאים הבלתי מיומנים, לא הייתי אומר לכם לעשות זאת... אך מכיוון שניתן לזנוח את התנאים הבלתי מיומנים, כך אני אומר לכם... יתרה מכך, אם זניחתם של תנאים בלתי מיומנים לא הייתה בה תועלת ותרומה לרווחה הכללית, אך לא לסבל, לא הייתי אומר 'נזירים! זנחו את התנאים הבלתי מיומנים', אך מכיוון שזניחתם של תנאים בלתי מיומנים אלה תורמים לתועלת ולאוויר, לפיכך אני אומר 'נזירים! זנחו את התנאים הבלתי מיומנים'.

"נזירים! פתחו תנאים מיומנים. תנאים מיומנים ניתן לטפח ולפתח. אם זה היה בלתי אפשרי לפתח תנאים מיומנים, לא הייתי אומר לכם לעשות כך... אך מכיוון שניתן לפתח תנאים מיומנים, לפיכך אני אומר לכם זאת... יתרה מכך, אם לא הייתה בתנאים המיומנים תרומה לרווחה הכללית, אך לא לסבל, לא הייתי אומר לכם לפתח תנאים מיומנים. אך מכיוון שפיתוח תנאים מיומנים תורמים לרווחה הכללית ולאוויר, לפיכך אני אומר 'נזירים! פתחו תנאים מיומנים'.⁶⁵

* * *

A.I.57 (A.20/264/73)⁶⁴

A.I.58 (A.20/265/74)⁶⁵

”נזירים! יש דברים של הגוף אותם יש לזנוח, אך לא של הדיבור; יש דברים של הדיבור אותם יש לזנוח אך לא של הגוף; יש דברים שיש לזנוח שאינם של הגוף ואינם של הדיבור, אך יש להתבונן בהם בחוכמה ובבהירות (בתודעה) ואז לזנוח אותם.

”מה הם הדברים באמצעות הגוף אותם יש לזנוח אך לא באמצעות הדיבור? כאן, התנהגות שאינה בהתאם לדהרמה וינייה (ההנחיות) קוד התנהגות של הנזירים. המתרגמים) מביאה את הנזיר לביצוע עבירה כלשהי באמצעות הגוף. שותפיו החכמים לדהרמה, לאחר שהיו מתבוננים בדבר ושוקלים אותו, היו אומרים לו: 'חבר מכובד, אתה הבאת על עצמך את הפגיעות הללו. מאוד יטיב עמך אם תזנח את ההתנהגות הגופנית הרעה ותפתח התנהגות גופנית טובה'. לאחר ששמע המלצות אלה מהשותפים החכמים, הוא יזנח את ההתנהגויות הגופניות הרעות. זהו מצב בו יש לזנוח פעולות לא טובות של הגוף אך לא של הדיבור.

”מה הם הדברים שהם באמצעות הדיבור ולא באמצעות הגוף, אותם יש לזנוח? כאן, התנהגות שאינה בהתאם לדהרמה וינייה מביאה את הנזיר לביצוע עבירה כלשהי באמצעות הדיבור.

שותפיו החכמים לדהרמה, לאחר שהיו מתבוננים בדבר ושוקלים אותו, היו אומרים לו: 'חבר מכובד, אתה הבאת על עצמך את הפגיעות הללו. ייטיב עמך אם תוותר על הדיבור הלא נכון ותפתח דיבור נכון וטוב'. לאחר ששמע המלצות אלה מפי שותפיו החכמים, הוא יזנח את הדיבור הלא נכון ויפתח דיבור נכון. זהו מצב באמצעות הדיבור שיש לזנוח אותו ולא באמצעות הגוף.

”מה הם הדברים שאינם באמצעות הגוף ואינם באמצעות הדיבור, אותם יש להבין מתוך חוכמה צלולה ולאחר מכן לזנוח? הם ההשתוקקות... השנאה... האשליה... הכעס... הנקמנות... הבוז... היהירות... הרשעות. את הדברים הללו שאינם באמצעות הגוף ואינם באמצעות הדיבור, אותם יש הלבין מתוך חוכמה ולאחר מכן לזנוח”.⁶⁶

A.V.39 (A.24/23/41) ⁶⁶

3

פירות הקרמה

תוצאות הקרמה ברמות שונות

קרוב לוודאי שהאספקט הכי פחות מובן בנושא של הקרמה היא הדרך בה הקרמה מניבה תוצאות כפי שהדבר בא לידי ביטוי בעקרון "פעולות טובות מביאות תוצאות טובות, פעולות רעות מביאות תוצאות רעות". אך האם זה באמת נכון? עבור חלק מהאנשים, נראה ש"בעולם האמיתי" ישנם כאלה המניבים תוצאות טובות מפעולות רעות ותוצאות רעות מפעולות טובות. חוסר הבנה זה נובע מהבלבול שבין "העדפות חברתיות" לבין חוק הקרמה. ניתן להבחין בקלות בבלבול הקיים, מהדרך בה אנשים אינם מבינים נכון את המילים "פעולות טובות מביאות תוצאות טובות". במקום להבין את משמעותן כ"בביצוען של פעולות טובות, יש טוב" או "פעולות טובות מביאות לתוצאות טובות על פי חוק הקרמה" הם דבקים במשמעות "התוצאות של פעולות טובות הם דברים טובים". וכשאנו זוכרים זאת, הבה נתייחס לנושא באופן מעמיק יותר.

הנושא המעורר ספק הנו ההבחנה ויחסי הגומלין שבין חוק הקרמה לבין העדפות חברתיות. על מנת להבהיר נקודה זאת, הבה נתייחס תחילה לפירות הקרמה בארבע רמות:

1. **הרמה המנטלית הפנימית:** התוצאות שיש לקרמה בתודעה עצמה בצורה של צבירת נטיות, הן מיומנות והן בלתי מיומנות, איכות התודעה, החוויה שלאוושר, של סבל וכן הלאה.
2. **הרמה הגופנית:** ההשפעה שיש לקרמה על האופי, על הגינונים, על הגישות ועל הנטיות ההתנהגותיות. התוצאות ברמה זו נובעות מן הרמה הראשונה, ותחומי הרלוונטיות שלהם חופפים, אך מתייחסים

אליהם באופן נפרד כדי להבהיר כיצד שתי רמות אלה משפיעות על חוויות החיים.

3. **רמת חוויות החיים:** כיצד הקרמה משפיעה על אירועי החיים, כשהיא יוצרת הן חוויות רצויות והן חוויות בלתי רצויות; במיוחד כמו שגשוג ודעיכה, כישלון והצלחה, עושר, מעמד, אושר, סבל, שבחים וביקורת. כל אלה יחדיו ידועים כלוקהדהמה (תנאים גשמיים). את תוצאות הקרמה ברמה הזאת, ניתן לחלק לשני סוגים:

* אלה העולים מגורמים סביבתיים לא אנושיים.

* אלה העולים מגורמים הקשורים לבני אדם אחרים ולחברה.

4. **הרמה החברתית:** התוצאות של הקרמה האישית והקולקטיבית, בחברה, המובילות לשגשוג או לדעיכה, להרמוניה או למחלוקות. רמה זו כוללת את ההשפעות של האינטראקציה האנושית עם הסביבה.

הרמה הראשונה והשנייה מתייחסות לתוצאות המשפיעות על התודעה ועל האופי, שהם התחומים שבהם חוק הקרמה שולט. הרמה השלישית היא המקום בו נפגשים חוק הקרמה וההעדפות החברתיות וזה המקום בו גדל הבלבול. זאת הבעיה אליה נתייחס כעת. אל הרמה הרביעית, קרמה ברמה החברתית, נתייחס בפרק הבא.

כאשר בוחנים את משמעות המילים "פעולות טובות מביאות תוצאות טובות, פעולות רעות מביאות תוצאות רעות", מרבית האנשים נוטים להתייחס רק לתוצאות הניכרות ברמה השלישית, אלה הנובעות מגורמים חיצוניים, כשהם מתעלמים לחלוטין מהתוצאות ברמה הראשונה והשנייה.

אך הרמות הראשונה והשנייה הנן בעלות חשיבות מרכזית, לא רק מכיוון שהן קובעות את הרווחה המנטלית, את החוסן הפנימי או את המגבלות, את הבשלות או החולשה של היכולות והכישורים, אלא גם את הפוטנציאל של קביעת האירועים החיצוניים. כלומר: רובד זה של תוצאות ברמה השלישית הבאה לידי ביטוי בשליטתו של חוק הקרמה נובע מתוצאות הקרמה ברמה הראשונה והשנייה.

לדוגמה, מצבי תודעה שהם תוצאות הקרמה ברמה הראשונה – תחומי עניין, העדפות, נטיות, שיטות למציאת אושר או אסטרטגיות התמודדות עם סבל – כל אלה ישפיעו לא רק על הדרך בה אנו מתבוננים על הדברים, אלא גם על מצבים אליהם אנו נמשכים, על התגובות וההחלטות שלנו, על אורח החיים שלנו ועל החוויות או התוצאות המתלוות אליהם.

הם משפיעים על הגישות אותן אנחנו מאמצים כלפי חוויות החיים, והן אלה שתשפענה על הרמה השנייה (הנטיות ההתנהגותיות). זאת בתורה תקדם את הדרך שבה פעילויות מנטליות (הרמה הראשונה) משפיעות על אירועים חיצוניים (הרמה השלישית). הכיוון, הסגנון, או השיטה שינקטו לצורך הפעולה, ההתמדה שתינקט, המכשולים המסוימים לאור מה שאנו מפיקים או לאור מה שאנו מתמידים בו, כולל האפשרות להצלחה, כל אלה מושפעים מאופי וגישות.

אין זה אומר שאנו מתכחשים להשפעתם של כוחות אחרים, במיוחד כוחות סביבתיים וחברתיים, המשפיעים זה על זה ויש להם השפעות עלינו, אך כאן אנו עוסקים בהתבוננות נוספת על פעולת הקרמה.

למרות שאירועי החיים נובעים בדרך כלל מהשפעותיו של חוק הקרמה ברמה האישית (פיזית ומנטלית), אין זה תמיד כך. משרת ציבור ישר ומוכשר, למשל, המחויב לעבודתו, מצופה ממנו שהוא יתקדם בקריירה שלו, יותר ממי שאיננו יעיל כמותו ובוודאי איננו מתאים ומוכשר כמוהו. אך לעתים דבר זה איננו קורה. זאת מכיוון שאירועי החיים אינם נתונים לגמרי לשליטתו הבלעדית של חוק הקרמה. ישנם גורמים מעורבים נוספים מניאמות אחרות וממערכות ערכים אחרות, במיוחד העדפות חברתיות.

אם פעולתו של חוק הקרמה הייתה הקובעת הבלעדית, אזי לא הייתה כל בעיה. התוצאות היו עולות בהתאמה ישירה עם חוק הקרמה כשגורמים אחרים אינם נכללים ולא ניתן היה להבחין בין מעורבותו של חוק הקרמה לבין מעורבותו של העדפות חברתיות. בעקבות כך היה נוצר בלבול וכך בדיוק נוצר הבסיס לאמונה "פעולות טובות מובילות לתוצאות רעות, פעולות רעות מובילות לתוצאות טובות".

לדוגמא, תלמיד מסור המחויב ללימודיו, מצופה ממנו שירכוש ידע מלמידתו. אך יתכנו פעמים בהן הוא יחוש מותש מבחינה גופנית או שיסבול מכאב ראש, או מזג האוויר או תאונה כל שהיא יפריעו לו ללמוד. לא משנה באיזה מצב מדובר, עדיין נוכל לומר שבאופן כללי, חוק הקרמה הנו הגורם הקובע המכריע בחוויות הטובות והרעות של החיים.

הבה נתבונן כעת וננסה לתקן כמה מההבנות השגויות ביחס לפירות הקרמה תוך התייחסות לטקסטים הבסיסיים. המשפט עליו אובהים בני העם הָאִי לחזור שוב ושוב הוא "פעולות טובות מביאות תוצאות טובות, פעולות רעות מביאות תוצאות רעות" מקורו בדבריו של הבודהה

טאדיסם לאבְהַטְה פְּהַאֵלָאם   וְאָדִיסָאם וְאָפְטְה בִּיג'ם

פְּאָפְאָקָארי קָא פְּאָפְאָקָאם   קָאֵלִיאָנָאקָארי קָאֵלִינָם

Yadisam vapate bijam   Tadisam labhate phalam
Kalyanakari kalyanam   Papakari ca papakam

ובתרגום משמעותו:

כזרע, כך הפרי.

מי שעושה טוב, מקבל טוב.

מי שעושה רע, מקבל רע.⁶⁷

משפט זה מבטא בצורה הברורה והתמציתית ביותר את תורת הקרמה על פי הבודהיזם. (יש לשים לב שהבודהה משתמש במונח בִּיג'אנְאִימָה, חוק התורשה, לצורך הדגמה). אם נבין בבהירות את הנוסחה הזאת, נוכל להבהיר את כל הבלבול הקיים בהתייחס לחוק הקרמה ולהעדפות חברתיות.

כלומר, המשפט "כמו הזרע, כך הפרי" מסביר את חוק הטבע ביחס לצמחים: אם אנחנו שותלים את עץ התמר, נקבל תמרים; אם נשתול ענבים, נקבל ענבים; אם נזרע חסה, נקבל חסה. משפט זה כלל איננו עוסק בהעדפות חברתיות, כגון "אם אתה שותל תמר, אתה מקבל כסף", או "זריעת חסה תעשה אותך עשיר", שהם שלבים אחרים של התהליך.

---

⁶⁷ S.I.227; J.II.199, III.157 (S.15/903/333; J.27/294/84; 713/166)

בִּינְיָאֵימָה והעדפות חברתיות מתקשרים זה לזה, כאשר אנחנו שותלים ענבים למשל, ובוצרים אותם בזמן שמחירים בשוק הנו מחיר טוב. לפיכך הענבים אותם בצרת נמכרים במחיר טוב ואתה מתעשר בשנת בציר זו. אך בזמן אחר, אתה יכול לזרוע אבטיחים ולקטוף יבול טוב, אך באותה שנה כולם זורעים אבטיחים וקוטפים יבול טוב ולכן ההיצע גובר על הביקוש, מה שגורם למחיר האבטיחים לרדת. אתה יוצא בהפסד ועליך להשליך רבים מהאבטיחים.

מעבר לגורם של דרישות השוק, יתכנו גורמים מעורבים נוספים, גורמים כלכליים הנקבעים על ידי העדפות חברתיות. אך הנקודה המכרעת היא ודאות חוק הטבע של התורשה וההבחנה שבין חוק הטבע לבין העדפות חברתיות. הם שונים זה מזה, אך ברור שהם קשורים זה לזה.

אנשים נוטים להתבונן על חוק הקרמה ועל העדפות חברתיות כאחד וכאותו הדבר, כשהם מפרשים "פעולות טובות מביאות תוצאות טובות" כאילו משמעות הדבר "פעולות טובות יעשו אותך עשיר", או "פעולות טובות יביאו לך קידום", כאשר במקרים מסוימים זה נשמע הגיוני למדי. אך הדברים לא תמיד מתרחשים כך.

לומר זאת, זה כמו לומר "אם תשתול מנגו, תקבל כסף רב", או "הם שתלו תפוחים, זאת הסיבה מדוע הם מרוששים". דברים אלה יכולים להיות נכונים או בלתי נכונים. אך סוג כזה של חשיבה מקדים את העובדות בצעד אחד או שניים. זה לא לגמרי נכון. יתכן שזה יהיה מספיק כדי לתקשר על בסיס יומיומי, אך אם אנחנו רוצים לדייק במינוח, עלינו לנתח את הגורמים הרלוונטיים בצורה ברורה יותר.

הגורמים הקובעים את פירות הקרמה

בפאלי קיימים ארבעה זוגות של גורמים משפיעים על פירות הקרמה ברמה של חוויות חיים. הם מתוארים כארבעה סוגי הצבירה התורמת (סָאמְפָאטִי) וארבעה סוגי הצבירה הגורעת (וִיפָאטִי)⁶⁸

המונח סָאמְפָאטִי מתורגם באופן כללי כתרומה או כהגשמה והוא מתייחס למיזוגם של גורמים התומכים בפירות של קרמה טובה וחוסמים פירותיהם של קרמה רעה. הארבעה הם:

1. **גָאטִי־סָאמְפָאטִי**: מקום לידה טוב, סביבה טובה, נסיבות או קריירה; כלומר: להיוולד בסביבה טובה, מקום או מדינה;
2. **אופָאדְהִי־סָאמְפָאטִי**: נכסים גופניים, גוף הולם ותמיכה מצד הגוף; כלומר: להיות יפה מראה ובעל הופעה נאה או אישיות המעוררת כבוד והערכה; גוף חזק ובריא וכו'.
3. **קָאלָא־סָאמְפָאטִי**: נכס ההזדמנות, ההתאמה בזמן, או תמיכה של התזמון; כלומר: להיוולד בתקופה בה המדינה בה אתה חי חיה בשלום ובהרמוניה, הממשלה טובה, האנשים חיים מתוך מוסר גבוה, משבחים את הטוב ואינם תומכים בשחיתות; ברמה המידית, מפגש עם הזדמנויות בזמן הנכון וברגע הנכון.

---

⁶⁸ Vbh.338 (Vbh.35/840/458-9)

4. **פְּאִיּוֹגְאָסְאִמְפְּאָטִי**: נכס הפעולה, ההלימה של הפעולה או יתרון הפעולה; כלומר, פעולה התואמת את הנסיבות; פעולה המתבצעת בהתאם לכישורים האישיים או ליכולות האישיים; פעולה התואמת באופן מוחלט עקרונות או מדדים הנוגעים בדבר; פעולה המבוצעת בלב שלם ובאופן יסודי ולא בלב חצוי; הליכים ושיטות הולמים.

וּפְּאָטִי מתורגם באופן גס כפגם או אובדן ומונח זה מתייחס לנטיות של הגורמים המתנים המעודדים פירות של קרמה רעה ולא קרמה טובה. אלה הם:

1. **קְאָטִי וּפְּאָטִי**: מקום לידה לא טוב, סביבה לא טובה, נסיבות או קריירה; כלומר, להיוולד או להיות ממוקמים במרחב, מיקום, ארץ או סביבה שאינם תומכים.

2. **אֹפְּאָדְהִי וּפְּאָטִי**: חולשה או נכות של הגוף; כלומר, כשיש גוף פגוע או חולה, הופעה לא נעימה. בכלל זה תקופות של מחלה או בריאות לקויה.

3. **קְאָלוּ וּפְּאָטִי**: מגבלות או חסרונות הקשורים לזמן; כלומר, להיוולד בתקופה בה קיים אי שקט חברתי, ממשלה רעה, חברה מנוונת, דיכוי של אנשים טובים, החברה משבחת את הרע וכן הלאה. בכלל זה פעולה שלא בעתה.

4. **פְּאִיּוֹגְאָוּ וּפְּאָטִי**: חולשה או פגימות של הפעולה; להשקיע מאמצים במטלה או בעניין שאין בהם ערך, או שהאדם איננו מסוגל לבצע אותם; פעולה שאיננה מתבצעת עד הסוף.

צמד ראשון:

גְּאֵטִיִּסְאִמְפְּאָטִי: לידה לקהילה שיש בה שפע וחינוך טוב, יכולים להוביל לעמדה גבוהה יותר בחברה, בהשוואה למקרה בו מישהו למרות היותו מבריק ושקדן יותר, נולד לקהילה עניה שיש בה פחות הזדמנויות. גְּאֵטִיִּסְאִמְפְּאָטִי: בתקופה בה נולד הבודהה לעולם והפיץ את הדהרמה, לידה בג'ונגל פראי או לממד הגיהנום, היוו מכשול בפני כל אפשרות לשמוע את תורתו של הבודהה; למידה והצגת יכולות בקהילה בה כישרונות אלה אינם מוערכים, לא יבאו כל תועלת ואולי אף יובילו לדחייתו של האדם וללעג כלפיו.

צמד שני:

אוֹפְּדֵהִיִּסְאִמְפְּאָטִי: מבנה גוף מושך והופעה נאה עשויים לשרת את אדם כדי לנוע כדי לנוע מעלה במדרג החברתי.

אוֹפְּדֵהִיִּסְאִמְפְּאָטִי: עיוות גופני או נכות, בדרך כלל חוסמים בפני אדם את היכולת לקבל כבוד ויקר או יוקרה בהשוואה לחבר אחר בקהילה המגיעה ממשפחה עשירה, לדוגמה. כאשר ישנם שני בני אדם עם תכונות וכישורים דומים, אך האחד מהם הוא מושך ויפה מראה בעוד האחר בעל מראה לא נעים או נראה חולה, סביר להניח שהתכונות הגופניות הן אלה שתהווה גורם בקביעה מי מהם יצליח ומי לא.

צמד שלישי:

קאלאקסאמפטי: בתקופות בהן השלטון והחברה הנם כנים, ישרים ומהללים תכונות טובות, יושר והגינות יכולים ליצור קידמה; בתקופות בהן השירה מועדפת ומקובלת מבחינה חברתית, סביר להניח שמשורר יעשה מפורסם ויהיה נערץ על ידי החברה.

קאלאויפאטי: בתקופות בהן החברה איננה ישרה והגונה והשלטון מושחת, יתכן מאוד שאנשים ישרים יהיו נרדפים; בתקופה בה חלק גדול של החברה מעדיף מוזיקה קשוחה ורעשנית, יתכן שמוזיקאי שמיטב יצירתו היא מוזיקה שלווה ורגועה, לא יקבל הכרה חברתית.

צמד רביעי:

פאיוגאקסמפטי: גם ללא נדיבות או כשרון, מיומנות משולבת ביחסי ציבור והבנה של הקודים החברתיים יכולות לחפות על מגבלות בתחומים אחרים; ניתן להשתמש באופן חיובי בכישרון לזייף מסמכים כדי לסייע בבחינת כתבים.

פאיוגאויפאטי: כישרון ויכולות יפגעו באופן בלתי נמנע, בשל התמכרות להימורים; רץ מהיר שיש בו את היכולת להפוך לאלוף אתלטי, עלול לעשות שימוש לרעה בכישרונו בעת שהוא בורח עם רכושם של אחרים; אדם מעשי בעל נטייה טכנית, עלול למצוא את עצמו עובד בעבודה פקידותית, לה איננו מתאים כלל.

פירות הקרמה ברמה החיצונית הנם בדרך כלל תנאים גשמיים, המצויים כל הזמן בהשתנות ובזרימה מתמדת. תנאים גשמיים אלה הנם באופן יחסי, שטחיים, הם אינם המהות האמיתית של החיים. המידה בה הם שפיעו עלינו, תלויה במידת ההיקשרות שלנו אליהם.

אם קיימת היקשרות מועטה בלבד, נוכל לשמור על איזון במצבים קשים או לפחות לא נוכרע על ידם. זאת הסיבה מדוע הבודהיזם מעודד התבוננות חכמה והבנת האמת של העולם הזה, להיות עם קשיבות ולא חסר תשומת לב: לא להיות שיכור בתקופות טובות ולא ליפול לדיכאון או לחרדה בתקופות של ביש מזל, אלא לבחון את הבעיות מתוך חוכמה.

שאיפה למטרות ארציות צריכה להיות משולבת עם מודעות לחוזקות ולחולשות אישיות ועם יכולת לבחור ולארגן את התכונות החזקות הרלוונטיות כדי להגיע למטרות אלה באמצעות אמצעים מיומנים (קוסלה קרמה). לפעולות מן הסוג הזה תהיה השפעה מתמשכת ויעילה על החיים בכל הרמות. חתירה להצלחה באמצעות אמצעים בלתי מיומנים, או ניצול הזדמנויות טובות ליצירת קרמה רעה, ייצרו תוצאות בלתי רצויות על פי חוק הקרמה. ארבעה סוגי הצבירה התורמת (סַאמְפְּטִי) וארבעה סוגי הצבירה הגורעת (וִיפְּאֵטִי) משתנים כל הזמן. כאשר חולפים הזמנים הטובים או הזדמנויות טובות, הקרמה הרעה תבשיל. במצב זה יש לנצל תנאים טובים, כדי ליצור קרמה טובה.

בהקשר זה, נוכל לסכם ולומר זאת: ביחס לכל פעולה נתונה, בה באים לידי ביטוי חוקי טבע רבים ושונים, עלינו לשים את הדגש העיקרי על גורמי הקרמה. באשר לגורמים שמקורם בחוקי טבע אחרים, לאחר התבוננות מעמיקה, גם הם יכולים להיות משולבים בקרמה, כל עוד אין

הם מזיקים. ניתן לכנות תרגול בדרך זו "שימוש בקרמה מיומנת ובארבעה סוגי הצבירה התורמת", או "הידיעה כיצד להפיק תועלת הן מחוק הקרמה והן מהעדפות חברתיות".

בכל מקרה, עלינו לזכור את המטרה האמיתית של הלימוד הבודהיסטי, אל לנו להחליף את השאיפה לטוב האמיתי בעבור תוצאות גשמיות גרידא. קרמה טובה אמיתית עולה מאחד או יותר משלושת השורשים של המיומנות: אי-השתוקקות, אי-סלידה ואי-אשליה. פעולות אלה מבוססות על אלטרואיזם, ויתור על הבלתי מיומן בתודעה שלנו ופיתוח מחשבות נדיבות כלפי האחרים, תוך יצירת פעולות המבוססות על רצון טוב ועל חמלה. פעולות כאלה מבוססות על חוכמה, על תודעה השואפת לאמת ולהארה. זה הסוג הנעלה ביותר של הקרמה, קרמה אשר מובילה להפסקת הקרמה.

הבנת תהליך הגשמת הפירות

בכל פעם שעולה הכוונה לבצע מעשים מיומנים או בלתי מיומנים, זאת תחילתה של תנועה בתודעה. אם נשתמש במונח קצת יותר מדעי, נוכל לומר שעולה "אנרגיה יזומה/רצונית". כיצד אנרגיה זו מותמרת וממשיכה לפעול, אלו גורמים משפיעים עליה וכן הלאה, אלה הן בדרך כלל מסתורין עבור בני האדם, וסוגיה בה הם אינם מוצאים כל עניין.

בני אדם נוטים להשקיע עניין רב יותר בתוצאות המופיעות בברור בסופו של התהליך, במיוחד אלה אשר מתגשמים במישור החברתי האנושי. אלה הם דברים גשמיים אותם ניתן לראות בקלות ולדבר עליהם.

למין האנושי יש ידע מצוין לגבי מה שהתודעה יוצרת במישור החומרי, וכיצד דברים אלה נוצרו, אך לגבי הטבע הממשי והמהות של התודעה, על מקום מושבה של הכוונה ומדוע הכוונה היא זו המשפיעה על החיים ועל הנפש, לגבי כל אלה אנחנו למעשה יודעים מעט מאוד. זהו תחום אפל ומסתורי עבור מרבית בני האדם, למרות העובדה שיש לנו מערכת יחסים אינטימית עם הדברים הללו ואנחנו מושפעים על ידם באופן ישיר.

בשל הערפול והבורות, כאשר אנשים עומדים מול אירועים אקראיים ובלתי מוסברים, לכאורה, הם אינם מסוגלים להתחבר לרצף של סיבה ותוצאה, כפי שהם נכשלים לראות את הגורמים הקובעים הרלוונטיים או שהם רואים אותם באופן חלקי בלבד. לכן הם ממשיכים לדחות את חוק הקרמה ונוהגים להטיל את האשמה על דברים אחרים.

התנהלות זו הנה בבחינת דחיית חוק הסיבה והתוצאה, או דחיית התהליך הטבעי של תלות הדדית והתהוות הדדית. דחיית חוק הקרמה והטלת האשמה על האחרים ביחס לכישלונות וחוסר הצלחה בחיים הם כשלעצמם יוצרים קרמה בלתי מיומנת נוספת. אם נמקד את הדברים, בעשותם כך, אנשים דוחים כל סיכוי לשפר מצבים לא טובים, מכיוון שהם מבטלים ודוחים את ההבנה הצלולה.

בכל מקרה, קיימת הכרה בכך שתהליך הנבט הפירות של הקרמה הנו תהליך מורכב ביותר, זהו תהליך המצוי מעבר להבנה של מרבית בני

האדם. בפאלי אומרים שזה אַצ'ינְטָאִיה, מעבר להבנה של תהליך החשיבה הרגיל.

הבודהה אמר שההתמקדות החוזרת ונשנית בדברים הללו, עלולה לגרום לאדם לצאת מדעתו. באמרו זאת, הבודהה לא אסר להתבונן בזה ולחשוב על כך, אלא הצביע על כך שהמורכבות של הנסיבות וההתרחשויות בטבע, איננה יכולה להיות מובנת באמצעות החשיבה בלבד, אלא רק באמצעות ידעיה ישירה ואינטואיטיבית.

לפיכך, היותנו אַצ'ינְטָאִיה, משמעותה אינה שאסור לנו כלל לגעת בנושא זה. היחסים שלנו עם הקרמה, מושתתים על ידע של הדברים ועל שכנוע עמוק בידע זה, בהתבסס על בחינתם המעמיקה בתחום יכולתנו לדעת. אלה הם הדברים הבאים לידי ביטוי מוחשי ברגע הנוכחי, החל במידי ביותר וממנו הלאה.

ברמה המידית, אנו עוסקים בתהליך החשיבה, או בכוונה, כפי שתואר לעיל, כשבתחילה עלינו לשים לב כיצד מחשבות מיומנות מועילות לנפש ומחשבות בלתי מיומנות, מזיקות לה. משם, הפירות של אותן מחשבות מתפשטים הלאה ומשפיעים על האחרים ועל העולם בכללותו, כשהשפעתם חוזרת אל האדם עצמו בהתאם – בדרכים מועילות או מזיקות.

את התהליך של הנבת הפירות ניתן לראות יותר ויותר ברמותיו המורכבות כשהוא נתון להשפעת גורמים חיצוניים רבים מספור, עד שניתן להבחין בכך שמורכבותו עולה על כל מה שידענו קודם לכן.

מודעות כזאת מספקת אמונה איתנה באמת של חוק הטבע של הסיבה והתוצאה.

ברגע שתהליך זה מובן ברמה המידית, ניתן להבין את משמעותו גם בטווח ארוך; מכיוון שהטווח הארוך נובע מתוך ההווה המידי. מבלי שנבין את התהליך בטווח הקצר והמידי, לא ניתן להבינו על בסיס הטווח הארוך. רק באמצעות ראיית הדברים כפי שהם בהווה, נוכל לראות את הדברים כפי שהם באמת.

כדי שנוכל להאמין אמונה איתנה בתהליך הטבעי של סיבה ותוצאה ביחס לכוונה או לרצון, עלינו להיות משוכנעים באופן מוחלט בחוק הקרמה או להאמין בקרמה. אם יש בנו שכנוע עמוק לגבי חוק הקרמה, אנו יכולים להיות מודעים לשאיפותינו באמצעות פעולות נכונות ובכך שאנו מבינים בהבנה צלולה שתהליך הסיבה והתוצאה מעורב בכך. כאשר אנו שואפים לכל מטרה שהיא, בין אם היא בתחום ההתפתחות האישית או בתנאים הארציים, הגורמים הרלוונטיים כוללים הן את חוק הקרמה והן ניאמות אחרות, ויש להתבונן בהם בקפדנות, כמו גם על התנאים הנכונים הנוצרים בהתאם.

לדוגמא, אומן או בעל מלאכה מיומן צריכים לקחת בחשבון לא רק את התכנון והעיצוב ואת כוונותיהם, אלא גם את הגורמים הרלוונטיים של הניאמות ושל מערכות ערכים נוספות. כאשר מתכננים בנייה מסובכת של בית, על הארכיטקט לקחת בחשבון באילו חומרים יעשה שימוש, באזורים המסוימים בבית. אם יתכנן לבנות בעץ רך במקום שבו נדרש עץ קשה, לא משנה עד כמה יהיה העיצוב יפה, הבית עלול להתמוטט מבלי שימלא את המטרה לשמה נועד. כדי להתנהל עם חוק הקרמה בדרך מיומנת, יש

צורך לפתח יושר מוסרי וטוב (קוסלֶצ'נֶדָה או דהמהצ'נֶדָה) ומוטיבציה של האדם לשפר את חייו וחייו הסובב אותו. השאיפה לאיכות או אכפתיות בפעולות של הפרט ובמערכות היחסים שלו, הם דבר הכרחי. אנשים השואפים לתוצאות ארציות בלבד, כשהם זונחים את השאיפה לטוב, נוטים לשחק עם חוק הקרמה או "לרמות" אותו, כשהם גורמים בעיות לא רק לעצמם, אלא לחברה בכללותה.

פירות הקרמה בטווח הארוך – שמיים וגיהינום

חלק מהמלומדים סבורים שעל מנת לשכנע את ההדיוטות בחוק הקרמה ולעודד התנהלות מוסרית, על ההדיוטות להיות משוכנעים בפירות הקרמה בטווח הרחוק, מחיים הקודמים לחיים העתידיים. כתוצאה מכך, הוא רואים את הצורך לוודא קיום של חיים שלאחר המוות, או לפחות להציג ראיות תומכות ברעיון זה, בחיים הנוכחיים.

חלק מהמלומדים ניסו להסביר את עקרון הקרמה ואת החיים שלאחר המוות, באמצעות התייחסות לחוקים של המדע המודרני, כמו חוק שימור האנרגיה, כדי ליישם אותו על פעולת התודעה והכוונה. אחרים פנו לתיאוריות של הפסיכולוגיה המודרנית ולנתונים שנאספו מעדויות על חיים מן העבר. אחדים אף מרחיקים לכת ועושים שימוש במדיומים וסיאנסים, כדי לתמוך בטיעוניהם.

לא נפרט כאן את הניסיונות לאימות באמצעות המדע, מכיוון שהם אינם מעניינו של ספר זה. אנו מציעים לאלה המוצאים בכך עניין, לחקור את הנושא בכוחות עצמם באמצעות ספרים רבים שנכתבו בנושא. בהתייחס לנושאו של ספר זה, יובאו רק מספר הבחנות מתחום זה.

הכדאיות של הוכחת האמת לגבי חיים עתידיים ופירות הקרמה, בטווח הארוך, יש לה תוקף. אם בני אדם יאמינו באמת ובתמים בדברים הללו, יתכן מאוד שהם יציגו נטייה גדולה יותר להתרחק מפעולות רעות ויפתחו פעולות טובות. לפיכך, נראה כי אין צורך להמשיך להתנגד למחקרים וניסויים בתחום הזה, כל עוד הם נותרים בתחום בגדר השכל הישר

וההיגיון (שאיננו כן, חקירות מהסוג הזה, במקום שתשפוכנה אור על המסתורין והבלתי ידוע, הן עלולות להפוך את האמת הניכרת לעין, לתעלומות מסתוריות שלא ניתן להסבירן באמצעות השכל הישר ולהוסיף עוד מסתורין). אם קיים מחקר הוגן ומנומק, ניתן, לכל הפחות, להפיק מכך תועלת מדעית.

מצד שני, מלומדים וחוקרים המתעמקים בסוגיות אלה, אינם צריכים לשקוע במחקריהם העלולים לסמא את ראייתם, ולהביא אותם לכדי ראיית המחקרים כחזות הכל והתעלמות מחשיבותו של הרגע הנוכחי. נקודת מבט זו הנה קיצונית ובלתי מאוזנת.

הדגשת יתר של הלידה מחדש לעולם השמימי או לעולם הגיהנום, מתעלמת מן הטוב אליו יש לשאוף בהווה. הכוונה המקורית שלנו הנה לעודד מודעות מוסרית בכל התקופות, כולל בחיים העתידיים ואמונה שלא ניתנת לערעור בחוק הקרמה.

דגש יתר על הלידה מחדש עלול להוביל לשאיפה אך ורק לחיים עתידיים, מה שיהפוך לסוג של השתוקקות. פעולות טובות תעשנה אך ורק לצורך הפקת רווחים. דגש יתר על חיי עבר, מתעלם מהחשיבות מן האיכויות של הגינות מוסרית והשאיפה לטוב, דבר שעלול להפוך להכחשה או אפילו לפגיעה בתרגול הפוטנציאלי של בני האדם ובפיתוח האמת והישר למען עצמם.

למרות שיש בסיס מסוים לרעיון שאימות קיומם של חיים לאחר המוות, עשוי להוביל בני אדם ולהשפיע עליהם לחיות חיים מוסריים יותר, עדיין אין סיבה מדוע בני אדם צריכים להמתין כדי להיות מרוצים מעצמם

בנקודה זאת, לפני שיחליטו לנהל את חייהם באופן מוסרי יותר. לא נוכל לדעת, אם בכלל, מתי תינתן התשובה מדעית על ה"אם" הגדול: מתי מחקר זה בכלל יגיע לקיצו?

אם נבחן את העניין אך ורק על פי משמעות המילה "אימות", כמייצגת את הביטוי המוחלט לאישור החיים שלאחר המוות, הרי אין תוקף למילה זאת בהקשר זה. בלתי אפשרי שאדם אחד יתיר את ספקותיו של אדם אחר, לגבי לידה מחדש.

לידה מחדש היא משהו בו יכולים להיות בטוחים רק אותם אנשים שרואים זאת בעצמם. ה"אימות" עליו מדובר הנו רק מכלול עובדות הקשורות לעניין ותיאורי מקרה, לצורך ניתוח וספקולציות. המהות האמיתית של עניין זה נותרת בבחינת אַצ'ינְטַאִיה, אותה לא ניתן להבין. לא משנה כמה עובדות נצבור כדי לתמוך בנושא זה, עדיין עיקרו של הדבר הנו עניין של אמונה. כל עוד הדבר הנו עניין של אמונה, יהיו תמיד כאלה שלא יאמינו ותמיד תהיה אפשרות לצל של ספק בלבם של המאמינים. רק כאשר נוטשים את הכבלים החוסמים "כניסה לזרם", רק אז אפשרית הסרת כל ספק.

אם נסכם, החיפוש אחר מידע עובדתי והיתלות בסיפורים אישיים, כדי לתמוך בסוגיית החיים שלאחר המוות, יש בהם תועלת מסוימת ואין להקל בהם בראש, אך לומר שתרגול מוסרי צריך להיות תלוי אך ורק בפוטנציאל האימות שלהם, גם זה איננו נכון ואף לא רצוי.

סיכום: אימות של חיים בעתיד

האם קיימים באמת חיים בעבר ובעתיד, גן עדן וגיהנום? זאת איננה רק שאלה מרתקת, אלא גם, עבור חלק מאתנו, שאלה מטרידה, מכיוון שמהותה היא הבלתי ידוע. לכן, ברצוני להביא סיכום קצר בסוגיה זאת.

1. על פי הלימוד הבודהיסטי כפי שהשתמר בכתבים, הדברים הללו אכן קיימים.

2. תהליך האימות שלהם הוא אינסופי, מכיוון שלא ניתן להוכיח אותם בשום דרך. או שאתה מאמין בהם, או שאינך מאמין בהם. לא אלה שמאמינים בכך ולא אלה שאינם מאמינים בכך, לא אלה המנסים להוכיח זאת או להפריך זאת, אף אחד מכל אלה איננו יודע באמת מהיכן החיים באים ולאן הם הולכים, לא אלה שלהם ולא אלה של האחרים. הכל מצוי באפלה, לא רק לגבי העבר הרחוק אלא אפילו לגבי הלידה הנוכחית, החיים הנוכחיים וכך גם לגבי העתיד, במרחק של יום אחד בלבד.

3. בנושא האימות: ניתן לומר "מראות צריכים להיראות באמצעות העין, צלילים צריכים להישמע באמצעות האוזן, טעמים צריכים להיות נטעמים על ידי הלשון" וכן הלאה. בלתי אפשרי לראות אובייקט ויזואלי באמצעות אבר אחר פרט לעין, אפילו אם נשתמש בעשר אוזניים או עשר לשונות, וכן הלאה. באופן דומה, תפיסת אובייקטים חזותיים או שמיעתיים (כמו אור אולטרה סגול או גלי קול על קוליים) באמצעות מכשירים בעלי אורכי גל שונים או בלתי מתאימים, היא בלתי אפשרית. ישנם דברים אותם יכול לראות חתול, אך אפילו עשר עיניים אנושיות לא תוכלנה לראותם. ישנם צלילים

הנשמעים על ידי עטלף, אך בלתי נשמעים גם לא באמצעות עשר אוזניים אנושיות. בהקשר זה, לידה ומוות הם חוויות חיים, או אם לדייק יותר, התרחשויות של התודעה ולכן יש לחקור אותם על ידי החיים או התודעה. כל חקר צריך לפיכך להיעשות באחת מן הדרכים הבאות:

- א. כדי לאמת את הדברים הללו בתודעה, נאמר שעל התודעה ראשית להיות במצב של שלווה מרוכזת, או סמאדה. יחד עם זאת, אם שיטת התרגול איננה מעשית או בלתי נוחה, או שהיא נחשבת כמובילה לסוג של הונאה עצמית, אזי הדרך הבאה היא:
- ב. אימות באמצעות החיים הנוכחיים הללו בעצמם. אף אחד מאתנו לא מת בחיים אלו. הבוחן היסודי הבלעדי הנו באמצעות המוות עצמו... אך רק מעטים נוטים לנסות שיטה זאת.
- ג. אם לא קיים בוחן אמיתי, כמתואר לעיל, כל מה שנותר הוא להציג תיאורי מקרה ומידע שנאסף, כמו היזכרות בחיים קודמים מן העבר, או שימוש באנלוגיות מתחומים אחרים, כמו צלילים הנשמעים רק באמצעות מכשירים מיוחדים, על מנת להראות שיש לדברים הללו תוקף כלשהו. למרות זאת, סוגיה זו נותרת עדיין בגדר אמונה.

ללא קשר לאמונה או חוסר אמונה, או הדרכים השונות באמצעותן אנשים מנסים להוכיח זה לזה את הדברים הללו, העובדה המוצקה היחידה והבלתי נמנעת ממנה נובעים כל החיים העתידיים, היא החיים ברגע הנוכחי.

לאור זאת, המסקנה המתבקשת היא שזהו המקום אליו עלינו להפנות את כל תשומת לבנו. בבודהיזם, הנתפס כדת מאוד מעשית, נקודת העניין

האמיתית היא מערכת היחסית המעשית שלנו עם החיים בהווה. כיצד אנחנו מתכוונים לנהל את חיינו כפי שהם מתגלים ברגע הנוכחי, כאן ועכשיו? כיצד אנחנו עומדים לנהל את חיינו הנוכחיים כחיים טובים, ובאותה עת, במקרה שיש חיים עתידיים, להבטיח שגם הם יהיו טובים? לאורך של נקודות אלה, עלינו לשקול את הדברים הבאים:

❖ בשפת הפאלי המקורית, כלומר, בשיח של הסוטרות, קיים אזכור מועט מאוד של החיים בעבר או חיים בעתיד, העולם השמימי וגיהנום. במרבית המקרים, הם כמעט ואינם מוזכרים. דבר זה מצביע על כך שלא מיוחסת להם חשיבות רבה, תרומה או רלוונטיות, בהשוואה להתנהגות והתנהלות בעולם, בחיים הנוכחיים, או לתרגולים של מוסר, מדיטציה או חוכמה.

❖ בעוד שבפאלי, לידה מחדש בעולם השמימי או בגיהנום נכללים בפירות של קרמה טובה או רעה, הם בדרך כלל מוזכרים לאחר שמצוינים פירות הקרמה המתקיימים בחיים הנוכחיים. אלה עשויים להיות ארבע, חמש או אפילו עד עשר, ולאחריהם המשפט המסכם: "בעת המוות, לאחר יציאה מן הגוף, הוא הולך לעולמות תחתונים, לממד עגום, לגיהנום" או "בעת המוות, לאחר יציאה מן הגוף, הוא הולך ליעד נעים, לעולם השמימי".

בהקשר לאספקט זה, יש לעשות שתי הבחנות:

ראשית, לפירות הקרמה בחיים הנוכחיים ניתנת עדיפות ראשונית והם מתוארים בפרוטרוט. התוצאות בחיים שלאחר המוות, מובאים רק "בסוף הדיון", אם אפשר לומר זאת כך.

שנית, הסבריו של הבודהה לגבי תוצאות טובות ורעות של הקרמה הובאו תמיד לצורך הדגמת האמת, קרי: התוצאות הן תמיד תוצר של הגורמים. כלומר: התוצאות (של הקרמה) נובעות באופן אוטומטי מהגורמים להן. עצם ידיעתה של עובדה זאת משמעותה לשים את מבטחך בפירות של המעשים.

כל עוד אלה שאינם מאמינים בחיים שלאחר המוות, אינם יודעים לבטח שאין חיים לאחר המוות, או ממד שמימי או גיהנום, הם לא יהיו מסוגלים להשקיט באופן מוחלט את הספקות האורבים להם בעומק תודעתם. ככל שהמאמצים אותם השקיעו אנשים אלה במהלך נעוריהם ובגרותם, מתגברים, הם נוטים לפתח פחד מפני העתיד, ואם ולא ניהלו חיים ישרים, דבר זה עלול לגרום להם למצוקה רבה. לפיכך, על מנת להיות בטוחים באופן מוחלט, גם אלה שאינם מאמינים בדברים הללו, צריכים לפתח טוב בחייהם. כך, בין אם יש או אין חיים לאחר המוות, הם יכולים לחוש שלוה.

ובאשר לאלה שכן מאמינים, הם יכולים להבטיח שאמונתם מבוססת על הבנת האמת של סיבה ותוצאה. כלומר, הם יראו את התוצאות בחיים העתידיים ככאלה שהתפתחו מתוך איכות תודעתם כפי שטיפחו אותה בחיים בהווה, כשהם ממקדים את הדגש ביצירת קרמה טובה בהווה. דגש כזה יבטיח להם שכל מערכת יחסים עם החיים העתידיים תהיה מערכת יחסים מתוך אמון המבוססת על הרגע הנוכחי.

שאיפות לחיים עתידיים, אם כך, תעודדנה תשומת לב להתנהגות ברגע הנוכחי, תוך שימת דגש על העיקרון: "ללא קשר לדרך בה אתה מתייחס לחיים העתידיים, אל תייחס להם חשיבות רבה יותר מאשר לרגע

הנוכחי". בדרך זו נמנעת הטעות של עשיית מעשים טובים כדרך של השקעה ברווחים עתידיים. כל אמונה בחיים עתידיים צריכה להפחית או למנוע לחלוטין את התלות בכוח עליון או בנסתר. האמונה בחיים עתידיים משמעותה אמונה ביעילותן של הפעולות של האדם עצמו (קרמה). התלות בכוח חיצוני כלשהו עלולה רק לעצור כל התפתחות בחיים ובצמיחה האישית. אלה אשר אפשרו לעצמם לגלוש לתלות כזאת, צריכים לשאוף לחלץ את עצמם ממנה ולסמוך יותר על עצמם.

באופן אידיאלי, עלינו לנסות להתקדם לשלב של הימנעות מפעולות רעות ופיתוח הטוב, ללא קשר לאמונה או חוסר אמונה. משמעות הדבר היא ביצוע מעשים טובים ללא תלות בתוצאה שתהיה להם בחיים בעתיד, והימנעות מפעולות רעות, גם אם אתה לא מאמין בדברים הללו. ניתן להשיג זאת באמצעות:

1. פיתוח הערכה ליושר מוסרי, שאיפה לטוב ורצון לטוב ביותר בכל המצבים.

2. פיתוח הערכה לאושר מעודן של שלוה פנימית באמצעות תרגול מדיטציה והפיכת המדיטציה עצמה לכלי המונע עלייתם של מצבים רעים של התודעה ומעודד את הטוב. זאת מכיוון שצריך להימנע מפעולות רעות ולפתח את הטוב, על מנת לחוות את השלוה הפנימית הזאת. בנוסף לכך, שלוה פנימית הנה סיוע משמעותי בעמידה מול משיכה של השתוקקות חושית ולכן מונעת צורות קיצוניות נוספות של קרמה רעה. עם זאת, בהתייחס למצב של שלוה פנימית, כל עוד היא מתקיימת ברמה הארצית, רצוי להישמר

מלהילכד ולשקוע בה, כדי לא להפסיק להתקדם בתרגול על ידי כך שמאפשרים לה להיות אובייקט להיאחזות.

3. לאמן את התודעה להתנהל בחיים באמצעות חוכמה, לדעת את האמת על העולם ועל החיים, או לדעת את האמת על התנאים. כל אלה מאפשרים לנו רמה מסוימת של חופש מדברים חומריים או מהנאות חושיות ולכן מפחיתים את הסבירות ליצור קרמה רעה, בגינם. אנו מפתחים רגישות לחיים ולרגשות של האחרים, להבנה של ההנאות, המכאובים וההשתוקקויות שלהם ולכן מתעורר בנו הרצון לסייע להם ולא לנצל אותם. זהו אורח חיים של מי שהגיע אל האמת הנעלה או מתרגל אל עבר האמת הנעלה ואל הראיה הנשגבה. אם ניכשל בכך, נוכל לחיות על פי אמונה שהיא המבשרת של החוכמה, השכנוע הבלתי ניתן לערעור בחיים המונחים על ידי החוכמה המשחררת כסוג הטוב והמשובח ביותר של החיים. הערכה מן הסוג הזה, תשמש כבסיס להתפתחות לחיים כאלה.

שלושה עקרונות אלה של תרגול קשורים זה לזה ותומכים זה בזה. במיוחד נקודה מספר (1) צ'אנדה (התלהבות) הנדרשת לביצוע של כל סוג של פעולה טובה, ולכן היא חיונית ביותר לנקודה מספר (2) ריכוז וכן (3) חוכמה.

כשהיא מלווה בתרגול על פי שלושה עקרונות אלה, כל אמונה בפירות הקרמה בחיים עתידיים, תשמש כגורם מעודד ומחזק בהימנעות מפעולות רעות ופיתוח הטוב. אמונה זאת כשלעצמה איננה כה חיונית, שכן ללא

הציפייה לתוצאות טובות בחיים עתידיים, לא יהיה כל תמריץ לעשות מעשים טובים.

אם לא מתאפשר לתרגל את שלושת העקרונות הללו, אזי האמונה בחיים עתידיים יכולה לשמש כגורם לחיים מוסריים יותר, דבר שהוא טוב יותר מאשר לאפשר לאנשים לחיות את חייהם מתוך החיפוש הכפייתי אחר חיים של סיפוק תענוגות חושיים, דבר המשמש אך ורק להגברת הניצול הן ברמה האישית והן ברמה החברתית. בנוסף, אמונה בחיים עתידיים נחשבת לראיה נכונה ברמה הארצית ולכן הנה צעד אחד בדרך להתפתחותם של חיים טובים.

פירות הקרמה בסוטה קולה קרמהויבהנגה⁶⁹

לאחר שביססנו את ההבנה הראשונית, הבה נתבונן באחד מהלימודים הבודהיסטיים הקלטיים העוסקים בפירות הקרמה, המועברים מן החיים בהווה לחיים בעתיד.

”ראה נא, איש צעיר. הישיות הן הבעלים של הקרמה שלהן, היורשות של הקרמה שלהן, נולדות מתוך הקרמה שלהן, הקרמה שלהן היא שושלתן והקרמה שלהן היא התמיכה שלהן. קרמה היא זו המבדילה ישויות למצבים טובים או למצבים גסים.”

1. א. אישה או גבר ההורגים יצורים חיים, הם אכזריים, הם הורגים כל הזמן יצורים חיים וחסרים רצון טוב או חמלה. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה, המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא ייוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא, יחיו חיים קצרים. ב. אישה או גבר דוחים הרג ויש בהם רצון טוב וחמלה. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע לממד טוב, לעולם השמימי. או, אם לא ייוולד מחדש בעולם השמימי, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יתברכו בחיים ארוכים.

2. א. אישה או גבר פוגעים ביצורים אחרים הן בידיהם והן בכלי נשק. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם

Cula Kammavibhanga Sutta⁶⁹

זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא ייוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא, יחיו חיים של חולי.

ב. אישה או גבר דוחים הרג ויש בהם רצון טוב וחמלה. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע לממד טוב, לעולם השמימי. או, אם לא ייוולד מחדש בעולם השמימי, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יחיו חיים מעוטי מחלות.

3. א. אישה או גבר בעלי נטייה לכעוס, מהירים לשנוא, נפגעים מביקורת ולו הקלה ביותר, צוברים שנאה ומפגינים כעס. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא ייוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא, יהיו מכוערים.

ב. אישה או גבר אינם מהירי חימה. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע לממד טוב, לעולם השמימי. או, אם לא ייוולד מחדש בעולם השמימי, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יהיו בעלי הופעה נאה.

4. א. אישה או גבר הנם בעלי תודעה קנאית. כאשר אחרים מקבלים פרסים, כיבוד או כבוד, הוא או היא חשים אי נוחות רבה ותרעומת. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא ייוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא, יהיו בעלי השפעה מועטה מאוד.

ב. אישה או גבר שאינם צוברים קנאה. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע לממד טוב, לעולם השמימי. או, אם לא ייוולד מחדש בעולם השמימי, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יהיו בעלי כוח והשפעה.

5. א. אישה או גבר אין בהם נתינה, אינם חולקים את מזונם, מימיהם ואת בגדיהם. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא ייוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא, יהיו עניים.

ב. אישה או גבר המתרגלים נתינה, חולקים את מזונם, מימיהם ואת בגדיהם. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע לממד טוב, לעולם השמימי. או, אם לא ייוולד מחדש בעולם השמימי, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יהיו עשירים.

6. א. אישה או גבר עקשניים ואין בהם יכולת ויתור, גאוותניים, יהירים ואינם מכבדים את אלה הראויים לכבוד. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא ייוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא ייוולדו למשפחה מן המעמד הנמוך.

ב. אישה או גבר שאינם עקשניים ויש בהם יכולת ויתור, אינם גאוותניים, אלא מעניקים כבוד ומוצאים עניין באלה הראויים לכבוד. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם

זה יגיע לממד טוב, לעולם השמימי. או, אם לא יוולד מחדש בעולם השמימי, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יוולדו למשפחה מן המעמד הגבוה.

7. אישה או גבר שאינם מבקרים סגפנים וברהמנים ואינם שואלים אותם שאלות לגבי מה טוב, מה הוא רע, מה מזיק ומה איננו מזיק, מה צריך להיעשות ומה איננו צריך להיעשות; אילו פעולות מובילות לסבל, אילו פעולות מובילות לאושר מתמשך. בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא יוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא תהיה בהם חוכמה מועטה בלבד.

ב. אישה או גבר מבקשים אחר סגפנים וברהמנים ושואלים אותם שאלות לגבי הטוב... בעת המוות, בגינה של אותה קרמה המתפתחת ומוזנת בתוכו, אדם זה יגיע ליעד אומלל ועגום, לעולמות התחתונים, לגיהנום. או, אם לא יוולד מחדש בגיהנום, אלא בעולם האנושי, הוא או היא יהיו חכמים.⁷⁰

למרות שמדובר בסוטה זאת על הפירות בחיים העתידיים, עדיין הפעולות ברגע הנוכחי, במיוחד אלה ההופכות להיות קבועות, הן אלה המקבלות דגש. פעולות קבועות החוזרות על עצמן, מזינות ומטפחות את אותן

---

⁷⁰ M.III.203 (M.14/579-597/376-385)

איכויות של התודעה המסייעות לעצב את האופי והאישיות. אלה הם הכוחות המביאים תוצאות באופן ישיר ביחס לסיבות. התגמולים לפעולות כאלה, אינם מופלאים באופיים, כמו מצב בו אדם עושה מעשה יחיד של נדיבות, לדוגמא, ומקבל תמורה אינסופית שבה מתמלאים כל משאלותיו ושאיפותיו. אם גישה זאת הייתה מתקיימת, היא הייתה גורמת לבני אדם לעשות מעשים טובים כשהשקעה, כמו לחסוך כסף בבנק, ולהמתין בחוסר מעש לתשואה שתגדל; או כמו השתתפות בלוטו, כשמשיקיעים סכום קטן של כסף מתוך תקווה לפרס עצום. כתוצאה מכל אלה, בני אדם לא ייחסו שום תשומת לב להתנהגותם בחיי היומיום ולא יגלו כל עניין בניהול חיים טובים, כפי שהם מוסברים בסוטה זאת.

לסיכום, מהותה של הסוטה קולה קרמהוּיִבְהַנְגָה נשענת על העובדה שכל דיון העוסק בתוצאות בחיים עתידיים, צריך להיות מבוסס על השכנוע העמוק בקרמה, קרי: איכותן של התודעה ושל ההתנהגות כפי שהן מתבטאות ברגע הנוכחי. תוצאות הפעולות בטווח הארוך, הנן נגזרות של גורמים אלה וקשורות אליהם קשר הדוק.

ניתן לסכם עיקרון בסיסי בהקשר לכך, כדלקמן: הגישה הנכונה לתוצאות הקרמה בחיים עתידיים, צריכה להיות כזאת המקדמת ומחזקת נטייה להתנהגות מוסרית והתפתחות של חוכמה. כל אמונה בתוצאות הקרמה שאיננה מחזקת נטיות אלה לעשיית הטוב, אלא תחת זאת, משמשת לחיזוקן של השתוקקות ותאוה, יש להכיר בה כאמונה מוטעית אותה יש לתקן.

4

קרמה ברמה החברתית

העולם של המין האנושי הנו עולם של פעולות מכוונות. לבני אדם יש רמות מתוחכמות מאוד של כוונה, אשר בשילוב עם תהליכי החשיבה שלהם, מאפשרות להם להשיג דברים שהם בלתי אפשריים אצל בעלי חיים אחרים. למרות שצורות חיים נמוכות יותר גם הן בעלות יכולת כוונה, יכולת זו מוגבלת למידה הנומינלית והיא בעיקרה ברמה האינסטינקטיבית.

החשיבה מונחית על ידי כוונה. הכוונה היא זו המעצבת את תהליך החשיבה, ובאמצעותה, את התנאים החיצוניים. דרך החיים שלנו, בין אם ברמת הפרט ובין אם ברמה של חברות – הן קטנות והן גדולות – מכוונת על ידי כוונה ותהליכי חשיבה. זה לא יהיה בלתי נכון לומר שהכוונה, בהיותה מהותה של הקרמה, היא זו שמכוונת את החיים האנושיים שלנו כפי שהם מתגלים לנו.

הבה נתבונן על מספר דוגמאות על הדרך בה כוונה משפיעה על החברה. כוונה מבחינה שלילית היא כזאת המושפעת משטפים או קלקולים (אסאווא). יש סוגים רבים של שטפים. כאשר שטפים אלה חודרים לתודעה שלנו, הם צובעים את הדרך בה אנחנו חושבים. אזכיר שלושה סוגים של שטפים, הממלאים תפקיד חשוב בהכוונתם את ההתנהגות האנושית. ואלה הם:

1. טְנָהָה – השתוקקות לרווח אישי.
2. מְאָנָה – גאווה, השאיפה לשליטה.
3. דִּיטְהִי – היאחזות בהשקפות.

בדרך כלל, כאשר אנחנו מדברים על השטפים אנו נוטים למקד אותם כהשתוקקות, שנאה ואשליה, שורשי האקוסלה. השתוקקות, שנאה ואשליה הם פחות או יותר השורשים. טנהה, מאנה ודיטהי, או השתוקקות, גאוה והיאחזות בהשקפות, הן הצורות הפעילות של השטפים, התפקיד אותו הם ממלאים במטלות האנושיות והצורה בה הם מתבטאים בדרך כלל ברמה החברתית.

ניתן לראות את הדרך בה משפיעים שטפים אלה על הפעילויות האנושיות, בצורה ברורה יותר ברמה החברתית מאשר ברמה האישית. כאשר התודעה של בני האדם נשלטת על ידי השתוקקות אנוכית לרווח אישי ושאיפה להנאות החושים, הפעולות שלהם בחברה באות לידי ביטוי במחלוקות וסכסוכים, רמיה וניצול. החוקים והמוסכמות הנקבעים בחברה כדי לשלוט בהתנהגות האנושית מתחייבים כמעט באופן מוחלט כתוצאה מכל אלה. ולמרות כל המאמצים, נראה שבעיות אלה כמעט אינן ניתנות לפתרון.

דוגמא פשוטה לכך הנה בעיית הסמים. לאנשים יש נטייה להימשך לדברים ממכרים ויש מספר גדול של בני אדם הנלכדים בבעיה זו. ומדוע כל כך קשה להתמודד אתה? בראש ובראשונה בשל סוחרי הסמים. ההשתוקקות לרווח מסחר הסמים, משמש כגורם המזין את התעשייה כולה וקרקע לשחיתות ולאלימות אותן היא מצמיחה. תעשייה זו הפכה להיות כה נרחבת וכה מסועפת עד כי כל מאמץ לתקן את המצב, כולל המאמץ לפרסם ברבים את הנזקים הכרוכים בשימוש בסמים, אינם יעילים ונידונו לכישלון. בעיית הסמים הקיימת ברמה החברתית והכלל ארצית, צומחת מתוך טְנָהָה.

זיהום אוויר הנו עוד בעיה דומה. מכיוון שקיימת השלכת חומרים כימיים ופסולת תעשייתית ללא כל הבחנה, נוצרת סכנה לבריאות הציבור ולסביבה. בשל כך על הממשלות לחוקק חוקים שיבקרו את בתי החרושת ואת אופן השלכת הפסולת. אך אלה המנהלים את התעשיות, אינם מוכנים לוותר בקלות כה רבה על רווחים. הם מוצאים דרכים לעקוף את החוקים וכך אנו מוצאים לא אחת נציגים ממשלתיים רשמיים הפועלים מתוך מניעים אנוכיים. כשהתודעה נשלטת על ידי השתוקקות ותאוות בצע, במקום למלא אחר המשימות כפי שמצופה מהם, הם נוטלים שוחד. פורעי החוק ממשיכים במעשיהם מבלי שאף אחד יבקר אותם, כפי שקורה עם זיהום הסביבה עצמו שנוותר בלתי מבוקר ומתוך כך צומחים מאבקים בתוך החברה כולה. הן קיומו של זיהום הסביבה והן הקשיים למנוע אותו ולפעול מתוך בקרה, עולים מתוך ההשתוקקות.

שחיתות הנה בעיה חברתית נוספת הנראית כבלתי אפשרית למיגור. אוהבי השחיתות יוצרים כלפי חוץ אין סוף בעיות נוספות בחברה, הנגרמות, בסופו של דבר, מהשתוקקות. בלתי אפשרי לציין את הרשימה האינסופית של כל הבעיות הנגרמות מהשתוקקות.

טנהה פועלת גם בשילוב עם מאָנה, ההשתוקקות לכוח והשפעה. עוד מימי קדם, יצאו בני אדם למלחמות בשל השאיפה לכוח; לעתים ביוזמתו של אדם אחד, לעתים בהשפעתה של קבוצה ולעתים באופן קולקטיבי ובשיתוף של ארצות רבות. כשהיא מלווה בהשתוקקות לרווח אישי, התאוה לכוח מעוררת ניצול, לאומניות והתפשטות עם כל הכאוס ותוצאותיו אותם הם מביאים בעקבותיהם. ניתן לומר שהעולם סובב

כולו לכיוון הטנהה – השתוקקות והמאנה – הגאוה. ההיסטוריה
האנושית היא במידה רבה מאוד, סיפורם של השטפים הללו.

חשיבותם של דיטהי ויצירת הקרמה

יחד עם זאת, אם נתבונן לעומק על התהליך המתרחש, נראה שהשטף בעל ההשפעה הרבה ביותר הוא השטף השלישי – דיטהי. דיטהי הוא השקפה או אמונה, ההיאחזות בצורה מסוימת של חשיבה. הגישות ודרכי החשיבה שלנו הן אלה שתקבענה את סוג הרווח האישי ואת ההשפעה אליה אנו שואפים. כאשר קיימת השקפה שמצב מסוים הוא מצב רצוי אליו יש לשאוף והוא זה אשר יספק אושר אמיתי, ההשתוקקות לרווח אישי מכוונת למטרה זו.

השתוקקות וגאווה בדרך כלל ממלאות תפקיד מרכזי וכיוונים חברתיים מוכתבים על ידי דיטהי. תחושת הערך המוענקת לכל דבר, בין אם היא ברמת הפרט או ברמת החברה, היא דיטהי. כאשר דיטהי הוא הבסיס, מתקיימים ניסיונות תמידיים למלא אחר מושא ההשתוקקות. התנהגותם של בני האדם, תושפע מכך בהתאם.

לדוגמה, אם האמונה היא שהאושר טמון בצבירת שפע של מוצרים חומריים, הפעולות והמחויבויות שלנו תהיינה מכוונות למטרה זו. השקפה זו הנה השקפה מוטעית, לכן כל תוצאה שתנבע ממנה, תהיה מוטעית אף היא. כל הניסיונות להתקדמות, לכאורה, יהיו מוטעים ובעייתיים. התקדמות חומרית לעולם תגרור בעקבותיה בעיות, מכיוון שהיא מבוססת על שתי נקודות מבט שגויות ומזיקות:

1. על המין האנושי לכבוש את הטבע ולשלוט בו, על מנת להשיג רווחה ואושר אמיתי.
2. האושר תלוי בדברים חומריים.

שתי השקפות אלה הן הכוחות העיקריים העומדים מאחורי גל ההתפתחות המודרנית. בבסיסה של התרבות המפעילה כיום את השפעתה על העולם כולו, מונחת ההנחה שהמין האנושי נפרד מן הטבע. על פי תפיסה זאת, המין האנושי הוא הבעלים של הטבע, חופשי לעשות בו ככל העולה על רוחו ולנצל אותו לצרכיו ועל פי רצונו. בימינו אנו מתחילים לראות את הבעיות הרבות הנובעות מההתפתחות הטכנולוגיה החומרית, במיוחד בעיות סביבתיות, ושורשיהן נעוצים בתפיסה מוטעית זאת.

כאשר התפיסה המנחה הבסיסית איננה נכונה, כל מה שנובע ממנה, איננו נכון. כאשר קיימת תפיסה נכונה, גם הפעולות מונחות לכיוון הנכון. לכן, יש תועלת בשאיפה לרווחים אישיים, אם היא מבוססת על תפיסה נכונה, אך אם היא מבוססת על תפיסה מוטעית או על אמונה מוטעית, כל הפעולות הנובעות מהן תהיינה מזיקות.

ברמת הפרט, תפיסות באות לידי ביטוי כאמונות בחתירה לתנאים מסוימים, אשר בתורה מובילה להשקעת מאמצים כדי לממש אותם.

ברמה החברתית אנחנו מוצאים גישות בהן דבקות כל החברות. כאשר קיימת אמונה בכדאיות של כל דבר נתון, החברה תתמוך בכך ותשאף אליו בכל דרך. התמיכה הקולקטיבית הזאת הופכת להיות לערך חברתי, לאיכות בה דבקה החברה כולה כשלם, אשר בתורה תיצור לחץ על הפרטים בחברה לדבוק בערכים או באמונות אלה ולהנציח אותם.

קל מאוד לראות את השפעתם של ערכים חברתיים על בני האדם. סוציולוגים ופסיכולוגים מכירים היטב את התפקיד אותו ממלאים ערכים

חברתיים ואת השפעתם על התודעה שלנו. מן הערכים החברתיים, מתפשט הדיטהי החוצה והופך למערכת אמונות וערכים, אידאולוגיות, מערכות פוליטיות וכלכליות, כמו הקפיטליזם, הקומוניזם וכן הלאה ודתות. כאשר דבקים בתיאוריות, באמונות ובאידאולוגיות פוליטיות באופן עיוור, הן תמיד יוצרות את שטף הדיטהי.

רעיונות אלה מתפשטים מאדם אחד והופכים להיות למאפיינים של קבוצות וחברות שלמות. אדם אחד עם נקודת השקפה מוטעית, עלול להשפיע על החברה כולה. דוגמה אחת לכך היא קמבודיה. מנהיג אחד שהיה מונחה על ידי השקפה מוטעית, אשר שאף לשנות את המערכת החברתית של קמבודיה כולה, המשיך בהגשמת מטרתו ואישר הריגתם של מיליוני בני אדם כשהוא הופך את המדינה כולה על פיה. דוגמה נוספת היא הנאצים אשר האמינו שהגזע היהודי הנו התגלמות הרוע ולכן יש להכחידם וכי הגזע הארי צריך לשלוט בכל העולם. מתוך האמונה הזאת צמחו כל הזוועות אשר התרחשו בתקופת השואה במלחמת העולם השנייה.

כמו כן ישנן מערכות כלכליות ואידאולוגיות, כמו הקומוניזם ותרבות הצרכנות: שינויים רבים שהתרחשו בעולם במהלך המאה האחרונה, מבוססים על אידאולוגיות אלה. וכיום נראה שאידאולוגיות אלה מבוססות על תפיסות מוטעות ולכן עלינו לפנות מהן ולנסות להפוך את השינויים שהתרחשו בגינן. זה כשלעצמו גורם לתהפוכות הרות גורל עבור האוכלוסייה, כפי שניתן לראות ברוסיה ובמדינות ברית המועצות לשעבר.

אחת הדרכים בהן דיטהי גורם לבעיות ברמה החברתית היא בתחום הדת. כאשר אנשים נצמדים באופן עיוור לאידאולוגיות דתיות, הם פונים

לניצול ואלים בשמה של הדת. מלחמות המתרחשות בשמה של הדת, הן מלחמות אלימות במיוחד. היאחזות מן הסוג הזה הינה צרה צרורה לאורך כל ההיסטוריה של המין האנושי. הבודהה הכיר בחשיבות הדיטה והעניק לו דגש רב בלימוד שלו. גם אמונה בדת כלשהי, היא סוג של דיטה, אליה יש להתייחס בזהירות רבה כדי למנוע ממנה להיות סוג של היאחזות עיוורת. שאילולא כך, היא עלולה להפוך להיות לגורם של רדיפות ואלים. זאת הסיבה מדוע הבודהה הדגיש את חשיבות הדיטה ועודד שיקול דעת זהיר בקשר אליו, בניגוד להיאחזות עיוורת.

בצד השלילי, כוונה פועלת באמצעות השטפים השונים, כמו אלה שהוזכרו זה עתה. בצד החיובי, אנחנו פוגשים סוג הפוך של השפעות. כאשר התודעה של בני האדם מונחית על ידי ערכים חיוביים, ההתרחשויות שתנבענה מכך בתוך החברה, יפנו לכיוון אחר. וכך מתקיימים מידי פעם ניסיונות לתקן את הבעיות החברתיות ויצירת השפעות בונות ומתקנות והחברה האנושית באופן זה איננה משמידה את עצמה באופן מוחלט. לפעמים בני אדם פועלים מתוך חסד וחמלה, ויוצרים תנועות רווחה שונות וארגוני סיוע הומניטריים. ברגע שחסד וחמלה נכנסות לתודעה האנושית, בני אדם יפעלו בצורות שונות למען העזרה לאחרים.

אירועים בינלאומיים, כמו גם תנועות סיוע, הם תוצרים של כוונה, כשהם מאופיינים על ידי איכויות מיומנות או בלתי מיומנות, כשהם נעים מקרמה מנטלית, לקרמה של הדיבור ולקרמה של הגוף. מוסדות או ארגונים אלה ימשיכו משם ליצור או לפתור בעיות ברמת הפרט, ברמת

הקבוצה, ברמת החברה, ברמת לאומית, ברמה בינלאומית ובסופו בשל דבר, ברמה הגלובלית.

לא ניתן להדגיש די את חשיבותו של הדיטהי, בין אם מדובר בהשקפה אישית, ערך חברתי או אידאולוגיה. הקורא מוזמן לחשוב, לדוגמא, על ההשלכות חברתיות ואיכות החיים במצב בו ערך אחד לבד, החומרנות, היה משתנה ובמקומו הייתה החברה מייחסת ערך לפעולות מיומנות ולרווחה פנימית כבסיס לאושר אמיתי.

השפעות חיצוניות והתבוננות פנימית

כאשר אנשים חיים יחדיו בקבוצה מכל סוג שהוא הם באופן טבעי משפיעים זה על זה. אנשים מושפעים במידה רבה מסביבתם. בבודהיזם אנחנו קוראים לכך פֶּאָרְאָטוּגְהוּסָה – שפירושו המילולי הוא "הקולות מבחוץ" ומתייחס להשפעה של גורמים חיצוניים, או סביבה חברתית. השפעות אלה יכולות להיות מזיקות או בעלות תועלת. מבחינת התועלת, יש לנו את הקְלִיאָנָאמִיטָה, החבר הטוב. החבר הטוב הוא סוג של השפעה חיצונית. הבודהה הדגיש מאוד את חשיבותו של החבר הטוב, ואף הרחיק לכת ואמר שהחבר הטוב הוא המהות של החיים הקדושים.

מרבית אנשים מושפעים בעיקר מהשפעות חיצוניות מסוג כלשהוא. ברמה של הפרט, ההשפעות החיצוניות הן המגע שלנו עם האחרים, השפעה שהיא מובנת מאליה. ילדים צעירים, למשל, מושפעים בקלות ומכוונים על ידי מבוגרים. בקנה המידה הרחב, אמונות, ערכים חברתיים והקונצנזוס של הרוב, משרתים את אותה המטרה. אנשים שנולדים אל תוך החברה נחשפים באופן אוטומטי להשפעות הללו ומונחים על ידן.

באופן כללי אנחנו יכולים לראות שמרבית בני האדם הולכים בעקבות ההשפעות של החברה והסביבה הסובבים אותם. דוגמא לכך הנה הודו בתקופתו של הבודהה. בתקופה ההיא הברהמניזם שלט באופן מוחלט על המערכת החברתית כשהוא מחלק את החברה לארבעה מעמדות – המעמד השולט, המעמד האינטלקטואלי או הדתי (הברהמינים), מעמד הסוחרים והמעמד הנחות. סטטוס קוו זה שלט בחברה בתקופה זו. מרבית בני האדם שנולדו לתוך חברה זו, ספגו וקבלו ללא עוררין את המצב ששרר בחברה שסבבה אותם.

אך מדי פעם קמים אנשים שיכולים לחשוב באופן עצמאי ובלתי תלוי. אנשים אלו הם בעלי תובנות לגבי בעיות החברה וכיצד אלה נוצרו, וינקטו פעולה על מנת לתקן את הבעיות הללו. דבר זה כולל בתוכו את השימוש ביוניסו-מאנאסיקרה, התבוננות מיומנת שהיא היכולת להכיר במנהגים המוטעים בתוך החברה ולחפש אחר דרכים לשפר אותם, כפי שעשה הבודהה ביחס לשיטת המעמדות בהודו העתיקה. הבודהה הצביע על כך שערכו של אדם איננו מוכרע על פי מעמד לידתו, אלא על פי פעולות, טובות או רעות. מתוך ההתבוננות המיומנת של הבודהה, נבע לימוד חדש המוכר כבודהיזם.

ללא התבוננות מיומנת, בני האדם עלולים להיות מוצפים לחלוטין על ידי גורמים חיצוניים, כמו אמונות דתיות, מסורת וערכים חברתיים. קל מאוד לראות כיצד מנהגים מסורתיים מעצבים את הגישות האנושיות. מרבית בני האדם מושפעים לגמרי על ידי הדברים הללו, וזאת הקרמה שהם צוברים. אנחנו יכולים אף לומר שמסורות ומנהגים הם קרמה חברתית הנצברת במהלך עידנים והדברים הללו הם אשר מעצבים את האמונות והתפיסות של בני האדם בכל חברה.

מידי פעם יקום אותו אדם אשר יאמוד ויעריך מחדש את המוסכמות ואת הגישות החברתיות תוך התבוננות מנומקת שיש בה שכל ישר ויפנה את תשומת הלב להשקיע מאמצים לתקן את או האמונות המקובעות והמסורות המוטעות או המזיקות. אמצעים חדשים אלה להתמודדות עם בעיות, יהפכו להיות למערכות חשיבה חדשות, לערכים חברתיים חדשים ולאורחות חיים חדשים, אשר בתורם יהיו לזרמים חברתיים בעלי תנופה והשפעה בתוך החברה.

למעשה, זרמים חברתיים הנם יוזמה של יחידים, אחריהם הולך במהלך הזמן, הרוב. לכן אנחנו יכולים לומר שהחברה מובילה את היחיד, אך באותה עת, היחיד הוא מחולל הערכים החברתיים והמוסכמות. לכן, בסיכום סופי, היחיד הוא הגורם החשוב.

אחריות אישית וקרמה חברתית

כיצד השקפה המקובלת מבחינה חברתית, הופכת להיות לקרמה אישית? הקרמה האישית עולה כאשר היחיד מסכים לאמץ את הערכים המוצגים על ידי החברה. לדוגמא, שליט עריץ המטפח שאיפה לייסד אימפריה. מצב זה נובע מתוך האדם היחיד, אך הוא מתפשט ומשפיע על החברה כולה. במקרה זה, מה הקרמה עושה כאשר נחשפת אליה החברה? כאן, כאשר המלך או יועציו של העריץ מסכימים לתמוך בשאיפות שלו וכאשר האנשים מרשים לעצמם להילכד בהשתוקקות לגדולה, אלה הופכים לקרמה ברמה החברתית.

נראה לכאורה ששרשרת זאת של אירועים נובעת מאדם אחד בלבד, אך אין זה כך. כולם מעורבים וכולם אחראים מבחינה קרמתית, במידה כזאת או אחרת, כשהדבר תלוי במידת המעורבות האישית ומידת ההסכמה ללא עוררין.

ההשקפות והשאיפות של העריץ מאומצות על ידי האנשים סביבו. ניתן אישור, מודע פחות או יותר, להשתוקקות הזו, על ידי האנשים והם מאפשרים לכמיהה, לכוח ולגדולה להתפשט ולהתרחב בקרב האוכלוסייה כולה.

ההסכמה הכללית מצד החברה, או אימוצם של ערכים חברתיים, הנה פעולה מכוונת ברמה של כל יחיד, אשר בדרך כלל נעשית ללא התבוננות מימונת ובמרבית המקרים ללא כל מודעות. לדוגמא, מושג ה"קידמה" עליו מדברים לעתים כה קרובות בתקופתנו, הוא מושג המבוסס על הנחות מסוימות. אך מרבית האנשים אינם חוקרים את ההנחות

הבסיסיות עליהן מושתת המושג הזה. לפיכך, מהותו של מושג ה"קידמה" בדרך כלל אינו מאותגר על ידי בני האדם. חוסר התבוננות זאת, גם היא סוג של קרמה, שכן היא מובילה לכניעה אל מול הערך החברתי שבו מדובר.

כאן בתאילנד, אנו מקבלים את הערכים החברתיים המיובאים אלינו מן המערב, דבר אשר משפיע באופן דרמטי על החברה התאית. כשהם נחשפים לסוג כזה של מערכות אמונות, בני העם התאי משתכנעים להאמין שהקידמה החומרית המובאת מן המערב, הנה רצויה ויש לשאוף אליה. כשהם מאמצים את דרך החשיבה הזאת, כל אורח חייהם משתנה, דבר המוביל לדחייה של הדת ולירידה בערכי המוסר המקובלים בחברה התאית.

לא קשה להבחין בהעדרה של התבוננות בקרב מרבית בני האדם בחברה. אפילו הבנת הדרך בה הדברים פועלים, ברמה הבסיסית ביותר, כמו ראיית הסיבה והתוצאה המעורבות בכל הפעולות האנושיות, הנה מעבר למודעות של מרבית בני האדם. מרבית האנשים הולכים בעקבות הכלל, או הולכים אחר ה"עדר". זאת הדרך בה בדרך כלל פועלת החברה וזאת היא קרמה חברתית.

פעולות חברתיות אחראיות

בניגוד לדימוי הנפוץ של הבודהיזם כדת בה האדם פסיבי והיא מעודדת חוסר פעולה, פעולה חברתית אחראית הנה דבר המקבל עידוד רב בלימוד הבודהיסטי. ישנן אינסוף שיחות (שנתן הבודהה) המעודדות הרמוניה חברתית, כמו ארבעת הסנגהה וְאָטְהוּ, התנאים לרווחה חברתית: דאנה – נדיבות; פְּיֶאָאָקָה – דיבור אדיב; אָטְהָקָאָרְיָה – פעולה מועילה; וְסָאָמָאָנָאָטְטָה, השתתפות שווה או ללא משוא פנים.

יחד עם זאת, בבודהיזם, יש לשאוף לכך שכל הפעולות תנבענה מאיכויות תודעתיות מיומנות. פעולה שיש בה לכאורה כוונות טובות, יכולה להיהרס על ידי מצב תודעתי בלתי מיומן, כמו כעס או פחד או שהיא יכולה להיות נגועה במניעים זרים. מאידך, לפתח מצבים מנטליים מיומנים מבלי שתהיינה להם תוצאות בפעולות חברתיות, הנו דבר מאוד בלתי פורה.

אם כך אנחנו יכולים להתבונן על הסגולות הללו בשתי רמות: ברמה המנטלית, יש לנו לדוגמא, את ארבעת המצבים הנעלים (הכוונה לארבעת מצבי התודעה הנעלים - **ברהמה ויהארה**. המתרגמים). הם מהווים את הבסיס לפעולה אלטרואיסטית, או לפחות ליחסים הרמוניים ברמה החברתית. ברמה השנייה יש לנו את ההשלכות החיצוניות של איכויות מיומנות אלה, כמו ארבעת התנאים לרווחה חברתית. שתי הרמות הללו של הסגולות, כרוכות זו בזו וקשורות זו לזו.

ארבעת המצבים הנעלים הם: **מְטָה** – רצון טוב, ידידות נדיבה, אהבה לא מותנית; **קְרוֹנָא** – חמלה או הרצון לעזור ליצורים אחרים; **מוֹדִיטָא** –

שמחה משתתפת, שמחה במזלם של האחרים; **אופקהא** – איזון התודעה.

מטה, ידידות נדיבה - הינה מצב מנטלי המכוון כלפי אלה המצויים במצב נורמלי או במישור שווה לזה שלנו; קרונא, חמלה - היא גישה תודעתית כלפי אלה המצויים במצוקה וצרה; מודיטא, שמחה משתתפת - היא גישה כלפי אלה החווים הצלחה בחיים; אופקהא, איזון התודעה - הוא מצב תודעתי בו אנו מתנהלים מתוך תודעה שלווה, במצבים שונים בהם אנו מוצאים את עצמנו בחיינו.

במונחים מעשיים, ארבע איכויות אלה מבטאות את ארבעת התנאים לרווחה חברתית. **דאנה**, נתינה או נדיבות, הינה פחות או יותר עמדה תודעתית בסיסית כלפי האחרים בחברה, גישה של נדיבות שיכולה להיות מבוססת על רצון טוב, על חמלה או על שמחה משתתפת, באמצעות נתינה שהיא מעשה המחזק את כל אלה. באופן כללי, למרות שנתינה מתייחסת לדברים חומריים, ניתן לתת גם ידע, עבודה או כל דבר אחר.

התנאי השני להרמוניה חברתית הוא **פִּיאָנְאָצ'ה**, דיבור אדיב, המבוסס על כל ארבעת המצבים הנעלים. דיבור חברי, מבוסס על רצון טוב כהתנהגות סטנדרטית במצבים בהם אנו נפגשים בחיי היום יום; דיבור אדיב מבוסס על חמלה, בזמנים של מצוקה וקושי, כמו מילות עצה או ניחומים: ודיבור מאחל ומברך, מבוסס על שמחה משתתפת ובא לידי ביטוי כאיחולים או ברכות לרגל הצלחתו או אושרו של האחר. יחד עם זאת, כאשר מתמודדים עם בעיות במצבים חברתיים, דיבור אדיב יכול לבוא לידי ביטוי כדיבור נטול פניות או כדיבור המבוסס על שוויון נפש.

התנאי השלישי הוא אָטאַצְרִיָה, פעולה מועילה, המתייחס להצעת עזרה או סיוע פיזי לאחרים. בגורם הראשון, נדיבות, יש התייחסות לדברים חומריים. בגורם השני, דיבור אדיב, יש התייחסות לדיבור מנומס. במרכיב שלישי זה יש התייחסות למאמץ פיזי בצורה של התנהגות מועילה. סיוע זה עשוי להתקיים במצבים רגילים, כמו במצב בו ניתן סיוע כאשר המקבל איננו מצוי בקושי מיוחד. עזרה במצב כזה היא פחות או יותר "מחווה חברית", ולכן היא מבוססת על רצון טוב (מטה). עזרה יכולה להינתן בזמנים קשים ולכן במצבים אלה היא מבוססת על חמלה (קרונא). עזרה יכולה להינתן כעידוד וחיזוק במצבים של הצלחה ולכן במצבים אלה היא מבוססת על שמחה משתתפת או שמחה במזלם הטוב של האחרים (מודיטא).

לפיכך, אָטאַצְרִיָה, פעולה מועילה, יכולה להיות מבוססת על כל אחד משלושת המצבים הנעלים הללו.

לבסוף, יש לנו את ה**סָאמָנָאטָה** שפירושה המילולי הוא "האדם עושה את עצמו נגיש או שווה". זאת מילה קשה מאוד לתרגום. משמעותה לחלוק עם האחרים את כאבם או הנאתם, להתחבר אליהם ולהצטרף אליהם, להיות אחד אתם. מונח זה מתייחס להתחלקות, שיתוף פעולה ולהצטרפות. אנחנו יכולים לומר שמשמעות המונח היא להיות צנוע וענו, כמו כאשר אנחנו מסייעים לאחרים במשימות שלהם, אפילו אם אין זאת חובתנו, או להיות הוגן במצבים של בוררות בסכסוך ומחלוקות.

בבודהיזם, בעוד שמעודדים פעולות חברתיות, הן תמיד צריכות לנבוע ממצבים תודעתיים מיומנים ולא מתוך דחפים אידיאולוגיים. כל פעולה חברתית, ולא משנה עד כמה היא נתפסת כראויה, תיהרס ועלולה להיזק,

אם היא תהיה נגועה בכוונות בלתי מיומנות. מסיבה זו, כל פעולה, בין אם היא בעלת אופי יחידי או חברתי, צריכה להיעשות במשנה זהירות, תוך מודעות מלאה לכוונות האמיתיות העומדות מאחוריה.

הנה כמה מדבריו של הבודהה על קרמה ברמה החברתית:

* * *

"אז המנהיגים מקרב אותם אנשים, התכנסו יחד. לאחר שנפגשו, הם נועצו בינם לבין עצמם לאמור: "אדונים! מעשים רעים צמחו בקרבנו, גנבות מצויות בקרבנו, הכפשות והשמצות מצויות בקרבנו, שקרים מצויים בקרבנו, כל אלה פשו בקרבנו. די לנו ומספיק! הבה נבחר אחד מביננו שיוכיח בצדק את אלה הראויים לתוכחה, לנזוף בצדק באלה הראויים לנזיפה, לגרש בצדק את אלה הראויים לגירוש, ואנו בתמורה ניתן לו חלק מיבול החיטה שלנו".

לאחר שנאמרו הדברים הם ניגשו אל אדם עם מעלות טובות, נעלות יותר, מעוררות השראה יותר ונפלאות יותר מכל האחרים ואמרו לו: "הבה אדוני, האם מוכן אתה להוכיח בצדק את אלה הראויים לתוכחה, לנזוף בצדק באלה הראויים לנזיפה, לגרש בצדק את אלה הראויים לגירוש ואנו בתמורה, ניתן לך חלק מיבול החיטה שלנו". לאחר שקיבל את דבריהם של האנשים האחרים, הוא הפך להיות למנהיגם... וכך נוצרה המילה "מלך"..."⁷¹

---

⁷¹ D.I.92 (D.11/62-63/101-2)

* * *

"בדרך זו, נזירים, כאשר שליט המדינה נכשל בחלוקת מנת העושר לנזקקים, העוני נעשה נפוץ יותר. כשהעוני נעשה נפוץ יותר, הגנבות נעשות נפוצות יותר. כשהגניבות נעשות נפוצות יותר, כלי נשק נעשים נפוצים יותר. כאשר כלי נשק נעשים נפוצים יותר, הרג והטלת מום נעשים נפוצים יותר, שקר נעשה נפוץ יותר... הכפשות... ניאוף... התעללות ואיולת... חמדנות וקנאה... השקפות לא נכונות נעשות נפוצות יותר"⁷²

D.I.70 (D.11/45/77)⁷²

5

קרמה המכחידה קרמה

בחלק האחרון של פרק 1, הוזכרו ארבעה סוגים של קרמה כשהם מסווגים לפי יחסי הגומלין עם התוצאות שלהן:

1. קרמה שחורה, תוצאה שחורה.
2. קרמה לבנה, תוצאה לבנה.
3. קרמה גם שחורה וגם לבנה, תוצאה גם שחורה וגם לבנה.
4. קרמה לא שחורה ולא לבנה, תוצאה לא שחורה ולא לבנה, זאת קרמה השמה קץ לכל הקרמה.⁷³

כל סוגי הקרמה ותוצאותיה שתוארו עד כה, הוגבלו לשלוש הקטגוריות הראשונות, קרמה שחורה, קרמה לבנה, וקרמה שחורה ולבנה גם יחד, או קרמה טובה וקרמה רעה. את הסוג הרביעי של הקרמה נותר לנו עוד להסביר.

מכיוון שלסוג רביעי זה של קרמה יש תוצאה שונה לחלוטין מהשלוש הראשונות, נקדיש לה פרק נפרד משלה.

עבור מרבית האנשים, כולל בודהיסטים, העניין בקרמה נוטה להיות ממוקד סביב שלושת הסוגים הראשונים של הקרמה, תוך התעלמות מוחלטת מהסוג הרביעי, למרות שסוג זה של קרמה הנו הליבה של הלימוד הבודהיסטי ומוביל למטרה הסופית המוחלטת (הארה, ניבאנה. המתרגמים).

---

⁷³ D.I.230; M.I.389; A.II.230-237 (D.11/256/242; M.13/88/82; A.21/232-8/313-322)

קרמה שחורה, קרמה לבנה וקרמה שחורה ולבנה גם יחד, מתוארות באופן כללי כריבוי הפעולות הנכללות בעשרת הבסיסים של פעולה בלתי מיומנת, כמו הרג יצורים חיים, פגיעה ברכושם של אחרים, פריצות מינית ודיבור רע או זדוני, כמו גם הפעולות המנוגדות להן, הפעולות המיומנות. סוגי הקרמה הללו הם אלה שיקבעו חוויות חיים טובות או רעות, כפי שהוסבר לעיל. אירועי החיים בתורם, יפעילו קרמה טובה ורעה נוספת ובכך הם מסובבים את גלגל הסמסרה הסובב לו שוב ושוב עד אין סוף.

תוצאותיה של הקרמה הרביעית מתקיימות בדיוק בכיוון הפוך. במקום לגרום להצטברות של קרמה נוספת, הקרמה הרביעית מובילה להכחדתה של הקרמה. דרך תרגול זאת מובילה למטרה הנעלה ביותר בבודהיזם, להארה, כמו הדרך הנעלה בעלת שמונה המרכיבים, הידועה גם בשם האימון בעל שלושת המרכיבים (משמעת מוסרית-סילה, משמעת תודעתית-סמאדהי וחוכמה-פניא) או שבעת גורמי ההארה (בוג'האנגה). לעתים מדברים על הסוג הרביעי זה של הקרמה כעל כוונה המבוססת על אי השתוקקות, אי שנאה ואי אשליה, נטישת שלושת סוגי הקרמה האחרים.

לא ניתן לקיים דיון על הקרמה מבלי להזכיר אושר וסבל. הקרמה היא זו שתוצאותיה הם אושר או סבל וכל עוד יש קרמה, תהיינה תנודות בין שני מצבים אלה. אך בשאיפה לטוב הנעלה שהוא נטול כל פגם, כל מצב שיש בו אושר או סבל, ונתון לתנודות בין שני אלה, הנו מצב לא רצוי. כל הקאמות הארציות נגועות בסבל והן הגורם לסבל.

יחד עם זאת, הנאמר לעיל תקף רק לשלושת הסוגים הראשונים של הקרמה. סוג הקרמה הרביעי פטור מכך, מכיוון שהוא מוביל להכחדת

הקרמה ולכן להפסקה מוחלטת של הסבל. למרות שקרמה טובה מובילה לאושר, אושר כזה נגוע בסבל ויכול לגרום לסבל בעתיד. אך סוג רביעי זה של קרמה, בנוסף לכך שהוא עצמו משוחרר מסבל, מביא לעלייתו של חופש מוחלט המשוחרר מכל סבל. זהו, אם כך הסוג הטהור של האושר אליו יש לשאוף.

הפסקת הקרמה או דיכוייה נלמדה במספר דתות בתקופתו של הבודהה, במיוחד בכת הניגאנטה (הג'ינית). כת הניגאנטה לימדה את עיקרון הקרמה הישנה, הכחדתה של הקרמה, ואת עינוי הגוף על מנת "לשחוק" קרמה ישנה. אם לא עושים הבחנה ברורה בין שלושת עקרונות אלה לבין הלימוד של הבודהה, ניתן בקלות לבלבל ביניהם. לעומת זאת, אם נעשה הבחנה ברורה של עקרונות הבודהיזם, דבר זה עשוי לסייע לנו להציג ביתר בירור את המסר של הבודהה. הניגאנטאים לימדו את הדברים הבאים:

כל הסבל, האושר והתחושות הניטרליות, נגרמים באופן מוחלט על ידי קרמה קודמת. מסיבה זאת, כאשר קרמה ישנה מתפוגגת באמצעות תרגול סגפנות ונוצרת קרמה חדשה, לא תתקיים יותר ההשפעה של תוצאות הקרמה. בהעדר קרמה ותוצאותיה. כאשר אין יותר השפעה של קרמה ותוצאותיה, הקרמה מתפוגגת, הסבל מתפוגג, כאשר הסבל מתפוגג, תחושות מתפוגגות. כאשר אין יותר תחושות, כל הסבל נעלם באופן מוחלט.⁷⁴

---

⁷⁴ M.II.214; M.193; A.I.220 (M.14/3/2; M.12/219/185; A.20/514/284)

הַיְגָאֲנָטָאִים האמינו שכל דבר נגרם בשל קרמה ישנה. כדי להיות משוחררים מהסבל, יש צורך לנטוש קרמה ישנה באמצעות תרגול סגפנות ובכך לא לצבור קרמה חדשה. אך הבודהיזם אומר שקרמה ישנה היא רק אחד מן הגורמים בתהליך השלם של סיבה ותוצאה. זאת נקודה חשובה מאוד.

קרמה יכולה להוביל להתמרת הסבל, אך עליה להיות קרמה מהסוג הנכון, קרמה המונעת עלייתה של קרמה נוספת ולפיכך מובילה להכחדתה. לכן, על מנת לאיין את הקרמה, במקום לשקוט על השמרים ולא לעשות מאומה, על הבודהיסט המתרגל לעסוק בתרגול המבוסס על הבנה נכונה. תרגול נכון יוצר חוסר תלות ועצמאות, בהירות וחופש מציווי התשוקה, אשר יחד עם הבורות הלוכדים את בני האדם ברדיפה אחר הישגים.

לצורך הבהרת הקרמה מהסוג הרביעי, ניתן לאפיין אותה באופן כללי ובקצרה, כדלקמן:

- א. זה הנתیب המוביל להכחדת הקרמה. ובאותה עת גם הוא סוג של קרמה.
- ב. היא ידועה כ"קרמה לא שחורה ולא לבנה ותוצאותיה אינן שחורות ואינן לבנות והיא מובילה להכחדת הקרמה"
- ג. בשורש גורמיה מצויים אי-השתוקקות, אי-שנאה ואי-אשליה.
- ד. היא מבוססת על חוכמה והבנה של היתרונות והחסרונות של הדברים כפי שהם באמת. היא פעולה שאין בה רבב, פעולה משתלמת באמת, המבוססת על הגיון צרוף ואיתן ומובילה לחיים בריאים.

ה. מכיוון שסוג כזה של פעולה איננו מכוון על ידי השתוקקות, הן בצורה של ניצול אנוכי או בצורה של חוסר פעולה המבוסס על פחד מאובדן אישי, זהו הסוג הוודאי ביותר של מאמץ אלטרואיסטי, המודרך ומונחה ונתמך על ידי קשיבות וחוכמה.

ו. זאת **קוסלה קרמה**, הפעולה המיומנת ברמה המכונה פעולה מיומנת נעלה.

ז. במונחים של תרגול ניתן לכנות זאת כדרך שמונת הנתיבים לקץ הסבל, ארבע האמיתות הנאצלות, שבעת גורמי ההארה או תרגול שלושת הנתיבים, בהתאם להקשר; דבר זה גם משמעותו באופן כללי היא הכוונה לזנוח את שלושת הקאמות הראשונות.

בהתייחס לסעיף ה' שהוזכר לעיל, יש להדגיש כי טְנָהָה, או השתוקקות, נתפסת על ידי מרבית בני האדם ככוח המניע את הפעולה. באשר למרבית האנשים, ככל שיש יותר השתוקקות, כך הפעולה הנובעת ממנה יותר חזקה ויותר תחרותית; מבחינתם, ללא השתוקקות אין תמריץ לפעולה והתוצאה היא רפיון ועצלות. סוג כזה של הבנה נובע מהתבוננות רדודה על טבע האדם. אם מתבוננים על הבנה זו כקו מנחה לתרגול, דבר זה עלול לגרום לבעיות הן ברמה האישית והן ברמה החברתית.

ההשתוקקות היא למעשה המניע לפעולה ולאי פעולה גם יחד. כאשר היא מחפשת אחר אובייקטים אשר יזינו אותה, ההשתוקקות היא התמריץ לפעולה. פעולה מן הסוג הזה נוטה ליצור ניצול ותחרות. יחד עם זאת, במצבים בהם נדרשים בני אדם לעשות מעשים טובים ואלטרואיסטיים, ההשתוקקות תהיה התמריץ לאי פעולה, כשהיא קושרת עצמה לנוחם

אישי, אפילו כאשר מדובר בהתקשרות לשינה. לכן היא הופכת להיות נטל או לאבן נגף החוסמים עשיית מעשים טובים.

אם הבורות עדיין חזקה, כלומר, לא קיימת הבנת ערכם של המעשים הטובים, ההשתוקקות תהווה גורם המעודד רפיון והזנחה. מסיבה זו, השתוקקות עלולה להיות גורם מניע הן לפעולות נצלניות או לפעולות שיש בהן נְרָפוּת ועצלות, וזאת בהתאם להקשר.

התרגול התומך באורח חיים בריא ויש בו תועלת אמיתית, שונה לחלוטין מהיצמדות לתשוקות אנוכיות ובמקרים רבים הוא קורא לוותר על נוחות אישית ועינוגים. לא ניתן להשיג סוג זה של תרגול באמצעות השתוקקות, אלא יש להגיע אליו באמצעות הבנה והערכה של היתרונות של תרגול כזה, כפי שהוא באמת.

הערכה או שאיפה זו, נקראת בפאלי **צ'אנְדָה** (או בשמה המלא קוסלהצ'אנדרה או דהמהצ'אנדרה). צ'אנדה או התלהבות, היא התמריץ האמיתי לכל הפעולות היעילות באמת. יחד עם זאת, התלהבות עלולה להיות מעוכבת על ידי השתוקקות וההתקשרות לעצלות, רפיון, או נוחות אישית. במקרה זה, ההשתוקקות תכתים כל ניסיון לפעולות טובות בסבל, על ידי התנגדות לתרגול, באמצעות מצבים שליליים אלה.

אם קיימת הבנה צלולה ליתרון של הפעולות והערכה מספקת (צ'אנדה) כלפיהן, מה שמאפשר להתגבר על נטל ההשתוקקות, הצ'אנדה הופכת בנוסף להיותה תמריץ לפעולה, גם גורם לאושר.

סוג זה של אושר שונה מאושר הנובע מהשתוקקות – הוא קליל, לא מכביד ובלתי מגביל ותורם לפעולות יעילות חופשיות מסבל. במקרה זה, סמאדהי, התודעה היציבה, המושתתת על מאמץ נכון, קשיבות והבנה, תתפתח ותתמוך באופן ישיר במחויבויות אלה. תרגול כזה ידוע כ"קרמה המכחידה קרמה".

על ידי תרגול הדרך המתומנת האצילה, השתוקקות כבר איננה מהווה ערוץ דרכו היא יכולה להשפיע ולבוא לידי ביטוי ולכן היא נעלמת. השתוקקות, שנאה ואשליה, אינן עולות. כאשר אין השתוקקות, שנאה ואשליה, אין קרמה. כאשר אין קרמה, אין תוצאות קרמה לכבול את התודעה. כשאין תוצאות קרמה לכבול את התודעה, עולה מצב של צלילות המתעלה מעל לסבל. התודעה שבעבר הייתה שיפחה להשתוקקות וכבולה בכבליה, הופכת לתודעה המכוונת ומונחית על ידי חוכמה, כשהיא מכוונת את הפעולות ללא כל תלות בהשפעת ההשתוקקות.

הנה כמה מדבריו של הבודהה העוסקים בקרמה ובהכחדת הקרמה.

* * *

"נזירים, דעו את הקרמה, דעו את גורמי הקרמה, דעו את סוגי הקרמה, דעו את תוצאות הקרמה, דעו את הפסקת הקרמה... נזירים, הכוונה, אני אומר, היא הקרמה. האדם מתכוון לפני שהוא פועל באמצעות גופו, דיבורו או תודעתו. מה הגורם לקרמה? מגע חושי הוא הגורם לקרמה. מה הם סוגי הקרמה? הקרמה שתוצאותיה הן לידה בגיהנום, הקרמה

שתוצאותיה לידה לעולם בעלי החיים, הקרמה שתוצאותיה לידה לממד הרוחות, הקרמה שתוצאותיה לידה לממד האנושי והקרמה שתוצאותיה הן לידה לממד השמימי. אלה יודעים כסוגים השונים של הקרמה.

ומה הן תוצאות הקרמה? אני מלמד שלושה סוגים של תוצאות הקרמה. והם: תוצאות בזמן הנוכחי, תוצאות בחיים הבאים (בגלגול הבא) או תוצאות בחיים העתידיים. את אלה אני מכנה תוצאות הקרמה.

מה היא הפסקה של הקרמה? עם הפסקת המגע, הקרמה נפסקת. הדרך המתומנת הנאצלת היא הדרך המובילה להפסקת הקרמה. כלומר: השקפה נכונה, כוונה נכונה, דיבור נכון, פעולה נכונה, אורח חיים נכון, מאמץ נכון, תשומת לב נכונה וריכוז נכון".⁷⁵

* * *

"נזירים, כאשר תלמיד נאצל מבין באופן צלול את הקרמה, את גורמי הקרמה, את סוגי הקרמה, את תוצאות הקרמה, את הפסקת הקרמה ואת הדרך המובילה להפסקת הקרמה, אז הוא יודע בצלילות את החיים הנעלים המכילים בחובם חוכמה צרופה, שהיא הפסקת הקרמה".³⁵

* * *

"נזירים, אני ארחיב על קרמה חדשה, על קרמה ישנה, על הפסקת הקרמה והדרך המובילה להפסקת הקרמה... מהי קרמה ישנה? אוזן... עין... אף...

A.III.415 (A.22/334/464)⁷⁵

לשון... גוף... תודעה, את אלה יש להבין כקרמה ישנה, אלה נוצרים מתנאים, נולדים מתוך רצון, ועל בסיס התחושות. זה נקרא 'קרמה ישנה'.

"נזירים, מהי קרמה חדשה? הפעולות הנוצרות באמצעות הגוף, הדיבור והתודעה ברגע הנוכחי, אלה מכונים 'קרמה חדשה'.

נזירים, מהי הכחדת הקרמה? חווית השחרור העולה מתוך הפסקת הקרמה של הגוף, הקרמה של הדיבור והקרמה של התודעה, זה מכונה הפסקת הקרמה".

"נזירים, מה היא הדרך המובילה להכחדת הקרמה? זאת הדרך המתומנת הנאצלת, קרי: השקפה נכונה... ריכוז נכון. זה נקרא הדרך המובילה להפסקה של הקרמה".⁷⁶

* * *

"נזירים, הגוף הזה אינו שייך לכם, הוא גם אינו שייך לאחר. עליכם לראות אותו כקרמה ישנה, הנוצרת מתנאים, נולדת מתוך כוונה (שהיא) בסיס התחושות".⁷⁷

* * *

"נזירים, שלושת מקורות הקרמה הללו, השתוקקות, שנאה ואשליה, הם הגורמים לקרמה. בכל פעם שקרמה נעשית מתוך השתוקקות, היא נולדת

---

⁷⁶ S.III.132 (S.18/227-230/166)

⁷⁷ S.II.64 (S.16/143/77)

מתוך השתוקקות, השתוקקות מצויה בבסיסה והיא מעוצבת על ידי השתוקקות, תוצאותיה הן לידה מחדש. בכל פעם שהקרמה מבשילה, העושה חייב לחוות את פירותיה, בין אם זה בחיים הנוכחיים, בחיים הבאים או בחיים העתידיים. קרמה מתגשמת בשל שנאה... קרמה מתגשמת בשל אשליה... (ואותו הדבר לגבי השתוקקות).

"נזירים, שלושה שורשי קרמה אלה, אי-השתוקקות, אי-שנאה, ואי-אשליה, הם הגורמים לקרמה. בכל פעם שקרמה מתממשת בגלל אי-השתוקקות, נולדת מתוך אי-השתוקקות, אי-השתוקקות מצויה בשורשיה, והיא נוצרת מתוך אי-השתוקקות, היא נטולת השתוקקות, קרמה זו מתפוגגת, נחתכת משורשיה, כמו גדם של עץ הדקל, נחתכת באופן מוחלט ללא כל אפשרות לעלות שוב. בכל פעם שקרמה מתממשת בגלל אי-השתוקקות... בגלל אי-אשליה..."⁷⁸

* * *

"נזירים, שלושה שורשי קרמה אלה, השתוקקות, שנאה ואשליה, הם גורמי הקרמה. בכל פעם שקרמה מתממשת בגלל השתוקקות, נולדת מתוך השתוקקות, השתוקקות מצויה בשורשיה, היא נוצרת מתוך השתוקקות, קרמה זו היא בלתי מיומנת... היא מזיקה... הסבל הוא התוצאה שלה. קרמה זו קיימת בגלל עלייתה של עוד קרמה, לא בגלל הפסקתה של הקרמה. כאשר קרמה נוצרת בגלל שנאה... בגלל אשליה..."

---

⁷⁸ A.I.134 (A.20/473/171)

”נזירים, שלושת שורשי קרמה אלה, אי-השתוקקות, אי-שנאה ואי-אשליה, הם גורמי הקרמה. בכל פעם שקרמה מתממשת בגלל אי-השתוקקות, נולדת מתוך אי-השתוקקות, אי-השתוקקות מצויה בשורשיה, היא נוצרת מתוך אי-השתוקקות, קרמה זו היא מיומנת... בלתי מזיקה... האושר הוא התוצאה שלה. קרמה זו מובילה להכחדתה של הקרמה, לא לעלייתה של קרמה. כאשר קרמה נוצרת בגלל אי-שנאה... בגלל אי-אשליה...”⁷⁹

* * *

”נזירים, יש שלושה סוגים של הריגת יצורים חיים, אני אומר. כלומר: זו המונעת מתוך השתוקקות, זו המונעת מתוך שנאה וזו המונעת מתוך אשליה. גניבה... התנהגות מינית בלתי הולמת... שקר... רכילות וסיפורים זדוניים... דיבור פוגעני... דיבור קל דעת... חמדנות... טינה... השקפה לא נכונה... אני אומר, אלה הם שלושת הסוגים. הם אלה המונעים מתוך השתוקקות, מונעים משנאה ומונעים מאשליה. לכן, השתוקקות היא הגורם לקרמה, שנאה היא הגורם לקרמה, אשליה היא הגורם לקרמה. עם הפסקת ההשתוקקות, יש הפסקה של גורם הקרמה.

עם הפסקת השנאה, יש הפסקה של גורם הקרמה.

עם הפסקת האשליה, יש הפסקה של גורם הקרמה”⁸⁰.

* * *

A.I.263; cf. A.I.264; A.III.338 (A.20/551/338; cf. A.20/552/339; ⁷⁹
A.22/310/378)
A.V.261 (A.24/163/282)⁸⁰

”נזירים, ישנם ארבעה סוגים אלה של הקרמה.... מה היא קרמה שחורה, תוצאה שחורה? יש אנשים בעולם הזה הנתונים להריגה, נתונים לגניבה, נתונים לניאוף, נתונים לשקר, נתונים לשתיית משקאות משכרים המובילים לרשלנות. זה נקרא קרמה שחורה, תוצאה שחורה.

”נזירים, מה היא קרמה לבנה, תוצאה לבנה? יש אנשים בעולם הזה מתרחקים מהריגה, מתרחקים מגניבה, מתרחקים מניאוף, מתרחקים משקר, מתרחקים משתיית משקאות משכרים המובילים לרשלנות. זה נקרא קרמה לבנה, תוצאה לבנה.

”נזירים, מה היא קרמה גם שחורה וגם לבנה ותוצאה גם לבנה וגם שחורה? יש אנשים בעולם הזה היוצרים פעולות דרך הגוף... הדיבור... התודעה, שהן מזיקות ובלתי מזיקות גם יחד. זה נקרא 'קרמה גם שחורה וגם לבנה ותוצאתה גם שחורה וגם לבנה'.

”נזירים, מה היא קרמה לא שחורה ולא לבנה שתוצאתה לא שחורה ולא לבנה, המובילה להכחדת הקרמה? בתוך שלושת סוגים אלה של קרמה, הכוונה לזנוח (את סוגי הקרמה הללו), זה נקרא הקרמה שאיננה שחור ואיננה לבנה שתוצאותיה אינן לבנות ואינן שחורות, דבר המוביל לסופה של הקרמה.”⁸¹

* * *

”שמע נא, אודאי. נזיר ההולך בעקבות לימוד המשמעת, מפתח את גורם ההארה (הראשון מתוך שבעת גורמי ההארה) תשומת לב... את גורם

---

⁸¹ A.II.233 (A.21/235/318)

ההארה (השביעי) איזון התודעה, אשר מקדמים התבודדות, מקדמים שוויון נפש (השקטת התודעה), מקדמים הפסקה, והם מפותחים היטב, והם חסרי גבולות... עם גורם ההארה שוות הנפש... ההשתוקקות מושלכת. עם השלכת ההשתוקקות, הקרמה מתפוגגת. עם התפוגגות הקרמה, הסבל מתפוגג. לכן, עם סופה של ההשתוקקות, מתקיימת הכחדת הקרמה; עם הכחדת הקרמה יש סוף לסבל.⁸²

S.V.86 (S.19/450/123)⁸²

6

הבנות שגויות של חוק הקרמה

מהו הגורם לאושר וסבל?

על פי דבריו של הבודהה, "באמצעות הברורות, נוצרות פעולות של הגוף... פעולות של הדיבור... פעולות של התודעה... מרצונו החופשי (של האדם)... באמצעות השפעות חיצוניות, בידעין או שלא בידעין". יש גם מקרים בהם הבודהה מפריך הן את התיאוריה שהאושר והסבל נגרמים על ידי העצמי (המוכר גם בשם אָטאקאָרְנָאָדָה) והן את התיאוריה הגורסת שהאושר והסבל נגרמים בשל כוחות חיצוניים (המוכר גם בשם פֶּאָרְאָקאָרְנָדָה). דבר זה מאיר ומדגיש את הצורך לראות את הקרמה בהקשר לזרימה השלמה של סיבה ותוצאה. יש להתייחס למידת המעורבות, הן של העצמי והן של גורמים חיצוניים, ביחס לתהליך זה. אחרת, עולה ההבנה השגויה הנפוצה הגורסת שכל ההתרחשויות נגרמות בשל פעולות של הפרט בלבד, כשהיא שוללת מעורבות של כל גורם אחר פרט לכך.

מה שיש להבין היטב, זה את ההבדל שבין קרמה בהקשר של חוק טבע וקרמה בהקשר של מוסר. כאשר מדברים על קרמה כחוק טבע, תהליך המתקיים בטבע ומשלב בתוכו טווח רחב של גורמים ותנאים, אנחנו לא מדגישים את תפקידה של הפעולה הבודדת (הפעולה של הפרט), ולכן אנחנו אומרים שהקרמה איננה הגורם היחידי לאושר וסבל. אך ברמה של המוסר, הלימוד של הקרמה מכון לשימוש ברמה המעשית. כתוצאה מכך, על הפרט מוטלת האחריות המוחלטת.

דבר זה בא לידי ביטוי מודגש בדבריו של הבודהה מתוך הדהמפדה: "היה מקלט בתוך עצמך (היה אי לעצמך)".

בנוסף למשמעות המתבקשת מכך, קרי: שעלינו לעזור לעצמנו, ציווי זה כולל גם את מערכות היחסים שלנו, כאשר אנחנו עוזרים לאחרים. כלומר, גם כאשר העזרה נובעת ממקורות חיצוניים, אנחנו עדיין אחראים לקבל עזרה כזאת באחת או בכל הרמות הבאות:

א. בהזמנה לקבל עזרה, בין אם היא מכוונת ובין אם לא, בין אם היא מודעת ובין אם לא.

ב. לאמץ עזרה כזאת באמצעות התנהגות הולמת.

ג. לכל הפחות, בקבלת עזרה כזאת, כשהיא מוצעת (באקט של קבלת העזרה קיימת אחריות לעצם הנכונות לקבלה. המתרגמים).

מסיבה זאת, עקרון הקרמה ברמה של חוק טבע וברמה של המוסר, אינם סותרים זה את זה, אלא למעשה תומכים זה בזה.

אמונות המנוגדות לחוק הקרמה

ישנן שלוש פילוסופיות הנחשבות על ידי הבודהיזם כתפיסות שגויות ולכן יש להבדיל בזהירות ביניהן לבין לימוד חוק הקרמה:

1. פּוּבְּאָקְטָהּטוֹאָדָּה: האמונה שהאושר והסבל עולים מתוך קרמה קודמת (נקבעת על פי מעשי העבר).
2. אִיסָאָרְאֵנִימָאָהּטוֹאָדָּה: האמונה שהאושר והסבל נגרמים בשליטתה הבלעדית של ישות עליונה (דטרמיניזם תאיסטי).
3. אָהֵטוּ-אָפּאָקְאֵאָדָּה: האמונה שאושר וסבל הנם אקראיים וללא כל סיבה. (העדר דטרמיניזם או אקראיות שרירותית).

ביחס לזה, להלן דבריו של הבודהה:

* * *

”נזירים, שלושת הזרמים הללו, כשהם נחקרים על ידי החכם, הוא מגלה שהם נשענים על המסורת ומעודדים חוסר מעש ופעולה. ואלה הם:

1. קבוצה של סגפנים או ברהמינים המלמדים ואוחזים בתפיסה שהאושר, הסבל והתחושות הניטרליות הם תוצאה מוחלטת של קרמה מן העבר.
2. קבוצה של סגפנים או ברהמינים המלמדים ואוחזים בתפיסה שהאושר, הסבל והתחושות הניטרליות הם תוצאה מוחלטת של רצונה של ישות עליונה.

3. קבוצה של סגפנים או ברהמינים המלמדים ואוחזים בתפיסה שהאושר, הסבל והתחושות הניטרליות הם אקראיים וללא גורם כלשהו.

”נזירים, מתוך שלושת הקבוצות הללו של סגפנים או ברהמינים, אני ניגש אל הקבוצה הראשונה ושואל ”שמעתי שאתם דוגלים בלימוד ובתפיסה הללו...האם זה אכן כך?” אם הסגפנים והברהמינים, לאחר שנשאלו על ידי את השאלה, ישיבו שאכן כך הדבר, אזי אני אומר להם ”אם זה אכן כך, אז הרגתם יצורים חיים כתוצאה של קרמה מחיים קודמים, גנבתם כתוצאה של קרמה שנעשתה בחיים קודמים, אם עסקתם בהתנהגות מינית פסולה... דברתם דיבור רע... אחזתם בהשקפות לא נכונות כתוצאה מקרמה של החיים הקודמים”

”נזירים, כשנצמדים לקרמה שנעשתה בעבר כמהות הבסיסית, אין כל מוטיבציה או מאמץ לגבי הדרך בה יש לפעול והדרך בה אין לפעול... לא עושים בלהט את מה שיש לעשות ולא זונחים את מה שיש לזנוח, סגפנים או ברהמינים אלה שוגים באשליות, הם חסרים שליטה, לא יכולים להחזיק בכל לימוד אמיתי. זאת הפרכתנו המוצקה של הקבוצה הראשונה של הסגפנים והברהמינים האוחזים בהשקפות אלה.

”נזירים, מתוך שלושת הקבוצות הללו של סגפנים או ברהמינים, אני ניגש אל הקבוצה השנייה ואומר להם ’אם זה אכן כך, אזי אתם הרגתם יצורים חיים בשל הנחייה של ישות עליונה... גנבתם רכושם של אחרים... עסקתם בהתנהגות מינית מופקרת... דיברתם דיבור רע... אחזתם בהשקפות לא נכונות כתוצאה מצו של ישות עליונה”

”נזירים, כשנצמדים לציווי של ישות עליונה כמהות הבסיסית, אין כל מוטיבציה או מאמץ לגבי הדרך בה יש לפעול והדרך בה אין לפעול...”

”נזירים, מתוך שלושת הקבוצות הללו של סגפנים או ברהמינים, אני ניגש אל הקבוצה השלישית ואומר להם 'אם זה אכן כך, אזי אתם הרגתם יצורים חיים ללא כל סיבה... גנבתם רכושם של אחרים... עסקתם בהתנהגות מינית מופקרת.. דיברתם דיבור רע... אחזתם בהשקפות לא נכונות ללא כל סיבה”

”נזירים, כשנצמדים לאקראיות כמהות הבסיסית, אין כל מוטיבציה או מאמץ לגבי הדרך בה יש לפעול והדרך בה אין לפעול...”⁸³

* * *

הראשונה מתוך שלושת אסכולות החשיבה הללו, היא של הניגאנטהנים, עליה ניתן ללמוד עוד מדבריו של הבודהה:

”נזירים, יש סגפנים וברהמנים האוחזים בהשקפה זו: 'האושר והסבל נגרמים באופן מוחלט על ידי קרמה קודמת. מסיבה זו, עם "התשת" הקרמה באמצעות סגפנות, לא תהיינה השפעות של הפעלת תוצאות הקרמה. כאשר אין יותר השפעה של תוצאות הקרמה, הקרמה מגיעה לקיצה. כאשר מגיעה הקרמה לקיצה, מסתיים הסבל. עם קץ הסבל, יש

S A.I.173; cf.Vbh.367; M.II.214 (A.20/501/222; cf.Vbh.35/940/496; ⁸³ M.14/2-11/1-13)

קץ התחושות. עם קץ התחושות, כל הסבל בסופו של דבר מתחסל.
נזירים, הניגאנטהנים אוחזים בהשקפה זו".⁸⁴

* * *

הדברים הבאים של הבודהה מבהירים באופן ברור, את התפיסה
הבודהיסטית:

* * *

"שמע נא, סיבקה. מצבים מסוימים עולים כשהמירות היא התנאי
שלהם... כששינויים במזג האוויר הם התנאי שלהם... כשהתנהגות
הפכפכה היא התנאי שלהם... כשסכנה היא המקור החיצוני כתנאי
שלהם... כשתוצאות הקרמה הן התנאי שלהם. לכל סגפן או ברהמין
האוהז בהשקפה זו האומרת 'כל התחושות נגרמות באופן מוחלט בשל
קרמה קודמת' אני אומר שהוא טועה".⁸⁵

* * *

הדברים הללו מרתיעים אותנו מללכת רחוק מדי עם הרעיון שקרמה היא
לגמרי דבר של העבר. נקודת מבט כזאת מעודדת חוסר פעילות וחוסר
מעש; הציפייה הפסיבית לתוצאותיה של קרמה ישנה שיבשילו ולקחת
הדברים כפי שהם מופיעים מבלי לחשוב כיצד לתקן אותם או לשפר

M.II.214 (M.14/2/1)⁸⁴
S.IV.230 (S.18/427/284)⁸⁵

אותם. זאת צורה מזיקה של נקודת מבט, כפי שאנחנו יכולים לראות מדבריו של הבודהה כפי שהובאו למעלה.

בקטע המובא למעלה מדגיש הבודהה באופן משמעותי, את המאמץ והמוטיבציה כגורמים מכריעים בקביעת הערכים המוסריים של השיחות השונות הללו על הקרמה.

הבודהה איננו מבטל את חשיבותה של הקרמה הקודמת, מכיוון שהיא ממלאה תפקיד בתהליך הסיבה והתוצאה, ולכן יש לה השפעה בהווה במשמעות שלה כאחד מהגורמים המתנים. אך היא רק אחד מתוך אותם תנאים, היא איננה אל-טבעי שיש לדבוק בו או להיכנע לו באופן פסיבי. ההבנה של עקרון ההתהוות המותנית ותהליך הסיבה והתוצאה, תשפוך אור על האמור לעייל.

לדוגמא, אם אדם מטפס לקומה השלישית בבניין מסוים, לא ניתן להפריך את האמת שהגעתו לקומה השלישית הנה תוצאה של פעולה אותה עשה בעבר – קרי: עלייה במדרגות. וכשהוא הגיע לשם, זה בלתי אפשרי עבורו להושיט את ידו ולגעת באדמה או לנסוע סביב לבניין במכונית. זה ברור, מכיוון שהוא עלה לקומה השלישית. או, אם הגיע לקומה השלישית, העובדה שהוא תשוש ועייף מכדי להמשיך הלאה, אף היא קשורה לעלייתו במדרגות. עם הגעתו לשם, הדברים אותם הוא מסוגל לעשות שם והמצבים עמם הוא נפגש, כולם קשורים ללא ספק ל"קרמה ישנה" של עלייתו במדרגות.

אך אלו פעולות (נוספות) יעשה בדיוק, האם ישב לנוח, ימשיך לעלות או ירד חזרה במדרגות ויצא החוצה מהבניין, כל אלה הם דברים עליו יחליט

בעצמו ברגע הנוכחי, ואשר גם את תוצאותיהם הוא יקצור. למרות שפעולת העלייה במדרגות עשויה עדיין להשפיע עליו (למשל, אם הוא ייחלש מדי מן המאמץ, הוא לא יהיה מסוגל לתפקד באופן יעיל בכל מצב נתון), השאלה האם הוא יחליט להיכנע לעייפות הזאת או שינסה להתגבר עליה, תלויה לחלוטין בהחלטה שלו ברגע הנוכחי.

לכן, יש להבין קרמה ישנה בהקשר שלה לתהליך של סיבה ותוצאה כולו. במונחים של תרגול מוסרי, הבנת תהליך הסיבה והתוצאה היא היכולת ללמוד מקרמה ישנה, להבין את המצב הקיים, והמסוגלות לתכנן באופן מיומן את הפעולה כדי לשפר את העתיד ולהתכונן אליו.

האם קרמה יכולה להימחק?

באחת הפעמים, הבודהה אמר:

”נזירים, יש כאלה האומרים ‘כל קרמה הנעשית על ידי אדם זה, הוא יקבל ממנה תוצאות תואמות’. אם זה אכן היה המקרה, לא היו יכולים להתקיים חיים נעלים, שום נתיב לא יכול היה להיתפס כנתיב לסופו של הסבל. (דוגמא לתפיסה זו: אם בחיים הנוכחיים הרסת תל של טרמיטים, בחיים העתידיים טרמיטים אלה, באופן בלתי נמנע, יהרסו את ביתך, אם ייולדו מחדש כבני אדם).

”אך עם השקפה זו ‘כאשר מתבצעת קרמה מבוססת על תחושה מסוימת (נעימה או לא נעימה, למשל), התוצאות עולות בהתאמה לתחושה זו’, ניתן ליצור חיים נעלים, יש דרך לסיומו של הסבל.

”נזירים, עבור אנשים מסוימים, מעט קרמה רעה יכולה להוביל ללידה מחדש בגיהנום, עבור אנשים אחרים, כמות קטנה של קרמה רעה תיצור תוצאות בחיים הנוכחיים, ואפילו אז, רק המרכיבים הקיצוניים שלה יבואו לידי ביטוי, לא (המרכיבים) השוליים.

”איזה סוג של אדם הוא זה, שבעבור קרמה רעה מועטה בלבד, ילך לגיהנום? יש כאלה שלא אימנו את הפעולות שלהם, לא תרגלו איפוק מוסרי, לא אימנו את התודעה שלהם ולא פיתחו חוכמה. יש בהם ערך מועט בלבד, הם ממעמד נחות יותר והם שרויים באי נוחות והתמרמרות בשל תוצאות קרמה רעה מועטה בלבד. אדם כזה עלול להגיע לגיהנום רק בשל קרמה רעה מועטה (כמו לשים גוש של מלח בכלי מאוד קטן).

”איזה סוג של אדם הוא זה, שבעבור אותה כמות של קרמה רעה, קוצר את פירותיה רק בחיים הנוכחיים, ואפילו אז, המרכיבים השוליים של אותה קרמה לא יבואו לידי ביטוי, אלא רק הבולטים? יש את אלה אשר אמנו את פועלותיהם, תרגלו איפוק מוסרי, אמנו את תודעתם ופיתחו חוכמה. הם אינם בעלי ערך נמוך, הם בני אדם נפלאים, יש להם מסגרת השומרת עליהם. עבור אדם כזה, אותה קרמה רעה מועטה נותנת תוצאותיה רק בחיים הנוכחיים, וגם אז המרכיבים המינווריים של אותה קרמה, אינם באים לביטוי, אלא רק הבולטים (כמו לשים גוש של מלח בתוך נהר).”⁸⁶

* * *

”הקשיבו, בעלי בית, חלק מהמורים מלמדים ומחזיקים בהשקפה שאלה ההורגים יצורים חיים ללא יוצא מן הכלל, מגיעים לממד נורא, נופלים לגיהנום; שאלה הגונבים צריכים להגיע, ללא יוצא מהכלל, לממד נורא, נופלים לגיהנום; שאלה הנואפים צריכים להגיע, ללא יוצא מהכלל, לממד נורא, נופלים לגיהנום; שאלה המשקרים צריכים להגיע, ללא יוצא מהכלל, לממד נורא, נופלים לגיהנום. התלמידים של המורים הללו חושבים, ”המורה שלנו נותן לנו דרשה ומלמד אותנו את ההשקפה ’הרגתי יצורים חיים, לכן, גם אני צריך ללכת לגיהנום’, אם לא יותר על הדרשה הזאת ועל ההשקפה הזאת, הוא אכן ילך לגיהנום כאילו נדחף לשם על ידי כוח חזק ממנו. ”ובאשר לטאטהגטה, בודהה מואר לחלוטין... הוא מופיע בעולם.... הוא מדבר בגנות הריגתם של יצורים חיים... גניבה...

A.I.249 (A.20/540/320)⁸⁶

ניאוף... שקר, בדרכים רבות ומלמד 'הריגת יצורים חיים... גניבה... ניאוף... שקר, את כל אלה יש לזנוח'. תלמידיו של המורה (בהא הידיעה), כשהם יהגו לעומק בדבריו של המורה באופן זה 'המבורך דיבר בגנות הריגת יצורים חיים... בדרכים רבות, ולימד את זניחת הריגתם של יצורים חיים. אני הרגתי יצורים חיים רבים עד כה. בכך שהרגתי עד כה יצורים חיים, עשיתי לא טוב, משהו לא ראוי. אני אסבול בגינם של מעשים אלה ואינני משוחרר מתוכחה בשל מעשי אלה'. כשהאדם מתבונן בדברים בדרך זו, הוא מוותר על הריגתם של יצורים חיים ומרגע זה ואילך הוא זונח הריגתם של יצורים חיים. ומכך הוא זונח את הקרמה הרעה...

"זניחת הריגתם של יצורים חיים... שקר... רכילות זדונית... דיבור גס... דיבור קל דעת... חמדנות... טינה... השקפה לא נכונה. הוא זה הניחן בהשקפה נכונה, הוא התלמיד הנאצל עם תודעה חופשיה מהשתוקקות, חופשיה מטינה, חופשיה מאשליה והוא בעל עצמי מודע וקשיבות נחושה ואיתנה. התודעה שלו שרויה ברצון טוב, מתפשטת לכיוון הראשון... השני... השלישי... לכל ארבעת הכיוונים, למעלה, למטה, מתפשטת לכל רחבי העולם, לכל היצורים בכל המקומות, עם תודעה רחבת ידיים גדושה ברצון טוב, חובקת כל, חסרת גבולות, חופשיה מעוינות וזדון. לאחר שפיתח תודעה נאצלת באמצעות רצון טוב, כל כמות מתונה של קרמה שנעשתה בעבר, לא תבוא לידי ביטוי...".⁸⁷

* * *

S.IV.319 (S.18/613-9/393-398)⁸⁷

ציטוטים אלה הובאו כדי למנוע הבנה שגויה לגבי פירות הקרמה. הקטע שהובא לעיל הנו רק חלק קטן מהחומר הקיים, שכן הצגת כל החומר תגזול מקום רב מידי.

האם קרמה והלא-עצמי סותרים זה את זה?

ישנה שאלה אחת, שגם אם היא לא נשאלת לעתים קרובות, מנקרת לעתים קרובות במוחם של אלו שזה עתה הגיעו אל הבודהיזם: "האם הלימוד על הקרמה והלימוד על הלא-עצמי, סותרים זה את זה?" אם הכל כולל גוף ותודעה, הוא לא-עצמי, אז כיצד יתכן קיומה של הקרמה? מי הוא זה העושה את הקרמה? מי הוא זה המקבל את תוצאות הקרמה? ספקות אלה אינם רק תופעה של התקופה הנוכחית, הם קיימים עוד מזמנו של הבודהה, כפי שאנחנו יכולים לראות בדוגמה הבאה:

* * *

"נזיר הגה בספק הבא:

"אנחנו יודעים שהגוף, התחושות, התפיסה, המבנים המנטליים וההכרה (חמש הסקאנדות, או המיצרפים של הקיום), אינם העצמי. אם כן, אזי מי הוא המקבל את תוצאות הקרמה הנעשית על ידי ה'לא-עצמי' הזה?"

בזמן הזה, המבורך, ביודעו את מחשבותיו של הנזיר, פנה אל הנזיר כדלקמן:

"נזירים, יתכן שיש אנשים חסרי בינה הלומדים את הלימוד ואת התורה הזאת, עם תודעה שרויה בבורות ומבולבלת בשל השתוקקות ויתכן שהם יגו בלימוד של המאסטר ויגיעו להבנה הבאה: 'אנחנו יודעים שהגוף, התחושות, התפיסה, מבנים מנטליים וההכרה הם לא-עצמי. אם זה אכן כך, אזי מי הוא המקבל את תוצאות הקרמה הנעשית על ידי ה'לא-עצמי'?"

הזהה? כעת, כולכם, לאחר שלימדתי אתכם באופן מעמיק, חשבו על הדבר
הבא: האם צורה היא דבר קבוע או ארעי?"

"ארעי, אדוני"

האם מה שהוא ארעי הוא (הגורם ל...) אושר או סבל?

"סבל, אדוני"

"האם מה שהוא ארעי, בלתי מספק ובאופן טבעי נתון להתפרקות, האם

זה נכון לומר לגביו 'זה שלי, זה אני, זה העצמי שלי'?"

"לא אדוני, אין זה נכון"

"מסיבה זאת, צורה, תחושות, תפיסה, מבנים מנטליים והכרה, ולא משנה

כיצד נתאר אותם, הם רק צורה, תחושות, תפיסה, מבנים מנטליים

והכרה. הם לא 'שלי', לא 'אני' ולא 'העצמי שלי'. התבוננו בזה כפי שזה

בחוכמה. התלמיד המלומד והנאצל, כשהוא רואה את הדברים בדרך זו,

איננו נאחז בצורה, תחושות, תפיסה, מבנים מנטליים ובהכרה. הוא

חופשי מן הדברים הללו ואין לו עוד משימות לעתיד"⁸⁸

* * *

M.III.19; S.III.104 (M.14/129/106; S.17/192/126)⁸⁸

לפני שנבחן את המקור הזה מן הכתבים, הבה נתייחס לתיאור הבא: נניח שאנחנו עומדים על גדתו של נהר, מתבוננים במים הזורמים. המים זורמים בעיקר באזורים שטוחים, לכן הם זורמים להם באיטיות רבה. האדמה באזור המסוים הזה צבעה אדום, מה שמעניק למים בחלק הזה של הנהר, גוון אדמדם. בנוסף לכך, המים זורמים באזורים מאוכלסים בצפיפות, שם אנשים זורקים למימיו פסולת רבה, בנוסף לפסולת תעשייתית הנשפכת לשם על ידי המפעלים שנבנו לאחרונה באזור, וכל אלה מזהמים את מימיו של הנהר. בשל כך, המים אינם ראויים למחייתם של מרבית בעלי החיים; אין בו דגים רבים. בקיצור: המים בהם אנו מתבוננים הם אדמדמים, מלוכלכים, מזהמים, זורמים באטיות רבה והם דלים מאוד בבעלי חיים.

כל הסממנים הללו יחד הם המאפיינים של מי הנהר המסוים הזה. יתכן שחלק מהמאפיינים הללו יהיו דומים לזרימת מימיהם של נהרות אחרים, אך הסך הכל של המאפיינים הללו הוא ייחודי לנהר זה בלבד. כיום אומרים לנו שזרם הנהר הזה נקרא נהר טאה וונג (המחבר מביא כאן כדוגמה את שמו של נהר ידוע בתאילנד. המתרגמים). אנשים שונים יתארו אותו בדרכים שונות. חלקם יאמרו שנהר הטאה וונג מלוכלך ואין בו דגים רבים. חלקם יאמרו שזרימתו של נהר הטאה וונג היא איטית ביותר. אחרים יאמרו שצבע מימיו של נהר הטאה וונג הוא אדמדם.

כשאנו עומדים על גדת הנהר, נראה לנו שגוף המים עליו אנו מתבוננים הנו דבר שלם העומד בזכות עצמו. יש לו תכונות שונות, כמו זרימה איטית, צבע אדמדם, הוא מלוכלך וכן הלאה, וכל אלה נגרמים בשל גורמים תורמים שונים, כמו מגעם של מי הנהר עם אדמה אדומה. בנוסף,

המים עליהם אנו מתבוננים זורמים ללא הרף. המים אותם ראינו לראשונה, כבר אינם נמצאים כאן והמים אותם אנו רואים כעת, יחלפו במהרה. למרות זאת, למים יש מאפיינים ייחודיים, אשר אינם משתנים כל עוד הגורמים התורמים הרלוונטיים אינם משתנים.

אך נאמר לנו שזהו נהר טאה וונג. לא רק זאת, עוד אומרים שנהר טאה וונג זורם באיטיות רבה, הוא מלוכלך ודליל מאוד בדגים. מהתבוננות בלבד, אין אנחנו יכולים לראות את "נהר טאה וונג" אלא כמים זורמים להם בערוץ הנהר. אין אנחנו יכולים לראות את "נהר הטאה וונג" זורם לו בגוף המים הזה. ולמרות זאת נאמר לנו שנהר הטאה וונג חותר באדמה האדומה דרכה הוא עובר, מה שהופך את מימיו לאדמדמים. זה כמעט כאילו ש"נהר הטאה וונג" עושה משהו לאדמה האדומה, מה שגורם לאדמה "להעניש" את הנהר בכך שהיא הופכת את מימיו לאדמדמים.

אנחנו יכולים לראות בבירור שגוף המים הזה נתון לתהליך של סיבה ותוצאה והוא נשלט על ידי מגוון של גורמים מתנים: המים מתנפצים על האדמה האדומה והאדמה המתמוססת בתוך המים, היא אחד מהתנאים הסיבתיים כשהתוצאה היא מים אדמדמים.

אנחנו לא יכולים למצוא "גוף" העושה משהו או מקבל תוצאה כלשהי. אנחנו לא יכולים לראות נהר טאה וונג ממשי בשום מקום. המים הזורמים החולפים על פנינו, ממשיכים לזרום, המים אותם ראינו לפני רגע קט, כבר אינם כאן ומים חדשים תופסים את מקומם ללא הרף. אנחנו יכולים להגדיר את גוף המים אך ורק על ידי תיאור הגורמים המתנים וההתרחשויות הנובעות כתוצאה מהם, הגורמות למאפיינים כפי שאנחנו רואים אותם.

אם היה נהר טאה וונג מוחשי ובלתי משתנה, היה זה בלתי אפשרי לזרם המים הזה להתקדם על פי הגורמים השונים הקובעים את מאפייניו. לבסוף אנחנו רואים כי ש"נהר טאה וונג" (קרי: לנקוב בשם) זה הנו דבר מיותר. אנחנו יכולים לדבר על גוף המים מבלי שנצטרך לטרוח עם "נהר הטאה וונג". למעשה אין כל "נהר טאה וונג" בכלל!!

כעבור זמן אנחנו נוסעים למחוז אחר. כשאנחנו רוצים לתאר את גוף המים אותו ראינו לאנשים אחרים, אנחנו מוצאים את עצמנו מעט אבודים. אז אנחנו נזכרים שמישהו סיפר לנו שגוף המים הזה מוכר בשם נהר טאה וונג. בידענו זאת, אנחנו יכולים לספר באופן שוטף על התנסות שלנו, והאנשים האחרים יכולים להקשיב לכך בעניין ותשומת לב. אנחנו מספרים להם שלנהר טאה וונג יש מים מלוכלכים, אין בו דגים רבים, הוא זורם באיטיות וצבעו אדמדם.

בזמן הזה אנחנו מבינים בבירור ש"נהר טאה וונג" זה והתפקיד אותו הוא ממלא בהתרחשויות אותן תיארנו, הם אך ורק מוסכמות של שפה בה אנחנו משתמשים לנוחיותנו לצורך תקשורת. בין אם רעיון זה קיים בפועל או לא, בין אם נעשה בו שימוש או לא, אין לו כל קשר לפעולות של גוף המים של הנהר. גוף מים זה ממשיך להיות תגובות הנובעות מתהליך של סיבה ותוצאה הכרוכות זו בזו. אנחנו יכולים להבחין בבירור בין הרעיון והמצב המוחשי. כעת אנחנו מסוגלים להבין את מוסכמות הדיבור ולהשתמש בהן בנוחיות.

הדברים הללו אותם אני מכירים בנוחות, כאנשים, להם אנו מעניקים שמות, ומתייחסים אליהם כאל "אני" ו"אתה", הם במציאות זרמים מתמשכים של התרחשויות הכרוכות זו בזו, העשויות מאינסוף גורמים

הקשורים זה לזה, ממש כמו הנהר. הם נתונים להשפעתם של אינסוף גורמים, המכוונים על ידי תנאים קובעים, הן מתוך זרם האירועים הללו והן מחוצה להם. כאשר מתרחשת תגובה מסוימת בדרך נסיבתית, הפירות של אותה פעולה, עולים וגורמים לשינויים בתוך זרם האירועים.

התנאים להם אנו מתייחסים כאל קרמה וכאל וִיפֶאקָה, הנם פשוט תצוגה של סיבה ותוצאה בתוך זרימה מסוימת של התרחשויות. הם יכולים לתפקד באופן מושלם בתוך זרימה זו, ללא הצורך ברעיון השיום (קריאת שמות), או המילים "אני" או אתה", בין אם מדובר בבעל הפעולות הללו או זה שמבצע אותן, או באלה המקבלים את תוצאותיהן.

זאת היא המציאות הפועלת באופן טבעי בדרך זו [המילה "מציאות" עשויה להישמע מעט שרירותית לאלה שאינם מכירים את הבודהיזם. בהקשר של הספר הזה, אנחנו יכולים להגדיר זאת ביתר בהירות בדרך זאת: "עולם הטבע המובחן מהתוספות הקונבנציונאליות של האדם"]. לצורך נוחות התקשורת במסגרת העולם החברתי, עלינו להשתמש במוסכמת השמות, כמו מר סמית וכן הלאה, בזרימה מסוימת של התרחשויות.

לאחר שקבלנו את המוסכמה הרעיונית, עלינו לקבל אחריות על זרימת האירועים, ליטול עליהם בעלות, להיות המבצע הפעיל ומקבל התוצאות הפסיבי של הפעולות, לפי המקרה. אך בין אם נקבל עלינו את המוסכמה או לא, בין אם נקבל את התוויות או לא, זרימת האירועים עצמה פועלת בכל מקרה, כשהיא מכוונת על ידי סיבה ותוצאה. הנקודה החשובה היא להיות מודעים לדברים כפי שהם, לדעת להבחין בין המוסכמה הרעיונית לבין המצב עצמו. הם אותו הדבר עצמו, בהקשר של הטבע האמיתי, אך

כאשר מדברים עליהם במונחים קונבנציונאליים, יש להתייחס אליהם בדרך אחרת. אם יש בנו את ההבנה של המציאות האמיתית של הדברים, לא נשגה באשליות ולא נהיה מבולבלים ביחס למוסכמות המקובלות.

אך הן המציאות והן המוסכמות הכרחיות. המציאות (אליה מתייחסים בדרך כלל כאל פֶּאָרְאָמֶטָה) הנה מצב טבעי. מוסכמות הן המצאות אנושיות יעילות ומעשיות. בעיות מתעוררות כאשר אנחנו מבבלים בין השתיים, נאחזים במציאות ומנסים לכפות עליה להתאים עצמה למוסכמות ולפעול על פיהן.

בתוך המציאות האמיתית, אין כל בלבול, מכיוון שעקרונות וחוקי המציאות פועלים באופן טבעי מכוח עצמם, והם אינם כפופים לשום רעיון או מוסכמה לגביהם – בני האדם הם אלה הנעשים מבולבלים. ומכיוון שהמציאות עצמה איננה מבולבלת, והיא מתפקדת באופן בלתי תלוי בהשתוקקויות של בני האדם, היא קוראת תגר על ההשתוקקויות והאנשים נעשים מבולבלים אף יותר ומתוסכלים יותר. כל בעיה שמתעוררת, היא באופן מוחלט בעיה אנושית.

כפי שאנחנו יכולים לראות בקטע שהובא לעיל, הנזיר שהרהר בספק זה, בלבב בין תיאור המציאות, כפי שלמד אותה, עם המוסכמות, בהן הוא עדיין נאחז. זאת הייתה הסיבה לבלבול ולספקנות שלו. אם נתייחס למילים המקוריות, הן אומרות משהו כזה: "אם הקרמה נוצרת על ידי לא-עצמי, מי הוא העצמי המקבל את פירות הקרמה?" החלק הראשון של המשפט נאמר בהתאם לידע אותו הוא רכש לגבי המציאות, בעוד החלק השני של המשפט נאמר על פי התפיסות המורגלות שלו. באופן טבעי, הם אינם עומדים בהתאמה זה לזה.

מן האמור לעייל, אנחנו יכולים לסכם כדלקמן:

- לא כל הלימוד על הלא-עצמי ועל הקרמה תמיד עומדים בסתירה זה לזה. נהפוך הוא. הלא-עצמי מעניק משנה תוקף ללימוד של הקרמה. מכיוון שהדברים הם לא-עצמי, יכולה להיות קרמה והקרמה יכולה לתפקד. כאשר תהליך האירועים מתקיים ועובד, כל הגורמים המעורבים צריכים לעלות, לחדול ולהתקיים מתוך יחסי גומלין בלתי מופרעים, כך שזרימת האירועים תוכל להמשיך ולהתקדם. אין כל ישות קבועה או ממשית שתחסום את רצף הזרימה. אם היה עצמי, לא הייתה יכולה להיות קרמה, מכיוון שעצמי (על פי הגדרתו) לא נתון לתהליך הסיבה והתוצאה. מאומה לא יכול להשפיע על קיומו, או לגרום לעצמי להיות דבר שונה ממה שהוא. בסופו של דבר, יהיה עלינו לחלק את האדם לשתי רמות, לפי האמונה בה מחזיקים כותבי הסקסאטאדיטיהי (אמונה בקיום עצמי פנימי), המאמינות שהעצמי היוצר ומקבל את פירות הקרמה הוא רק עצמי חיצוני או שטחי, בעוד שהעצמי האמיתי או מהות העצמי, מצויים בתוך האדם והם בלתי משתנים.
- יצירת הקרמה ותוצאותיה בזמן הנוכחי, מתרחשות ללא הצורך בסוכן או במקבל. עלינו לשקול זאת: "אילו גורמים פועלים פה? אילו יחסי גומלין מעורבים כאן? אילו אירועים עולים בתוך הזרימה כתוצאותיה וכיצד הם משפיעים על השינויים המתרחשים בתוך הזרימה?" כאשר הגורם הידוע כקרמה, או פעולה, עולה, בעקבותיה באות התוצאות, הידועות כניפאקה, בתוך זרם האירועים. אנחנו קוראים לזה "סיבה ותוצאה". תהליך זה איננו תלוי בבעל הפעולות הללו, או בעושה והמקבל את התוצאות, כישות נוספת זרה. קרמה היא הזרימה של

סיבה ותוצאה בתוך זרם האירועים, בניגוד למוסכמות המוצמדות להם.

כאשר קיימת הסכמה לקרוא לזרם האירועים מר סמית או גברת בראון, אזי יש בעלים של הפעולות, ועושה או מקבל של התוצאות. יחד עם זאת, זרם האירועים ממשיך להתקיים ללא כל קשר אליהם, לגמרי שלם בתוך עצמו, כל עוד נמשך תהליך הסיבה והתוצאה. הוא איננו תלוי בשמות, כדי לפעול ולתפקד.

כאשר עלינו לדבר על ההקשר של זרם האירועים, לתאר את הפעולה שלו, את הסיבות לו והתוצאות שלו, אנחנו יכולים לומר את הדברים באופן הזה. כאשר עלינו לדבר על הדברים בהקשר של מוסכמות ורעיונות, לתאר את הפעולות ואת פירות הפעולות במונחים אישיים, גם אז אנחנו יכולים לומר את הדברים באופן הזה. עם הבנה נכונה, אנחנו לא מבלבלים בין שתי הרמות הללו.

אפילו בהתייחס לאובייקטים דוממים, כמו הנהר שהוזכר לעיל, מרבית האנשים מצליחים להיצמד למוסכמות כישויות מוחשיות. על אחת כמה וכמה כאשר מדובר בבני אדם, שהם צמתים הרבה יותר מורכבים של תהליכים סיבתיים, שכן מעורבים בהם גורמים מנטליים.

הגורמים המנטליים האלה, הם מאוד מעודנים. אפילו הארעיות איננה מובנת למרבית האנשים. יש כאלה האומרים, למשל, "מי אומר שהזיכרון הוא ארעי ובלתי יציב? זיכרון הוא דבר קבוע מכיוון שבכל מקום ובכל זמן שהוא עולה, הוא תמיד נותר זיכרון, הוא לעולם לא משתנה".

יש אנשים אשר יסכימו עם קו מחשבה זה, אך כאשר הטיעון מוחל על אובייקט חומרי, הטעות נעשית ברורה יותר. זה כמו לומר: "מי אמר שהגוף הוא ארעי? הגוף הוא קבוע ובלתי משתנה, מכיוון שבכל מקום ובכל זמן שהגוף עולה, הוא תמיד הגוף, הוא לעולם לא משתנה".

קל יותר להבחין בטעות בטיעון האחרון, אך למעשה שני הטיעונים שגויים באותה מידה. כלומר, שניהם מבלבלים זיכרון, למשל, עם התווית "זיכרון" או את הגוף עם התווית "גוף". הטיעונים מציעים שהזיכרון והגוף הם יציבים ובלתי משתנים, אך למעשה מה שהם אומרים זה שהשמות "זיכרון" ו"גוף", הם (באופן יחסי) יציבים ובלתי משתנים.

למידת חוק הקרמה אך ורק ברמת המוסכמות הרעיוניות, מובילה לעתים לתפיסה פשטנית של הדברים, כמו האמונה שאדם מסוים שביצע קרמה כזאת וכזאת, ביום זה וזה, יקבל עשר שנים מאוחר יותר, פירות רעים כאלה וכאלה. באופן זה, אנו מתייחסים לתהליך הסיבה והתוצאה כאילו הוא קפיצה של עשר שנים בצעד אחד בלבד. מעורבות של זרם האירועים כולו איננה נלקחת בחשבון ולכן מאוד קשה לנו לראות את קיומו של התהליך האמיתי השלם.

למידת אותו מקרה במונחים של הזרם הטבעי של האירועים, מסייעת לנו לראות את פעולתם של יחסי הגומלין בין סיבה לתוצאה בצורה שלמה יותר ומפורטת יותר, כשמתגלה בפנינו המשמעות האמיתית של התוצאות שעלו וכיצד הן נבעו.

נניח שלאיש בשם מר בראון היה ויכוח עם שכנו והוא הרג אותו. למרות שברח למקום מסתור, הוא נלכד בסופו של דבר, נעצר והורשע בדין.

מאוחר יותר, גם כששחרר לאחר שירצה את עונשו, חווה מר בראון חרטה כבדה בשל מעשהו הרע. הוא נרדף לעתים קרובות על ידי מראה קורבנו המת. מראה פניו משתנה, כובד הרגשות מכביד על תכונות גופו, הוא חווה אי שקט, חרדות ודיכאון. המצב הנפשי הזה, יחד עם העומס הגופני, גורמים לו להיות יותר אלים ובעל מזג רע אף יותר. עם חלוף הזמן, תכונות גופו מקבלות מאפיינים עוינים. הוא מסתיר את סבלו באמצעות התנהגות תוקפנית, נעשה מסוכן יותר לחברה ולעצמו ואיננו מסוגל למצוא כל אושר אמיתי.

בדוגמה זו אנחנו יכולים פשוט לומר שמר בראון ביצע קרמה רעה. כך אנחנו מדברים באופן קונבנציונאלי ואת זאת מרבית האנשים מבינים. זאת דרך התקשורת שלנו והיא מקלה על חילופי רעיונות, אך היא מדברת רק על מופעם החיצוני של הדברים, או על התוצאות הנראות לעין של הגורמים הרלוונטיים הנסתרים בהן. זה לעולם לא חודר למהות האמיתית של הדברים, של הגורמים המשולבים הפועלים בהתאם לחוקי הטבע.

יחד עם זאת, אם אנחנו מדברים במונחים של המציאות, אנחנו מדברים על המהות בשלמותה, ומתייחסים אליה כאל תהליך של אירועים. לדוגמא, אנחנו יכולים לומר שבתוך פעולתה של קבוצת חמשת הסקאנדות הללו, מתעורר מצב תודעה המבוסס על כעס. בעקבות כך עולה התרבות המחשבות המנטלית התואמת לכעס, דבר המוביל לפעולה פיזית. כשהיא מתנהלת בחשיבתה כך באופן מורגל וקבוע, התודעה מתקבעת על נטיות אלה. החוויות מלוות על-ידי השלכות פיזיות

ממקורות חיצוניים, שמוסיפות את שלהן לתחושות הלא נעימות וכן הלאה.

כשאנו מציגים את המצב על פי התנאים בדרך זו, יש לנו את כל המידע הנחוץ מבלי שנידרש להתייחס באופן אישי למר בראון או לכל עצמי אחר. התהליך כולל בתוכו אלמנטים טבעיים מסוגים שונים המצויים באינטראקציה זה עם זה, עולים ומפסיקים ויוצרים פעולות ותגובות שונות, מבלי שיהיה צורך בעושה או במקבל התוצאות.

בכל פעם שאנו מדברים על פי התנאים כפי שהוצגו כאן, או על פי המוסכמות שהוזכרו לעייל, המציאות של המצב הנה זהה – היא איננה חסרה ואיננה שלמה יותר – אך תיאורם של הדברים כמצב טבעי ניתן במונחים של עובדות טבעיות, ללא הצורך בתוספות של תיאורים קונבנציונאליים.

בכל מקרה, אפילו עם דוגמאות אלה, יתכן שיוותר ספק מסוים לגבי העניין, לכן יהיה זה אולי נכון לסיים בסיפור:

טיט פרונג הלך לבקר את אב המנזר המכובד של מנזר סמוך [”טיט” הוא שם שהוענק למי שהוסמך כנזיר ולאחר זמן מסוים פשט את הגלימה. ”לואנג פור” פרושו המילולי ”אב מכובד” והוא תואר שהוענק לנזירים מכובדים]. בנקודה מסוימת הוא שאל:

”אה, לואנג פור, בודהה לימד שהכל הוא לא-עצמי, והוא ללא בעלים – אין אף אחד המבצע את הקרמה ואף אחד המקבל את תוצאותיה. אם זה המקרה, אזי אני יכול לצאת החוצה ולהכות מישהו בראשו או אפילו

להרוג אותו, או לעשות כל מה שאני רוצה, מכיוון שאין אף אחד המבצע את הקרמה ואף אחד המקבל את תוצאותיה.

כמעט בטרם סיים טיט פרונג את דבריו, נטל אב המנזר את מקל ההליכה שלו שהיה חבוי במקום נסתר מעיניו של טיט פרונג, והוא היכה בו כברק. טיט פרונג הצליח בקושי רב להזיז את זרועו במהירות מספקת, כדי שמקלו של אב המנזר לא יפגע בו. למרות זאת, פגע המקל בזרועו של טיט פרונג והותיר בבשרו חבורה הגונה.

כשהוא לופת בכאב את זרועו החבולה, אמר טיט פרונג "לואנג פור! מדוע עשית זאת?" קולו רעד מכעס שגאה בו.

"הו! מה קרה?" שאל אב המנזר כלאחר יד.

"מדוע היכית אותי? זה כואב לי!"

ענה אב המנזר, כשהוא ממלמל באיטיות בטון השמור לדרשות: "יש קרמה, אבל אף אחד לא יוצר אותה. יש תוצאות של הקרמה, אך אף אחד לא מקבל אותן. יש תחושות, אך אף אחד לא חווה אותן. יש כאב, אך אף אחד לא שרוי בכאב... זה המנסה להשתמש בחוק הלא-עצמי לצורך מטרות אנוכיות, איננו משוחרר מהעצמי; זה הנאחז בלא-עצמי הוא זה הנאחז בעצמי. הוא לא באמת יודע את הלא-עצמי. זה הנאחז ברעיון שאין אף אחד היוצר קרמה, עליו להיאחז גם ברעיון שאין אחד השרוי בכאב. הוא לא באמת יודע שאין אף אחד היוצר את הקרמה ואף אחד החווה את הכאב".

הלקח של הסיפור הזה: אם אתה רוצה לומר "אין אף אחד היוצר את הקרמה" עליך בראש ובראשונה ללמוד להפסיק לומר "אאוץ'!".

7

סיכום

את הערך המעשי של לימוד הקרמה ניתן לסכם כדלקמן:

- ❖ הוא יוצר הבנה לגבי הפעולות ותוצאותיהן כנתונות לסיבה ותוצאה, ולא כמשהו הנתון לקסמם של קמעות מזל ולחשים.
- ❖ הוא מוכיח שהצלחתה של כל שאיפה תלויה בפעולה, דבר המעודד הסתמכות על העצמי וחריצות.
- ❖ הוא מפתח תחושה של אחריות – הן ביחס לאדם עצמו על ידי זניחת פעולות רעות והן לגבי האחרים על ידי התנהגות נדיבה ואדיבה כלפיהם.
- ❖ הוא מטפח את ההבנה שלכל בני האדם יש זכויות טבעיות ושוות, בין אם מאפשרים אם האדם מאפשר לעצמו להידרדר או שהוא משפר את עצמו ומתפתח.
- ❖ הוא מראה שאיכויות מנטליות, יכולות והתנהגויות הן אמות המידה לשפלות ונבזות או עידון וזיקוק ושאפליה על פי מעמד או גזע איננה נחוצה והיא מזיקה.
- ❖ הוא מראה כיצד ניתן ללמוד מקרמה ישנה (פעולות עבר), באמצעות התייחסות לפעולות בהתאם לסיבה; לא למצוא פגמים באחרים או במצבים חיצוניים באופן סתמי, אלא להתבונן על המעשים והפעולות של האדם עצמו, לחקור ולהתבונן כיצד לתקן אותם ולשפר את עצמו, ולהחליט על הפעולות היעילות ביותר ביחס לכל מצב נתון.
- ❖ הוא מעמיד את העתיד בצורה של אחריות אישית ולכן הוא נמצא בידיו של כל אדם ואדם.

ניתן להתייחס לערכים הללו, כפי שהם מפורטים לעיל, לאור דבריו של הבודהה המוצגים להלן:

המשמעות הכללית

"נזירים, כוונה, אני אומר, היא קרמה. עם הכוונה כגורם מבשר (כגורם מקדים), קרמה נוצרת באמצעות הגוף, הדיבור והתודעה"⁸⁹

* * *

"כל היצורים הם הבעלים של הקרמה שלהם, היורשים של הקרמה שלהם, נולדים מתוך הקרמה שלהם, קשורים לקרמה שלהם, נתמכים על ידי הקרמה שלהם. הקרמה היא זו המחלקת את היצורים בין מצבים גסים ונחותים לבין מצבים מזוככים ומעודנים"⁹⁰

* * *

"כל זרע אותו זורע האדם, את פרו הוא קוצר. מי שעושה טוב, מקבל טוב, מי שעושה רע, מקבל רע".⁹¹

* * *

"השוטה מתייחס לעצמו כאל אויב, יוצר קרמה רעה, גורם לאומללות. פעולות המובילות למצוקה, פנים רטובות מדמעות והסחת דעת, אינן קרמה טובה".⁹²

A.III.415 (A.22/334/464)⁸⁹

M.III.203 (M.14/579/376)⁹⁰

S.I.227 (S.15/903/333)⁹¹

* * *

“פעולות שאינן מובילות למצוקה, אלא ללב זך ושמח, הן קרמה טובה. מתוך ידיעה מה היא קרמה טובה, על האדם לפעול במהרה על פיה”.⁵²

חוכמה על פני אמונות טפלות

“אם היה ניתן לטהר קרמה רעה, אך ורק על ידי רחיצה בנהר, אזי הצפרדע, הדג, הלוטרה, התנין וחיות הנהר האחרות היו לבטח מיועדות ללידה מחדש בממד השמימי... אם הנהרות הללו היו מסוגלים להרחיק ממך את הקרמה הרעה, אזי הם היו מסוגלים קרוב לוודאי, להרחיק ממך גם את הקרמה הטובה שלך”.⁹³

* * *

“התועלת חומקת הרחק, בעוד השוטה סופר את הכוכבים. התועלת היא המבשרת של ההטבה, למה משמשים הכוכבים?”⁹⁴

* * *

בכל פעם שמתקיימת פעולה נכונה, זהו זמן טוב ומעודד, זמן של שחר מבשר טובות, זריחה מבשרת טובות, רגע מבשר טובות, אירוע מבשר טובות; ובפעולה הזאת יש הוקרה של המקודש. הקרמה של הגוף... הקרמה של הדבור... הקרמה של התודעה היא כזאת המבשרת טובות, וכל

S.I.57 (S.15/281/81)⁹²

Thag.240-244 (Thag.26/466/473)⁹³

J.I.257 (J.27/49/16)⁹⁴

שאיפותיו מבשרות טוב. כשיצר קרמה טובה, אדם כזה חווה רק תוצאות מבשרות טוב".⁹⁵

פעולות ולא תפילות

"אל תערוג לעבר ואל תצפה לעתיד. העבר חלף לו, העתיד טרם הגיע. זה הרואה בבהירות את הרגע הנוכחי, בטוח ובלתי מעורער, צריך לחתור לשמר את המודעות הזאת. התאמן בשקדנות היום, כי מי יודע האם לא יביא עמו המחר את המוות? אף אחד לא יכול להתמקח עם אדון המוות ועם פמלייתו. מי שמתרגל בדרך זו, גם אם ללילה אחד, נלהב ואיננו מתעצל לא ביום ולא בלילה, יהולל על ידי האחד השלי".⁹⁶

* * *

"הקשיבו, בעלי בתים, חמישה מצבים אלה הנם רצויים, ראויים לטובה, ראוי ליהנות מהם והם קשים להשגה בעולם הזה. והם אריכות חיים... הופעה נאה... אושר... מעמד... גן עדן. חמישה מצבים אלה, אני אומר, לא ניתנים להשגה על ידי שאיפה או תחינה בלבד. אם חמישה מצבים אלה ניתנים היו להשגה רק על ידי תחינה או שאיפה בלבד, אז מי בעולם הזה לא היה משיג אותם? הקשיבו, בעלי בתים, התלמיד הנאצל, המשתוקק לחיים ארוכים, לא צריך לבזבז את זמנו בתחינה או בהתרפקות על המשאלה לאריכות ימים. התלמיד הנאצל השואף לאריכות ימים צריך לשמור על תרגול אשר יפיק אריכות ימים. רק תרגול שיפיק

---

⁹⁵ A.I.294 (A.20/595/379)

⁹⁶ M.III.187 (M.14/527/348)

אריכות חיים מסוגל ליצור אריכות חיים. לפיכך, התלמיד הנאצל הוא זה שיהיו לו חיים ארוכים, הן שמיימיים והן אנושיים... זה השואף להופעה נאה... אושר... מעמד וגן עדן, צריך לפתח את התרגול אשר יפיק הופעה נאה... אושר... מעמד... גן עדן".⁹⁷

* * *

"נזירים, גם כאשר נזיר יהרהר במשאלה "מי ייתן שתודעתי תהיה משוחררת מזרמים שליליים", אם הוא לא יקדיש עצמו בשקדנות לתרגול התודעה, הוא לא יהיה מסוגל לשחרר את תודעתו מהזרמים השליליים. ממש כמו אימא תרנגולת המסרבת לשבת על ביציה, לחמם אותן, לדגור עליהן. אפילו אם התרנגולת תהגה במשאלה "מי ייתן שהאפרוחים שלי, בעזרת רגליהם ומקוריהם, יבקעו בביטחה מתוך הביצים שלהם", עדיין הם לא יוכלו לעשות זאת".⁹⁸

A.III.47 (A.22/43/51)⁹⁷
S.III.153 (S.17/261/186)⁹⁸

אי היצמדות לגזע או מעמד חברתי

”אני לא אומר שאדם הופך לברהמין ברגע שהוא מגיח מהרחם. זה פשוט מה שהברהמינים אומרים. לאדם כזה יש עדיין קלקולים. ואני אומר שהאדם שאין בו קלקולים והיאחזות, הוא זה לברהמין.

”שם ומשפחה נוצרים בעולם הזה מתוך מוסכמות ארציות. הם נובעים מתוך השקפות ואמונות בהם דבקו בני אדם בורים במהלך הדורות. אותם בני אדם בורים אומרים שהם ברהמינים מעצם לידתם, אך אף אחד לא נעשה ברהמן או לא ברהמן באמצעות לידתו. אדם נעשה ברהמין בשל פעולותיו (קרמה), ולא ברהמין בשל פעולותיו. אדם נעשה איכר, בשל פעולותיו, אחר נעשה אומן באמצעות פעולותיו, סוחר באמצעות פעולותיו, משרת באמצעות פעולותיו, גנב באמצעות פעולותיו, מלך באמצעות פעולותיו. החכם, המיומן בעקרון ההתהוות המותנית, מבין את הקרמה ותוצאותיה, יודע את הקרמה כפי שהיא... שהעולם מתקיים על פי הקרמה, גורלם של היצורים הוא על פי הקרמה. בני אדם קשורים זה לזה על ידי הקרמה, בדיוק כמו שכרכרה נוסעת קשורה לצמדי הגלגלים שלה.”⁹⁹

* * *

Sn.620, 648-654 (M.13/707/645; Sn.25/382/453)⁹⁹

האדם לא נעשה רע מעצם לידתו, ולא בהרמן מעצם לידתו, אלא נעשה רע בגלל הקרמה וברהמין בגלל הקרמה".¹⁰⁰

* * *

מקרב ארבעה מעמדות אלו – הנאצל, הברהמין, הסוחר ופשוט העם, כל אלה שעזבו את ביתם והתקדמו בלימוד והתורה של הטאטהגטה, יוותרו על שמם ומשפחתם וכולם יעשו מתבודדים שווים זה לזה, בני הסאקינינים".¹⁰¹

* * *

"מקרב ארבעה מעמדות אלו, כל מי שיעשה נזיר, יהיה משוחרר מהשטפים, מי שישלים את התרגול, יעשה מה שיש לעשות וישיל מעליו את הנטל; מי שהשיג את התועלת האמיתית, את החופש מן הכבלים ושחרור באמצעות חוכמה אמיתית... כל אלה נעלים יותר מכל אחד מהמעמדות הללו".¹⁰²

Sn.142 (Sn.25/306/352)¹⁰⁰

A.IV.203 (A.23/109/205)¹⁰¹

D.III.97 (D.11/71/107)¹⁰²

הסתמכות על העצמי

"עליכם לבצע את התרגול בעצמכם. הטאטהגטה רק מצביע על הדרך".¹⁰³

* * *

"העצמי הוא עמוד התווך של העצמי, מי עוד יכול להיות עמוד התווך של? כשהאדם מאמן את עצמו, האדם יוצר עמוד תווך קשה להשגה".¹⁰⁴

* * *

"טוהר ואי טוהר הנם אחריות אישית. אף אחד לא יכול לעשות אותך טוהר".¹⁰⁵

* * *

"נזירים, היו מקלט לעצמכם, אל תיאחזו בשום דבר אחר. קחו לעצמכם את הדהרמה כמקלט, אל תיקחו לעצמכם שום דבר אחר".¹⁰⁶

---

¹⁰³ Dh.276 (Dh.25/30/51)

¹⁰⁴ Dh.160 (Dh.25/22/36)

¹⁰⁵ Dh.165 (Dh.25/22/37)

¹⁰⁶ D.II.100; D.III.77; S.III.42 (D.10/94/119; D.11/49/84; S.17/87/53)

אזהרה לעתיד

”אישה, גבר, בעלי בתים וכל אלה שנטשו את בתיהם, צריכים להתבונן לעומק על בסיס קבוע, ”אנחנו בעלי הקרמה שלנו, אנחנו יורשי הקרמה שלנו, נולדנו אל הקרמה שלנו, צאצאי הקרמה שלנו, נתמכים על ידי הקרמה שלנו, כל קרמה אשר נעשתה על ידינו, בין אם היא טובה או רעה, אנחנו נקבל את תוצאותיה”.¹⁰⁷

* * *

”אם אתה פוחד מהסבל, אל תעשה קרמה רעה, בין אם בפומבי ובין אם בפרטיות. אם אתה עושה קרמה רעה, גם אם תעופף באוויר, לא תוכל להימלט מן הסבל”.¹⁰⁸

* * *

”גרגרי תבואה, רכוש, כסף, כל הדברים אותם אתה אוהב, משרתים, עובדים ומכרים... אינך יכול לקחת אתך אף אחד מהם, עליך להשליך את כל אלה הצידה”.

”אך כל קרמה אשר תעשה על ידך, בין אם באמצעות הגוף, הדיבור או התודעה, זאת החזקה האמיתית שלך, ועליך ללכת במסלולך על פי קרמה זאת. קרמה זאת תלך בעקבותיך, כמו הצל ההולך אחר אדונך”.

A.III.71 (A.22/57/82)¹⁰⁷

Ud.51 (Ud.25/115/150)¹⁰⁸

”לפיכך, עשה פעולות טובות, אסוף תועלת למען העתיד. הטוב הוא עמוד התווך עבור כל היצורים, לגלגול הבא”.¹⁰⁹

S.I.93 (S.15/392/134)¹⁰⁹